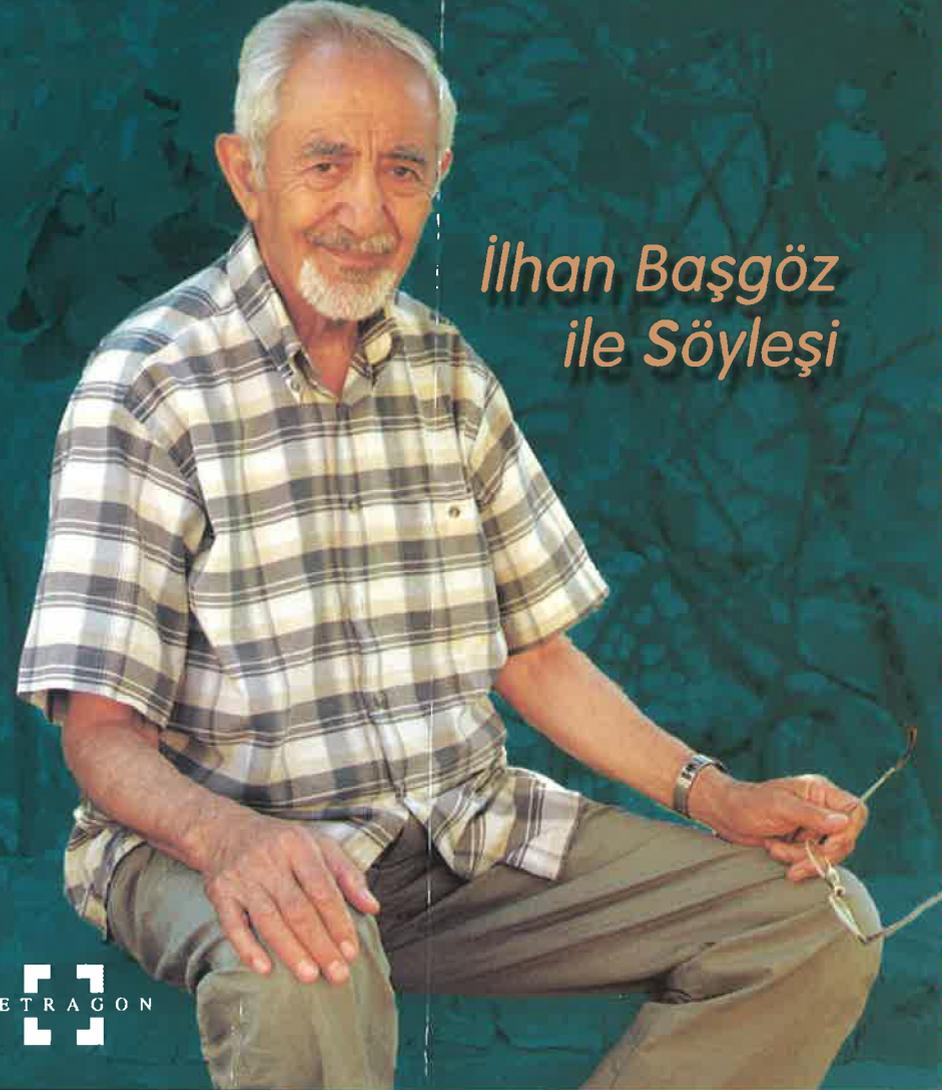

Gönül Pultar - Serpil Aygün Cengiz

Kardeşliğe Bin Selâm

*İlhan Başgöz
ile Söyleşi*

Kardeşliğe Bin Selâm

Kardeşliğe Bin Selâm

İlhan Başgöz
ile Söyleşi

**Gönül Pultar
Serpil Aygün Cengiz**

Yayına hazırlayan: Gönül Pultar

TETRAGON

Önsöz

Kapak tasarımı ve fotoğrafı: Ozan Sağdıç

Baskı: Başkent Grafik

Bant çözümü: Selim Sünter

© 2003, Tetragon İletişim Hizmetleri A.Ş.

Bu kitabın hür türlü yayın hakkı Tetragon İletişim Hizmetleri A.Ş. ne aittir.

Tetragon İletişim Hizmetleri A.Ş.
İnönü Caddesi 75/4, Meriç Apt.
Gümüşsuyu, 80090 İstanbul

Telefon: 0 212 249 9891

Faks: 0 212 293 1278

E-posta: tetragon@turk.net

ISBN 975-94789-3-5

Bu kitap, halk edebiyatı ve folklor uzmanı, Indiana Üniversitesi profesörü İlhan Başgöz (1923-)'le Haziran 2001'de yapılmış uzun bir söyleşiden oluşmaktadır. Cumhuriyetle yaşıt bir insanımızın yaşamını aktaran bu söyleşi, hem bir bireyin sıradışı yazgısını dile getirmekte, hem de yakın tarihimizden bir kesit sunmaktadır. En çalkantılı dönemlere tanık olmuş bir aydının gözünden anlatılan olaylar, toplumumuzun bugün geldiği noktaya ışık tutarken, kimi zaman güldürecek, kimi zaman duygulandıracaktır.

Bu yapıt birçok kişinin katkısı olmadan ortaya çıkamazdı. Herşeyden önce bant çözümünü gerçekleştiren, kasetteki söyleşiyi büyük titizlikle kağıda döken Selim Sünter'e teşekkür etmeyi bir borç biliriz. Ali Şevki Ereke'e, İlhan Başgöz'ün kendisine yazmış olduğu mektuplardan verdiği için; Sami Küçük'e, evinde kabul ederek, kendisine pasaport verilmeyen İlhan Başgöz'ün sorununu halledişini anlattığı için; Erdal Öze, "Bir Kuşu Tanımak" öyküsünü gönderdiği ve kitapta yayımlanmasına izin verdiği için teşekkür ederiz.

Başkent Grafik'ten Zeynep Karagözoğlu ve ekibinin özenli çalışması için de minnettarlığımızı belirtmek isteriz. Ayrıca Sibel Alp'e yaptığı sekreterlik çalışması, Şule Tarakçıoğlu'na da son derece dikkatli düzelticiliği için teşekkür ederiz.

Kendi çektiği ve ilk kez ortaya çıkardığı bir İlhan Başgöz fotoğrafıyla kapak düzenini gerçekleştirmiş olan Ozan Sağdıç'a çok teşekkür ederiz.

Ama herşeyden çok, bizimle bu söyleşiyi yapmayı kabul etmiş olan İlhan Başgöz Hoca'ya teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Gönül Pultar

Serpil Aygün Cengiz
Haziran 2003

İçindekiler

Önsöz	v
İçindekiler	vii
Giriş	I
1. "Biraz Ütük Büyümüştüm": Sivas'ta Çocukluktan Ankara'da Üniversiteye	21
2. "Tarafımızı Seçmeye Zorlandık": Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde I:	39
3. "Türk Olmak Kolay Değildir": Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde II:	57
4. "Sizleri Düşündükçe Yüreğim Dilim Dilim": Tokat'ta Öğretmenlik	85
5. "Sen 24 Numaralı Hücrede": Tutukluluk	113
6. "Kardeşliğe Bin Selâm": 27 Mayıs 1960	131
7. "Her Güşede Bir Şir Yatar Toprağımızda" ... Ama Ver Elini Amerika	145
8. "Hâlâ Gözlerim Doluyor": Türkiye'den Giden Arşivi A.B.D.'de Değerlendirme	171
9. "Kaz Kazınan, Baz Bazınan": Sözlü Anlatım Çalışmaları	187

10. "Türklerin Sayısı Herşeye Rağmen Az": A.B.D.'de Türk Araştırmaları	.203
Sonsöz Niyetine: "Yaş Yetmiş Beş Yolun Yarıısı Eder"	219
İlhan Başgöz'ün Kısa Yaşamöyküsü ve Yapıtları	225

Giriş

İlhan Başgöz adını A.B.D.'de başarılı olmuş bir Türk bilim adamı olarak duymuştum. Tam ayrıntıları bilmesem de, tıpkı Pertev Naili Boratav ve Abidin Dino gibi politik nedenlerle yurtdışına gitmeye zorunlu kalmış bilim adamlarımızdan biri olduğunu da şuradan buradan öğrenmiştim. Kendisini ilk kez 1999 baharında Bilkent Üniversitesi'ne ders vermeye geldiği zaman tanıdım. Arka arkaya 1999, 2000 ve 2001 bahar yarıyılarında üniversitenin Türk Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. Yazları da Güre'de kendi kurduğu bir okulda ders veriyordu.

Bu arada, değişik üniversitelerden meslektaşlarla kurmuş olduğumuz Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu olarak "Yeni Yaklaşımlar" adını alacak bir dergi yayımlamayı planlıyorduk. Dergi ilk sayısında göç konusunu işleyecekti. Bu sayı için İlhan Hoca'yla bir söyleşi yaparak ona A.B.D.'ye göç serüvenini anlatırmak istedim. Onu, kendisini tanımayan yeni kuşağa tanıtmak istediğim kadar, Türkiye' den ayrıldıktan sonra neler yapmış olduğunu kendi ağzından duymanın bir çok kişi için ilginç olacağını düşündüm. Kültür Araştırmaları Grubu'nun çalışmalarına katılmış ve yayımlayacağımız dergide de görev üstlenmiş olan, Başkent Üniversitesi öğretim görevlisi Serpil Aygün Cengiz'in, daha çok yeni olarak İlhan Hoca'nın Güre'de öğrencisi olmuş olduğunu öğrendim. Kendisi de folklorcu olan Serpil Aygün Cengiz, İlhan Hoca'nın benim bilmediğim yanlarını bilebilirdi; söyleşiyi birlikte yapmayı önerdim. Ne kadar isabetli bir seçim yaptığımı, Haziran 2003'de, birlikte

önsözü hazırlarken anlayacaktım: Serpil Aygün Cengiz bana, 1997'de Güre'de İlhan Hoca'nın kendilerine hayatını anlatmış olduğunu ve söyleşiye, kaydettiği bu konuşmayı dinleyerek geldiğini anlatacaktı.

Böylelikle, uçümüz 1 Haziran 2001 günü sabahleyin benim o zamanki Bilkent Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin üçüncü katındaki 350 no.lu odamda toplandık.

Biz sorduk, İlhan Hoca anlattı. Hayatını en başından anlattırdık. Aradan ne kadar geçti bilmiyorum, bir süre sonra kendisini daha fazla yormayalım diyerek ara verdik. Ancak İlhan Hoca anlatacaklarının hepsini anlatmamıştı, biz de sormak istediklerimizin hepsini soramamıştık. Bir kaç gün sonra bu kez onun Bilkent Üniversitesi'ndeki lojmanında bir öğleden sonra toplanarak devam ettik. Kendi hayat hikayesinden sonra, benim de ilgilendiğim sözlü edebiyattan ve bu alandaki çalışmalardan söz ettik, daha sonra da genel olarak A.B.D.'de Türk Araştırmaları konusunu konuştuk. Söyleşi, bir yandan çay içerken bir yandan da İlhan Hoca ile Serpil Aygün Cengiz'in folklor dünyasından ortak tanıdıkları hakkında tatlı tatlı haber alışverişinde bulunmalarıyla bitti.

İlhan Hoca'nın daha önce Tarih Vakfı'na, ölümünden sonra ortaya çıkarılma koşuluyla, hayat hikayesini anlatmış olduğunu biliyordum. Dolayısıyla, anlatmak istemeyeceği hususlar olabileceğini düşündüğüm kadar, bir kez istediği herşeyi anlatmış olmanın rahatlığıyla, çok fazla konuşma hevesinde de olmayabileceği olasılığını gözardı etmiyordum. Bu nedenlerden dolayı, İlhan Hoca'yı, deyim yerindeyse, hiç "sıkıştırmadık." Kendisini ne sorguladık, ne yargıladık. Görüleceği

üzere, sorularımız hep anlatılanları netleştirmek, ayrıntılar elde etmek için sorulmuş sorulardır. Aynı görüşte olmadığımız kimi zamanlar da hiç itiraz etmedik, yorunda bulunmadık. Öte yandan, içimize işlemiş Osmanlı terbiyesiyle olsa gerek, özel hayatıyla ilgili hiçbir konuya girmedik. Zaten konuşacak o kadar çok başka şey vardı ki! Kendisinden önce tutuklanacak kadar toplumcu görüşlü eski nişanlısı ile, eşi ve başarısızlığı yüzünden "hep içimde yaradır" dediği evliliği hakkında kendi lütfettiği bilgiyle yetindik.

Yayıma hazırlarken de, doğallığını alıkoyabilmek için, dilini olduğu gibi bıraktım; ne İngilizce sözcükleri Türkçe karşılıklarıyla değiştirdim, ne de "Osmanlıca" olanları, öztürkçe sözcüklerle. Aynı şekilde, ne, kolaylıkla çıkarabileceğim *filan*, *falan* gibi sözcüklere; ne de, gene aynı kolaylıkla, *öge* ya da *ünite* gibi bir sözcükle değiştirebileceğim *şey* sözcüğüne dokundum.

Ancak, sarfedilen her İngilizce sözcüğün ve İngilizce olarak verilmiş her metin başlığının Türkçesini koymaya özen gösterdim. Yaşına rağmen akademik çalışmalardan kopmamış İlhan Hoca, sözünü ettiği makale ve kitapların kiminin künyesini daha sonra postayla gönderdi, kimini ben araştırıp buldum. Artık her ne kusurumuz varsa affola.

Kağıda dökülen metni yayıma hazırlamakta olduğum bir sırada, yaptığımı anlattığım bir genç meslektaş, sözlü tarih yöntemlerinden söz etti. Ne Serpil Aygün Cengiz ne ben tarihçiyiz. Hele sözlü tarih uzmanı hiç değiliz. Biz sadece saygı ve hayranlık duyduğumuz, kendisiyle aynı kuruluştaki çalıştığım için irtibat kurabildiğim, cumhuriyetin yetiştirdiği çınarlardan İlhan Başgöz'le uzun bir hasb-i halde bulunduk, o kadar. Başından ge-

çen olayları onun hatırladığı şekilde aktarmak ve söylediklerini başkalarıyla paylaşmak istemekten öte hiç bir iddiamız yok.

Ayrılırken Serpil Aygün Cengiz çözmek üzere kasetleri yanına aldı. Ancak aynı zamanda doktora tezi üzerinde çalıştığından, bir türlü eli değmedi. Bunun üzerine, 2001-2002 akademik yılı içinde, o sırada yardımcıyı yapan Selim Sünter bant çözümü işine girişti. Bu arada, derginin yayın yönetmenliğini kabul etmiş olan arkadaş bu işten vazgeçtiğini bildirdiğinden konu aciliyetini kaybetmişti; Selim Sünter de bir sürü başka işi yanında çözümü yavaştan aldı. Nihayet 2002 yazının başında bana metni verdiği zaman ne göreyim: karşımda dergi röportajı hacminde değil, kitap hacminde bir söyleşi duruyordu.

İlhan Hoca Tarih Vakfı'na ne anlatmış, bilmiyorum; ama belli ki bize çok şey anlatmış. O kadar ki, anlattıklarını bölümlere ayırmak gereğini duydum. Tabii her kasette olduğu gibi tek tük anlaşılmayan sözler vardı. Bunları sormak için Eylül 2002'de Ankara'da Bilkent Üniversitesi'nde bu kez benim oturduğum lojmanda üçümüz yeniden görüştük. İlhan Hoca ile o gün konuştuklarımızdan ise, "Sonsöz Yerine: Yaş Yetmiş Beş Yolun Yarısı Eder" başlıklı son bölüm ortaya çıktı.

"Biraz Ütük Büyümüşüm': Sivas'ta Çocukluk-tan Ankara'da Üniversiteye" başlıklı birinci bölümde İlhan Başgöz, Gemerek'te, "arpalar biçilirken," bir ilkokul öğretmenin oğlu olarak dünyaya gelişinden, yüksek eğitim gördüğü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne başlana kadar geçen dönemi anlatıyor. Başgöz, bir köyde doğmuştur ama köy öğretmeni babasının "Arapçası Farsçası" vardır, aruz konusunda bilgilidir. Böylesine bir

aile ortamının sağladığı temelin üzerine, cumhuriyetin ilk yıllarının en iyi liselerinden birindeki eğitim eklenir. O dönemde Sivas Lisesi, ülkenin belli başlı liselerinden biri olarak çok güçlü bir eğitim kadrosuyla kurulmuştur. Ders veren öğretmenlerin kimisi daha sonra ülkenin isim yapmış üniversite öğretim üyeleri olacaklar, ya da ülke dışına kültür müsteşarı olarak gideceklerdir.

Başgöz'ün Sivas Lisesi'nde okuduğu yıllardan artakalan en önemli anısı ise, Gazi'nin ölümünden bir yıl önce okulu ziyaret edişidir. Lisenin Gazi açısından da önemi vardır, kendisinin Sivas Kongresi sırasında kaldığı binadır. Kongre sırasında yattığı oda müzeye dönüştürülmüştür.

Başgöz'ün daha sonra yüksek eğitim yapmak üzere aranırları, çeşitli başvuruları, dönemin arayışlarını da çok güzel yansıtıyor. O devirde bir çok genç için olduğu gibi, Başgöz için her türlü alternatif açıktır: Avrupa'da ziraat okumak da olanaklıdır, başkentte Türk dili ve edebiyatı da. Bu açıdan, birinci bölüm, Başgöz'ün yaşamının özgüllüğünü aşan, dönemin panoramasını çizen, cumhuriyetimizin ilk yıllarından bir kesit olarak beliriyor.

"Tarafımızı Seçmeye Zorlandık': Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde I" başlıklı ikinci bölümde ise Başgöz, söyleşi boyunca kısaca "Dil Tarih" diye adlandıracağı fakültede geçirdiği öğrencilik günleri döneminin başlangıcını anlatıyor. Köyden gelen; halk kültürüne yakın; kendi okuma yazma bilmediği halde elindeki halk hikayeleri koleksiyonundan Âşık Garip'i ve Âşık Kerem'i okutan büyükannesinin yanında halk hikayeleriyle büyüyen Başgöz için, Türk dili ve edebiyatı hem kolay, hem zevkli bir alan olmuş. Hocalar ise gene birbirinden

değerli. Ancak Başgöz'ün anılarında biri öne çıkıyor: Pertev Naili Boratav:

Pertev Hoca geldi. Tuhaf bir adam; hiçbir cümle-
nin sonunu getiremeyecek zannedersiniz. Başlar,
böyle tutuk tutuk konuşur; fakat ders bitince ne
kadar yeni şey öğrendiğinize hayret edersiniz.
Dopdolu bir hoca. İşte bize türkülerden, masal-
lardan bahsediyor. Yeni yaklaşımlar öğreniyoruz.
Biz masal motiflerinin uluslararası olduğunu
duymamışız. Bizim aklımızda o Türk masalları,
ninelerimizin o büyük hazinesi var. ... A, konu
birdenbire ilgimi çekti. Çok ilgimi çekti ve halk e-
debiyatından doktora yapmaya karar verdim.

Ve genç İlhan farkına varmadan, önemini anla-
madan, hayatının kararını vermiş oluyor. Kariyerini çiz-
mekle kalmıyor, bütün geleceğine yön verecek yola sa-
pıyor. Daha o zaman hem A. B. D.'de kendisine başarı
getirecek konuya el atıyor, hem de hayatına damga
vuracak, Türkiye'de büyük sıkıntılar getirecek ilişkilere
giriyor. Farkına varmadan...

İkinci Dünya Savaşının en kızıştığı yıllar... Ülke-
de sağ-sol kamplaşması had safhada. Başgöz ve arka-
daşları ister istemez taraflarını seçmeye zorlanıyorlar.
Onların yüreği, A.B.D.'de okumuş, en yeni fikirleri ak-
taran hocalardan yana. Muzaffer Şerif Başoğlu'nun ke-
mikleşmiş öğreti kalıplarını aşan derslerinde soluk al-
dıklarını, ufuklarının genişlediğini hissediyorlar. Muzaf-
fer Şerifin dışında Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev
Boratav gibi, "solcu" dergilerde yazı yazan hocalara ya-
kınlık duyuyorlar. Onların yanısıra, "sağcı" bilinen ho-
calar, öylesine "öğrencileriyle ilişkilerinde ... otoriter, ...
ezbere dayanan dersler veriyorlar" ki...

Ve Başgöz ile arkadaşları, yakınlık duydukları,
hayran oldukları hocalarının birinin apar topar tutuk-
landığına, üç tanesinin de "komünist" diye suçlanarak
yargıya verildiğine tanık oluyorlar.

Daha sonra A.B.D.'de sosyal psikolojinin kuru-
cusu—tek kurucusu değilse bile en önemli kurucula-
rından biri—olarak dünya bilim tarihine geçecek olan
"Muzafer Sherif'i Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğ-
rafiya Fakültesi'nde bir meslektaşı, kıskandığı için ihbar
ediyor. O günün iftira malzemesi olarak geçer akçe "ko-
münist" olmak.

Görüldüğü üzere, bugün yirmi birinci yüzyılda
toplumumuzun, var gücüyle yaşayan bir ögesi olan, in-
san harcama fiili, eskilere dayanıyor. Kişiler değişiyor, a-
ma senaryo hep aynı. Bir de geçer akçeler değişiyor olsa
gerek.

"Türk Olmak Kolay Değildir": Dil ve Tarih-Coğ-
rafiya Fakültesi'nde II" başlıklı üçüncü bölümde genç İl-
han Başgöz'ü, artık, toplumcu literatürü okuyan, bilinçli
solcu aydın olarak görüyoruz. O günler için Başgöz, "Şu-
nu da belirtmeliyim," diyor, "O vakit, 'demokratik sos-
yalizm,' 'ortanın solu,' 'sosyal demokrasi,' gibi kavramlar
yoktu. Bir, bütün dünyada duyulmuş komünizm var;
bir de bizim CHP rejimi." CHP rejimi ise her türlü istib-
datı temsil ediyor.

Genç "Dil-Tarihçiler" hocalarının duruşmalarını
izliyorlar, hatta kendileri de tanık olarak mahkemeye
katılma durumunda kalıyorlar. Öte yandan, üniversite
rektörü gözleri önünde, "öğrenciler" tarafından zorla is-
tifa ettiriliyor. Hiç beklenmedik bir hayat okulunun rah-
le-i tedrisatından geçmekte.

Bu dönemin tanıkları oldukları kadar aktörleri de olan bir başka grup Nazi Almanyası'ndan kaçıp gelmiş bilim adamlarıdır. İlmî yardımcı Başgöz bunların bazılarıyla daha sonra A.B.D.'de devam edecek dostluklar kuracaktır.

Ancak doktorasını aldığı gün, bilinçli solcu ilmî yardımcının "Dil-Tarih"teki günleri biter. Tokat'a sürgüne gönderilir.

Diğer ilmî yardımcı arkadaşları ise fakültede alınabilir, yasa değişince asistan yapılır, zamanla da doçent ve profesör olurlar. Kimini benim de tanıdığım bu öğretim üyeleri, değerleri ne olursa olsun—bunu söylemek benim haddim değil—halen konumları ile, uluslararası bilim arenasında İlhan Başgöz'ün elde ettiği ün ve paye ile yakından uzaktan baş edecek durumda değiller. Mantıkla bu böyle, olabilir, ama gene de İlhan Hoca o günleri yeniden yaşarken içindeki ezikliği bastıramıyor.

İkinci ve üçüncü bölümler, ülkenin çalkantılı bir dönemini, çalkantıların bir kısmına tanık olmuş, hatta uzun vadede bu çalkantıların kurbanı olmuş bir kişinin gözünden aktarıyor. Dile getirilen komiklikler ile buruk olayların karışımı kesit, gene Başgöz'ün kişisel yaşamının özgüllüğünü aşarak, bütün oyuncularıyla birlikte yakın tarihimizin bir tablosunu yansıtır.

"Sizleri Düşündükçe Yüreğim Dilim Dilim": Tokat'ta Öğretmenlik" başlıklı dördüncü bölümde, İlhan Başgöz'ü "sürgün" yeri Tokat'ta, Tokat Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak görüyoruz.

Başgöz Tokat'ta kendini bambaşka bir dünyada bulur. Öğrencilerini sever, öğrencileri onu sever. "Yaratıcı işin insan psikolojisinde nasıl bir sağaltıcı etkisi olduğunu öğrendim," der. Bu arada, 500 ciltlik klasikler

serisinin liseye gönderilmiş, ama bodrumda sandıklarda durduğunu öğrenir: "Ne imiş? Kitap rafı yokmuş. Bir Pazar günü, öğrencilerimle beraber okulun ışığında şarkılar türküler söyleyip, kiraz yiyerek, kitap rafları yaptık." İlhan Hoca bizler için de altını çizdi:

Klasiklerin çevirilerinin, Türk kültüründe oynadığı aydınlıkçı rolü hiçbir eğitici kurum oynamamıştır. Onlardan bir kitabı okuyan öğrencinin, birden düşünme biçimi ve çevresine bakışı değişiyor. Daha gerçekçi oluyor.

Bu sözleri özellikle buraya alıyorum. Bugün çeşitli nedenlerle ülkemize gelmiş kimi Batılı gözlemciler ya da bilim adamları, Türkçeyi iyicene öğrenmeden; Türk tarihini ve de özellikle yakın tarihimizi derinlemesine incelemeyen; ister yüksek kültür olarak, ister antropolojik anlamda algılsın, yüzyılların birikimi Türk kültürünü ve kendine özgü dinamiklerini bilmeden, anlamadan, çözümlenmeden ya da çözümleyemeden; Batılılaşma hareketinin "kopyacılık"tan ibaret, en değerli aydınlarımızın katkıda bulunduğu klasikleri çevirme uğraşının da "taklitçilik"imizin göstergesi olduğuna karar veriyorlar.

İlhan Hoca bu olayı arada anlattı geçti, hiç üzerinde durmadı. Biz de durmadık; önemsemedik. Oysa raf yapma hareketi bana köy enstitüleri yaklaşımını hatırlattı. Olayın kendisi ise o günün Anadolu'su hakkında, her türlü yorumdan daha isabetli, daha keskin bir enstantane sunuyor: 500 cilt dünyanın en önemli yazarlarının çeviri yapıtları gelmiş, depoda çürütülüyor. Demek, İlhan Hoca gibi birisinin öğretmen olarak atanmadığı sayısız okulda, bunların değerini anlamaktan a-

ciz "eğitimci"lerin elinde çürütülmeye bırakılmış diye düşünüyor insan. Cumhuriyeti kuranların heba olmuş gayretlerinden biri... Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarından bu yana politikacılarımızın entelektüel yapı çizgisinde sürekli bir düşüş gözlemleniyorsa, belli ki bunun bir nedeni eğitim ordumuzda yeterince İlhan Hocaların bulunmayışı.

Başgöz, eğitimci olarak sistemin zaaflarını da görür: "Maalesef eğitim bizde daha çok ezberciler ve kopucular yetiştiriyor. En iyi öğrencileri, dik kafalı ve serkeş diye eziyorlar," diyerek parlak öğrencilerin nasıl harcandığını, tanık olduğu öğrenci Ali olayı ile anlatır. Şiir ve hikaye yazan, arkadaşlarından yaşça daha büyük, daha olgun Ali'nin başına gelenler ile...

İlhan Hoca ise öğrencilerine kendinden çok şey verir. Onlardan biri olmuş olan yazar-yayıncı Erdal Öz, bana Nisan 2003'de telefonda, "Hayatımı değiştirdi," diyecektir. Çeşme'deki yazlıktan komşumuz ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nden Prof. Duran Taraklı, 2002 yazında

Bizim çok fevkimizdeydi. ... Bizlere sunduklarının hepsini alabildiğimizi, alabilecek durumda olduğumuzu sanmıyorum.

Bana çok şey verdi. ... Ben o zamana kadar, ders kitabı dışında, roman okumuştum ama, makale hiç okumamıştım; bu tür metnin varlığından haberim bile yoktu. Okuttuklarıyla çok ufkumu açtı, beni fikrî olarak zenginleştirdi,

diye anlatacaktır. Gene öğrencisi olmuş politikacı Ali Şevki Ereke ise 2003 yılı başlarında, gene telefonda, kendisini nasıl yazı yazmaya teşvik ettiğini, ayrıca yürek-

lendirerek Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi devrin bir ünlüsüne mektup yazdığımı aktarmıştır.

Başgöz Tokat'ta mutludur. Bahçe içinde tek odalı, şirin bir evde oturmaktadır. Bol bol doğada yürüyüş yapmaktadır. Ankara'daki sıkıntılı günler tamamıyla unutulmadıysa da uzak bir anı olarak kalmıştır. "Solcu" diye adı çıkmış olduğu için teftiş üstüne teftiş görür ama buna aldırmaz. Nasıl olsa her bir kez yüzünün akı ile çıkar; raporlarda kendisi hakkında övgü üzerine övgü vardır. Dönemin valisi kendisine teveccüh göstermekte, Fransızca'dan çeviriler isteyerek güvenini kanıtlamaktadır. Başgöz'ün keyfi yerindedir. Tasasız günler onu ... beklemez ... zira, günü gelince onu öğretmenliğe asaleten atamazlar.

Başgöz'e sessiz sedasız Tokat'tan ayrılmak düşer.

Ancak öğrencileri onu yalnız bırakmaz: "Ben tam otobüse binecekken hep birlikte geldiler. Onları görünce direncim kırıldı. Ağlaşarak ayrıldık. ... Tokat'tan böylece gözyaşları içinde ayrıldım."

Öğrencileriyle mektuplaşır. "Sizleri düşündükçe yüreğim dilim dilim," sözü, Başgöz'ün Ali Şevki Ereke'ye göndermiş olduğu bir mektuptandır. Bu mektubun fotokopisini Serpil Aygün Cengiz'e vermek inceliğinde bulunan Ereke'ye yeniden teşekkür ederim. Mektubun metni bu bölümün sonunda Ek 1 olarak verilmiştir.

Yayıncı-yazar Erdal Öz ise, 1997 yılında yayımladığı ve 1998 yılında Sait Faik Hikaye Armağanı'nı kazanan *Sular Ne Güzelse* adlı öykü kitabının ilk öyküsü "Bir Kuşu Tanımak"ta, baş kişi İlhan Bey'de, Başgöz'den esinlenmiştir. Bu öyküyü aynı bölümün sonunda Ek 2 olarak bulabilirsiniz. Ben öyküyü içim parçalanmadan okuyamadım.

Bana sorarsanız, Başgöz'ün asaleten öğretmenliğe atanmayışının nedeni, yürürlükteki yasalara karşı olabilecek herhangi bir hareketi görülmüş, ya da düşüncesi, siyasal görüşü saptanmış oluşunda değil; köy enstitülülerini hatırlatan gayretler sarfetmek ve "asi" öğrencilere arka çıkmak gibi, ufak insanların dünyasını sarsan "sakıncalı" hareketlerde bulunmasında yatmaktadır. Anadolu'nun yüzyılları aşan durağanlığında saplanıp kalmış; klasik ciltlerini çürütüp gidenler; öğrencilerin, bir başka deyişle yurdumuz insanının, düşünme biçimi ile çevresine bakışının değişmesini, gerçekçi olmasını engelleyenler ise herhalde sorunsuzca asaleten tayin olup, terfi etmişlerdir.

Görüldüğü üzere, bugün yirmi birinci yüzyılda toplumumuzun, var gücüyle yaşayan bir ögesi olan, insan harcama fiili, eskilere dayanıyor. Kişiler değişiyor, ama senaryo hep aynı. Terimler de değişiyor olsa gerek, Başgöz konusundaki tasarrufa bugün "negatif seleksiyon" deniliyor.

Başgöz, Tokat'tan ayrılınca ailesinin o sırada yaşamakta olduğu Ankara'ya gider, yedek subaylık görevini yapmaya başlar. Muhabere Okulu'nda iken de tutuklanır...

Gerçekte tutuklanmayı "Dil Tarih" günlerinden beri beklemektedir. O kadar ki doktora tezini yazarken arkadaşları ona "Ulan, hapis haneye doktor mu olacaksınız?" diye takılırlar. Ancak "Sen 24 Numaralı Hücrede: Tutukluluk" başlıklı beşinci bölümde anlatılan tutukluluğun kendisinin şaka kaldıracak yanı yoktur. Başgöz, 1952'de başlayan ve 1953'e sarkan ünlü "komünist tevkifatı"nın kurbanlarından. İlk duruşmada serbest bırakıldığına göre de, önemli olanın, suçlu yakalamak de-

ğil, gözdağı vermek, burun sürttürmek olduğu anlaşılıyor.

Kendi deyimiyile, "İki ayı hücrede geçen sekiz aylık hapislik, uzun ve hazin bir hikaye"nin, aşlını okumak gerek, özetlenebilecek yanını göremiyorum. Frenkler *la réalité dépasse la fiction* derler; yani, kimi zaman yaşanan olaylar, kurmaca yaratılırken kullanılan imgelemin gücünün de ötesindedir. Başgöz'ün, jandarma eşliğinde, işkencesiyle ünlü Sansaryan Hanı'na götürülmek üzere, "[s]imitçiler[in], salepçiler[in], börekçiler" in yanından geçerken, "[d]ünya birdenbire o kadar güzel, o kadar canlı göründü ki" sözleri, insanın içine bir kama gibi saplanıyor. *Aslan Asker Şvayk* öğeleri ile kafkaesk bir atmosferin karışımı bölümün, kitaptaki diğer bölümlerden bağımsız, yaşanmışlığı yansıtma ötesinde, bir tutukluluk öyküsü klasiği olacağını tahmin etmek pek güç olmasa gerek.

"Kardeşliğe Bin Selâm": 27 Mayıs 1960" başlıklı altıncı bölümde, gerçeğin kurmaca gücünü aştığına bir kez daha tanık olunabilir. 27 Mayıs 1960'dan bir gün önce "aranmakta" olduğu için ailesinden uzak, bir akrabasında saklanmakta olan İlhan Başgöz, 27 Mayıs günü sabahı "Selâm selâm orduya" diye bir marşın güftesini yazar. Kayınbiraderi orkestra şefi-müzisyen Hikmet Şimşek de hemen besteler ve marş aynı gün radyodan çalınır. Çalınmadan önce marşı tanıtacak, bütün Türkiye'ye seslenecek kişi de ... yirmi dört saat öncesinin kaçağının ta kendisidir. Büyülü gerçekçilik bu olsa gerek.

İlhan Başgöz, can-ü gönülden desteklediği "devrim"e rağmen toplumda sakıncalı muamelesi gördüğü ve kendisinden bir köy öğretmenliği bile esirgendiği bir sırada, kendisine yapılan bir öneriyi değerlendirerek

A.B.D.'nin yolunu tutar. Doğal olarak, bu da kolay olmaz. Yedek subaylığı sırasında sivil polislerce adım adım izlenmiş olan solcu aydına ekmek olmadığı gibi, pasaport da yoktur. Düşünme biçimi ile çevresine bakışını değiştirmemiş, değiştirememiş sıradan burjuva, Başgöz'ün, örneğin kurumsal olarak ilgisi kalmadığı halde hâlâ halk edebiyatıyla ilgilenmesini, onun ne yaparsan yap burjuvalaşamayışı olarak yorumlar ve yadırgar—ve de cezalandırır. Sıradan Türk burjuvasının değer yargıları başkadır. Dolayısıyla, dünyanın en ünlü üniversitelerinden biri olan U.C.L.A. (Los Angeles'teki Kaliforniya Üniversitesi—“yusieley” okunur) tarafından beklenmektedir ama, Başgöz, yargılanmadan serbest bırakıldığı “tevkifat” gerekçesiyle pasaport alamamakta ve ülke dışına çıkamamaktadır. En nihayet çareyi Milli Birlik Komitesi'nin bir üyesine başvurmakta bulur. Sami Küçük'ün makamına çıkar. Albay Küçük kendisine yardım etmeyi kabul ederken iki erkek arasında hayat boyu sürecek bir dostluk oluşur.

İlhan Başgöz böylelikle—ve de daha önceki deneyimlerine dayanarak son dakika uçağa bindirilmeyeceği ya da ailecek uçaktan indirileceği korkusuyla—yola çıkar. Gittikten sonra da uzun süre geceleri kâbus görecektir.

Gidiş o gidiştir... Zaten yola çıkarken dönmek istemeyeceğini bilir, yılların birikimi arşivini de beraberinde götürür. Bursu bittikten sonra da başka bir üniversitede işe girerek Yeni Dünya'da kalmanın ve mesleki çalışmalarını sürdürmenin yolunu bulur. Komünistlikle suçlanan Başgöz'ün, Türkiye'deyken komünistliğinin bir kanıtı sayılan halk edebiyatı ve kültürü ile haşır neşir

olması, kapitalizmin beşiğinde özgün bilimsel uğraş adedilir.

Gerçekte, İlhan Hoca bu paradoksu yaşayan ne ilk ne de tek Türk bilim adamıdır. Örnekler çoktur... Toplumumuzdaki egemen görüşlerle uyuşmayan fikirleri ya da davranışları dolayısıyla dışlanan, ama “gurbette” tam da bu özellikleri sayesinde başarı kazanan, bizler için kaybedilmiş nice değer vardır. Hele, beyin göçünü kolaylaştıran bugünkü küreselleşme döneminde. Hele ülkemizin bugünkü “mediokrasi”—*mediocre* insanların saltanatı—döneminde...

Başgöz'ün A.B.D.'ye gidişinden bir kaç yıl sonra, genç politikacı Bülent Ecevit, o ülkede katıldığı bir bilimsel kongrede kendisiyle karşılaşır. Başgöz tarafından Sami Küçük'e ufak bir armağan götürmeyi de kabul eder. Paketi verirken de, A.B.D.'deki gözlemlerini o zamanın “tabii senatör”üne aktarmadan edemez:

İlhan Başgöz bugüne kadar Amerika'ya giden büyükelçilerin hemen hemen hepsinden, yahut hepsinin tümüne yakınından daha fazla Türkiye'yi tanıtan, Türk devrimlerini anlatan bir insan olmuş. Ne kadar iftihar etseniz, ne kadar ülkemiz iftihar etse bu işten, o kadar iyidir.

İlhan Başgöz, sırasıyla “Her Güşede Bir Şir Yatar Toprağımızda' ... Ama Ver Elini Amerika,” “Hâlâ Gözlerim Doluyor: Türkiye'den Giden Arşivi A.B.D.'de Değerlendirme,” “Kaz Kazınan, Baz Bazınan: Sözlü Anlatım Çalışmaları” ve “Türklerin Sayısı Herşeye Rağmen Az: ABD'de Türk Araştırmaları” başlıklı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu bölümlerde, A.B.D.'deki yaşamını aktarır. Bu, tam da Amerikan deyiimiyle, bir *suc-*

cess story'dir—bir başarı öyküsü. Başgöz sadece, Ecevit'in işaret ettiği gibi Türk edebiyat ya da kültürünü tanıtmakla, yani toplumumuz açısından başarılı olmakla kalmaz, A.B.D. normlarına göre de başarı kazanır. Bir yandan Indiana Üniversitesi gibi önemli bir üniversitenin kadrosuna alınır, orada yıllarca başarılı anabilim dalı başkanlığı yapar ve yayın dizisi yönetir; bir yandan da kitaplar yayımlar ve meslek dalının belli başlı dergilerinde makaleleri çıkar, kendisine isim yapar.

Başgöz, A.B.D.'yi idealize etmeden, artılarını görür. Türkiye'de iken hocaları ve meslektaşlarıyla yaptıkları bilimsel çalışmaların betimleyicilikle sınırlı kaldığını, A.B.D.'de yapılan bilimsel çalışmalarda ise hem kuramsal bilgi gerektiğini, hem de yorum beklendiğini anlatır. Yorum ise salt mesleki alan bilgisi ötesinde psikoloji, sosyoloji, antropoloji vs. bilgisi gerektirir. Bu bence, ülkemizde bilimin neden istenildiği kadar gelişmediğini açıkladığı kadar, İlhan Hoca'nın bize sessiz sedasız verdiği bir derstir. Yersiz alçakgönüllülük yapmaksızın, elinizdeki yapının değerinin, aktardığı olaylar kadar bu tür görüşleri içerişinde yattığını düşünüyorum.

Şu bir gerçek ki, İlhan Başgöz, A.B.D.'de, eline geçen fırsatları iyi değerlendirerek, uzmanı olduğu Türk halk edebiyatı konusunu işleyerek, Türk folklorunda tek adam olmayı kullanarak ve de çalışarak, çok çalışarak, saptadığı eksiklerini tamamlamak için gereğinde, kendi deyimiyle, bir öğrenci gibi okuyarak, uluslararası bir kariyer yapmıştır. İlhan Hoca'nın kendisine sorarsanız, o durumdan tatmin değildir. Bize:

Daha fazla yapabilirdim fakat yapamadım çünkü geç başladım. Ben Amerika'ya gittiğimde yaşım kırka geliyordu. İngilizce bilmeden gittim,

dedi. Acaba burada hayıflanma, sanıldığından daha mı çok? Söz konusu bölümlerde, İlhan Hoca'yla, folklor ile sözlü edebiyat konusunda öylesine hararetle konuşmalar yapmaktaydık ki, farkına varamadık. Değerlendirmeyi artık okura bırakıyorum.

Amerikan toplumunu tanıyanlar, İngilizce bilmesizin yaşı kırka yaklaştığında A.B.D.'ye göç eden ilk kuşağın ne denli zorluk çektiğini bilirler. O göçmenlerin çocukları halen "çok-kültürlü" edebiyat etiketiyle annelerinin babalarının yaşadıkları sıkıntıları aktarıp şan ve şöhret kazanmakla meşguller.

İlhan Hoca ise İngilizce konusunda zaafını bir niyet olarak görüyor, başarısının önemli ögesi olduğunu düşünüyor. Dili iyi bilmediği için hiç boş laf yazmadığını, bilimsel metinlerinin sıklığını buna borçlu olduğunu söylüyor.

Batı'daki akademik çevrelerle ilişkisi olan her öğretim üyesi bilir, kimi Türk bilim adamı, mesleğinde öylesine tutunmuş ve ekmeğini kazandığı yöreye öylesine entegre olmuştur ki, ülkemizde, kendi doğduğu ülkede, çok ufak bir akademik çevre dışında pek tanınmaz. Bilim adamı deyince aklına sadece Deprem Dede ya da E-kodiyalog konuşmacıları gelebilen toplumumuz onların ne denli değerli olduklarının farkında değildir. Geçtiğimiz yıl (2002) İngiltere'de Galler bölgesinin Swansea kentinde vefat eden felsefe profesörü İlham Dilman ile geçtiğimiz Ocak (2003) A.B.D.'nin Wisconsin eyaletinin Madison kentinde vefat eden felsefe profesörü Berent

Enç bu kategoriye dahiller. Ayrıca, şu anda hayatta olan, böylesine dünya vatandaşı, hiç duymadığımız ama kendi sahasında otorite, birçok kişi sayılabilir. Herhangi bir uluslararası sempozyuma gidin, A.B.D.'nin belli başlı üniversitelerinin adının üstünde Türk adı yazılı ne kadar çok yaka kartı olduğuna şaşırırsınız.

Bu bakımdan, ben İlhan Hoca'nın çok güzel bir denge tuttuğunu düşünüyorum, birinci sınıf bir bilim adamı olmakla ve vatandaşlığını aldığı A.B.D.'de bilim çevrelerinde kendisine ender bir mevki edinmekle birlikte, doğduğu ülkeden kopmamış olmasını talih adediyorum. 1993 yılında Emre Kongar'ın Kültür Bakanlığı müsteşarlığı döneminde kendisine üstün hizmet nişanı verilmiş olmasını da, cumhuriyetin yetiştirdiği bu çınara geç kalmış şükran borcumuzun bir nişanesi olarak görüyorum. Cumhuriyeti kuran kuşağın nice gayretinin heba olduğu bu dönemde bunun her zamankinden önemli olduğunu düşünüyorum.

İlhan Hoca'nın kendisi on birinci bölümde,

Emre Kongar Kültür Bakanlığı müsteşarı iken Pertev Hoca'yı davet ederek ona üstün hizmet nişanı vermişti. Böylece Hoca'yı devletle barıştırmıştı. Ben devlete hiç küsmedim. Ama Kongar bana da böyle bir ödül verdi. Sonra "Hacı Bektaş Veli Dostluk ve Barış Ödülü"ne de 2000 yılında beni layık gördüler. Yurtdışında ne kadar ödül alırsan al, insanın kendi kültürü içinde saygı görmesi başka ve çok tatlı bir olay. Hele yaşınız yetmiş beşi geçmişse...

der. Anlarınız ki, belki küsmemiştir ama ödül almak, içinde herşeye rağmen varolagelmiş burukluğu yok etmeye yaramıştır.

Sonuncu, "Sonsöz Niyetine: Yaş Yetmiş Beş Yolumun Yarısı Eder" bölümünde de anlatıldığı gibi, İlhan Hoca halen Türkiye'ye dönmüş durumda. Belki kesin dönüş değil, ama yılın yarısını ülkede geçiriyor, yılların getirdiği birikimi ders yılı içinde üniversite öğrencilerine, yazları Güre'de kendi kurduğu okulda daha geniş bir kitleye aktarıyor.

3 Eylül 2003 günü, halen görev yaptığı Yüzüncü Yıl Üniversitesi kendisine onursal doktorluk payesi verecek. İlhan Hoca arkasından, Yüzüncü Yıl Üniversitesinin Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu ile ortaklaşa düzenledikleri ve o sabah başlayan "Türk(İye) Kültürleri" sempozyumunun açılış konuşmasını yapacak. Konuşması tabii ki halk kültürü üzerine olacak.

Ama ondan önce, bu genç delikanlı 15 Ağustos 2003'de doğum gününü kutlayacak. Sekseninci yaş gününü!

İyi ki doğdun, İlhan Başgöz...

Gönül Pultar

Bilkent, Ankara, Haziran 2003

“Biraz Ütük Büyümüştüm”: Sivas'ta Çocukluktan Ankara'da Üniversiteye

Pultar: Önce Sivas anılarınızı anlatır mısınız? *Folklor/Edebiyat* dergisinin size ayrılmış özel sayısına¹ baktığım zaman, mutlu bir çocukluk, mutlu bir aile hayatı yaşadığınızı anlıyorum.

Başgöz: Babam Gemerek'te ilkokul öğretmeniydi. Ben orada, arpalar biçilirken doğmuşum. İlkokulun dördüncü sınıfına kadar da orada okudum. Okula altı yaşında başladım. Yaşım biraz küçük geldi, ama babam ilkokul öğretmeni olduğu için fazla elemediler, girdim okula. Babam 1932 yılında, yani ben ilkokulun dördüncü sınıfındayken, emekli oldu.

Sivas'a göçüyoruz... Yedi kişilik bir aile, Gemerek'te, eşyalarla beraber bir at arabasına dolduk. Ne kadar az eşyamız varmış!

O günü hiç unutmam. Bütün Gemerek halkı, kimi dükkanımı kapadı, kimi o gün işe gitmedi; kadınlar dahil hepsi, bir tepeye kadar babamı yolcu etmeye geldi. Babam, o sert adam, onlarla tek tek vedalaşırken göz yaşlarını tutamadı. Ağladı. Babam orada otuz üç yıl evvel genç bir öğretmen olarak işe başlamış; orada evlenmiş; çocukları orada doğmuş; beş çocuğu orada toprağa verilmiş, orada emekli olmuş... Okur yazarların hepsi

¹ *Folklor/Edebiyat* dergisi İlhan Başgöz özel sayısı. Sayı 14 (Haziran 1998).

ondan ders görmüş; ondan korktukları için okuldan kaçmamış, sonra da ona dua etmişlerdi.

Yolda, Hanlı denilen bir köyde dehşetli bir yağmura tutulduk. Bir değirmene sığındık. Değirmeni su basmaz mı! Her kafadan bir ses çıkıyor, birisi:

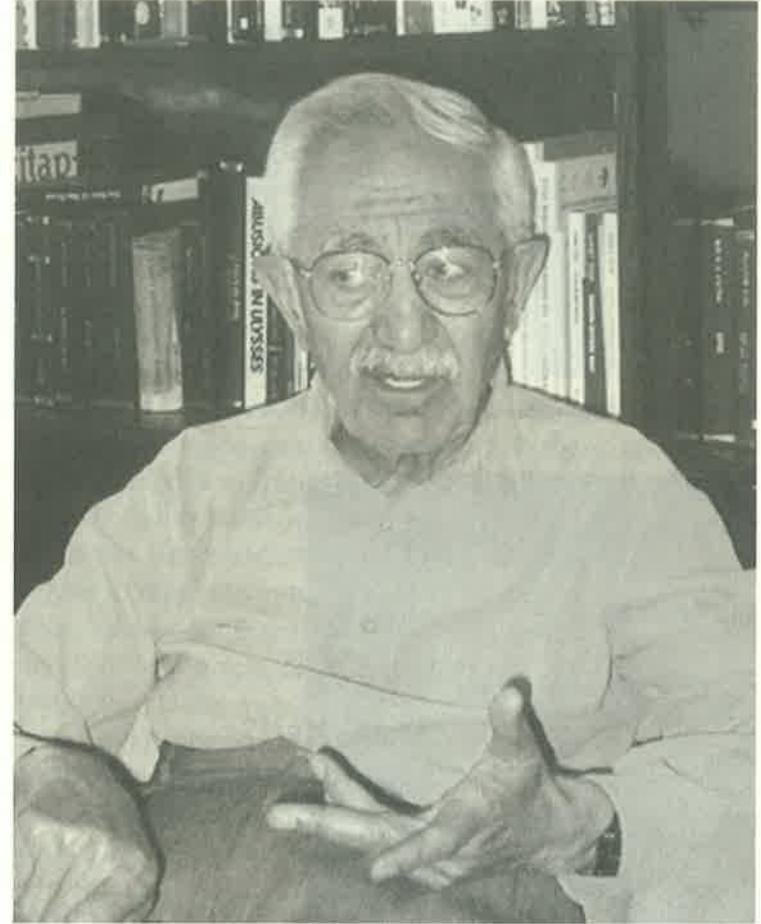
"Aman domuzluğu açın, domuzluğu açın!" diyip duruyor.

Ben de, "Eyvah," diyorum içimden, "şimdi ortaya bir de domuzlar çıkacak."

Meğer, *domuzluk* bir deliğin adı imiş. Açtlar ve sular çekildi.

Bindiğimiz at arabası ile üç günde Sivas'a vardık. Böylece bütün aile Sivas'a göçtük. Orada, bizim, dededen kalma bir evimiz varmış. Dedem oduncuymuş; Zarranın bir köyünden odun keser, Kızılırmak'a atar, Sivas'a getirir, orada satarmış. Ağaç kısmı çok sağlam olan büyük bir ev, hem de haremligi selamligi olan bir evmiş. Selamlık kısmını amcam yıkmış, satmış. Sebebi de, amcam tarikattanmış, Nakşibendi tarikatından. Toplanıp ayinler yaparlarmış. Para yemiş; o grupla parayı yemiş. Biz Gemerek'te olduğumuz için de, bizden habersiz o kısmı satmış. Biz Sivas'a gidince oturmakta olduğu diğer kısımdan çıktı, biz oraya taşındık.

Bu eve taşınır taşınmaz annem mutfak kısmına bir tandır koydurdu, avluya da küçük bir ahır ve samanlık ekletti. Bir de manda aldırıldı. O sayede bol bol süt, yoğurt ve tereyağı yiyebildik. Mandanın bakımı, yeminin verilmesi, ahırın temizlenmesi benim görevimdi. Her sabah mandamızı kapıdan geçen çobana katardık. Akşam hayvan eve dönerdi. O yıllarda Sivas'ın kenar mahalleleri köyden farksızdı.

Başgöz Haziran 2001'de Bilkent Üniversitesi'nde Pultar ve Cengiz'in sorularını cevaplıyor. Selim Sünter'in objektifinden.

Gemerek'te doğduğu ev.

Sivas'ta ortaokul
2. sınıftayken (1935).

Evimize Sivas'ta "Gemerek Oteli" derlerdi. Gemerek'ten kim gelse babam evimize getirir, ona mantı yedirirdi.

Pultar: Tabii okula da Sivas'ta devam...

Başgöz: Evet, benim ilkokulu bitirmem oradadır.

Bakin, 1923'ten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde insanları bir yerden bir yere götüren en temel olgu eğitimidir.

Biliyorsunuz, 1960'tan sonra büyük ekonomik çalkantı köyü şehre akıttı; milyonlarca insan köyden şehre geldi. Yenileşmenin, henüz yerine oturmamış bir parçası... Oysa, 1923'ten 1950'lere kadar Türkiye'de bu tip büyük bir göç yok. Yani köylü kendisini köyünden koparan büyük olaylarla karşılaşmadı. Böylesi olayların en önemlisi traktörün köye girmesidir. 1950'den itibaren birkaç yıl içinde, Türk köyüne 5000 traktör girdi. Bir traktör 100 işçinin yahut çiftçinin işini görür oldu. Traktörün girmesi ile büyük bir kitle işsiz kaldı, kentlere göç etti. Tabii, bu arada da, kentte, yeni sanayileşmenin getirdiği işçi isteği var. Böylece büyük çalkantı başladı. Daha evvel, köyden kente göçen yalnız eğitim gören insanlardı ve bu çok sınırlı kalmıştı.

Sivas'ta o vakit adı Hafız Recep olan bir ilkokul vardı. Sonra Recep Evi oldu; sonra da yıkıldı, Ziya Gökalp İlkokulu oldu. Bu değişim bile, Türkiye'de 1930'la 1950 arasında kültürün nasıl değiştiğini tek başına gösterecek bir olay. İşte ben ilkokulu orada bitirdim.

İlkokulda iyi bir öğrenciydim, fakat çok küçük-tüm, sınıfın en küçüğüydüm. Mahallede herkesten korkardım. Çocuklarla oynayamazdım, yahut oynardım da

hiçbir kavgaya karışmazdım. Biraz ütük büyümüştüm. Sebebi de, babamın çok otoriter bir adam oluşuydu. Biz karşısında gülemezdik dahi, o kadar sert bir adamdı. O-na göre, erkek çocuğunu şımartmak olmaz. Baştan çıkar... Ondan, sevgisini göstermezdi. Korkularla büyüdüm. Sonra bunun acısını çok çektim. 1973'te, Paris'te, galiba *Oriental Society*'nin toplantısında, bir grup arkadaş konuşuyoruz. Ben böyle gayet ağır, sakın sakın konuşuyorum... Speros Vryonis diye bir Yunanlı tarihçi vardır. Birdenbire bana, "İlhan Bey, sen babandan korkar mıydın?" diye sordu. Ben şaşırđım, "Nereden çıkar-dın," dedim. "Konuşurken sesini yükseltmiyorsun," diye cevap verdi. Doğruydü; adamın gözlemi doğruydü. Hakikaten babamdan çok korktum. O yüzden rahatça gelişemedim. Fiziki handikapım da vardı, çok zayıftım. İncecik ve zayıftım; liseye geçtiğim yıllarda daha sakalım çıkmamıştı. Hatta Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girdiğim vakit bile sakalım çıkmamıştı, boyuna jiletle kazırdım böyle.

"Dil Tarih"e ilk girdiğim yıllarda Fuat Köprülü'nün bir konuşmasında ben şiir okudum. Ali Şir Nevai'nin 500. doğum yıldönümüydü, demek ki yıl 1941 olmalı. Birdenbire meşhur oldum. "A, Ali Şir Nevai'nin şiirlerini okudun, sen Türkmen misin? Ne güzel okudun!" O yıllarda, Köprülü bir konuşma yaparsa Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütün ileri gelenleri dinlemeye gelirdi. Efendim, Talim ve Terbiye Heyeti'nin başkanı gelmiş, başka bilmem hangi grubun başkanı, radyo müdürü, Vedat Nedim Tör, daha bir hayli insan, milletvekili... Herkes beni tebrik etti: "Mutlaka gelin görüşelim, mutlaka gelin görüşelim..." Aralarında *Ülkü* dergisini çıkaran Tecer vardı, Ahmet Kutsi Tecer. O da "gelin görüşelim," dedi.

Ama o vakit "Dil Tarih"in İngilizce filan öğrenen, eke kızları vardı, konuşmadan çıkınca, "A," dediler, "sen bu 'Dil Tarih'te öğrenci misin? Çocuğa benziyorsun!" Benim çok zoruma gitmişti, ondan sonra boyuna traş oldum, sakallar filan çıktı.

Efendim, liseyi de Sivas'ta bitirdim.

Okumaya başladığım ortaokul, benim girdiğim yıldan üç dört yıl evvel karma olmuştu. Okul ilk başta bir kız okulu imiş; sonra kız ortaokulu, sonra da karma okul olmuş. Biz kızlar erkekler birarada otururduk ve ona rağmen aramızda bir şey vardı... Duvar... Yani kızlarla rahat rahat konuşamazdık, utanırdık... Sokakta onlarla rahat rahat yürüyemezdik.

Yalnız, bu karma eğitimin getirdiği enteresan bir gelişme oldu. Karma eğitimden evvel, ben Hafız Recep Okulu'ndayken, ders biter bitmez bütün çocuklar hadii kız mektebinin önüne koşardık. Başlardık onlara laf atmaya. Türküler söyledik, bizi çok çeken türküler...

Kız Muallim ovalara yayılır,
Hafız Recep hayran olur bayılır,

gibi. Biz laf atardık yani. Ama karma olunca bu bitti. Okul karma olup da bizler kızlarla aynı sınıfta oturunca, onların da bizim gibi insan olduğunu görünce, bu laf atma fasılları bitti. Ama hâlâ arada bir şey vardı böyle ... duvar.

Bu arada, okul karma olunca babam orada okuyan iki bacımı okuldan aldı. Erkeklerle okutmadı.

Ortaokulun ikinci sınıfında sınıfta kaldım. Sebebi de, işte yeni gelişme çağı, hâyâller kurardım, böyle ... genç kızlarla ... efendim kaçırılmışlar, eşkıyaların elin-

den ben kurtarmışım, kahraman olmuşum. Oturdum—evde o vakit lamba vardı, elektrik yoktu—lambayı koyar otururum, kitabı önüme açarım, aklım başka yerlerde... O yüzden sınıfta kaldım.

O zamana kadar babam beni hep korkuturdu: "Sınıfta kalırsan seni kalaycı çırağı yapacağım," derdi. Karnemi götürdüm. Hiç unutmuyorum, babam bir kahvede oturuyordu, verdim, baktı. O vakit sınıfta kalanlara "ipka" derlerdi, "kalmış düşmüş, sınıfta kalmış," anlamına. Ödüm kopuyor, ipka oldum, şimdi babam beni kalaycı çırağı yapacak diye. Babam karnemi okudu, "Otur," dedi. Oturdum. Bir çay söyledi, çayı içtim. Hiçbir şey söylemedi, ne azarladı ne kızdı ne kalaycı çırağı yaptı. Ondan sonra da ben hiç sınıfta kalmadım. Taa liseyi bitirene kadar çok iyi notlarla okudum.

Lisede beni etkileyen bir anım var: Sivas Lisesi'nin birinci sınıfındayız, 4A sınıfında. Yıl zannediyorum 1938. Atatürk'ün ölümünden yaklaşık bir yıl evvel... Sivas'a Atatürk geldi. Hatay meselesi için güneye giderken uğradı.

Atatürk Sivas'ta incek, Lise'yi ziyaret edecek dediler. Bizi, hadi sabahtan istasyona çektiler. Dizildik. Müthiş heyecanlıyız. İstasyon binasından otomobile kadar kırmızı halılar sermişler. Atatürk geldi. Tabii bir kıyamettir koptu, alkış, "yaşa" sözleri filan... Atatürk halının üzerinden yürümedi, öbür taraftan, taşın üzerinden yürüdü. Biz bunu iyiye tefsir ettik, "Görüyor musun," dedik aramızda, "dersini verdi. Halıda yürümedi, yani bu iki yüzölçüğe kızıyor."

Derslere döndük. Sınıftayız, 4A sınıfında... Dersimiz de matematik. Matematik hocamız, "Rezil Ömer" denilen, okulun müdürü Ömer Beygo. Adı hem "Rezil Ö-

mer" hem de "Değnekli Ömer." O vakit bizim lisede çok büyük öğrenciler vardı. Böyle bıyıklı mıyıklı kabadayılar. Onlar akşamları hep kahveye giderlerdi. Müdür de kızar. Ama müdür onlardan daha kabadayı. Akşamları gider kahveleri dolaşır, öğrenci buldu mu bastonla döve döve evine götürürdü. Adı o yüzden Değnekli Ömer kaldı.

Dersimiz matematik, Ömer Bey'in dersi. Bizim de müdürden ödümüz kopar. Sınıfın kapısı açıldı, Atatürk, Sabiha Gökçen, milletvekilleri, bir sürü insan sınıfa girdi. Bizler o günlerin büyük efsanesinin etkisindeyiz: İşte efendim, Atatürk'ün gözünün içine bakamazsın, bakınca yıldırım çarpmışa dönersin... Gerçekten, korkumuzdan yüzüne bakamadık. O ise geldi,

"Dersiniz ne çocuklar?" diye sordu.

"Matematik," dedik.

Saadet adında bir kızı tahtaya kaldırdı. Saadet de sınıfın en soğukkanlı kızı. Ona "Dişçinin kızı Saadet" derdik, şarkılar söyledik:

Bu yol bizi Saadet'in kucığına götürececek,
Göz yaşları eriyecek, hayat neşe verecek.

Bu yol tabii iki anlamda. Saadet hiçbir şey söylemez gülerdi. Atatürk onu kaldırdı:

"Geçen ders ne okudunuz?" diye sordu.

"Üçgenlerin eşitliğini okuduk."

"Çiz," dedi Atatürk, "iki tane üçgen."

Saadet çizdi. Köşelere harfler koydu: alfa, beta, gamma, alfa 1, beta 1, gamma 1.

"Ne bu?" diye sordu Atatürk.

Saadet, "Alfa, beta, gamma, paşam," dedi.

"E niye a, b, c yazmıyorsun da alfa, beta, gamma yazıyorsun?"

Kız ne desin? "Hocamız öyle gösterdi," dedi.

Kim hocaları? Tabii Değnekli Ömer. Geldi. Biz nasıl onun karşısında titriyorsak, o da Atatürk'ün karşısında böyle yaprak gibi sallanıyordu.

"Niye 'alfa, beta, gamma' yazıyorsunuz?" diye sordu Atatürk. "Türk alfabesi yetmiyor mu matematik terimlerini ifade etmeye?"

O da, "Paşam, Milli Eğitim Bakanlığı bize bir kitap yollamış, onda böyle yazıyor," dedi.

"Getir bakayım kitabı," dedi Atatürk.

Değnekli Ömer kitabı getirdi. Atatürk baktı, hakikaten "alfa, beta, gamma..." O sayfayı yırttı. Kitabı yere attı,

"Çocuklar," dedi, "Türk alfabesi her şeyi ifadeye yeterlidir."

Gitti, parmağıyla "alfa, beta, gamma"yı sildi, oraya "a, b, c, a1, b1, c1," yazdı. Ve bize kendi okul anılarını anlattı. Matematik hocaları çok iyiymiş...

"Siz," dedi, "çok şanslısınız, biz bu üçgenlere üçgen demezdik. *Müsellesi mütesawiyüssâkeyn* derdik. İki kenarı eşit üçgen."

Dil devriminin önemini anlattı, sonra çıktı.

Bizim sınıfta yarım saatten fazla kalmış oldu. Atatürk'ü benim ilk ve uzun görmem orada oldu. Tabii zaten sonradan göremezdim.

Lise binasında küçük bir oda vardır, Sivas kongresi sırasında Atatürk'ün yattığı oda. Orayı müze yapmışlar: Onun yattığı basit bir demir karyola var; bir masa var filan... Bizden sonra oraya girmiş, karyolayı sallamış, "Ben döndükçe gıcır gıcır gıcırdayordu, beni rahat

yatırmadı," demiş. Hakikaten karyola gene gıcırdamış! Ve Atatürk bizim okuldan ayrılmış.

Meğer, Atatürk'le sınıfımıza gelenlerin içinde Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan da varmış. Bir hafta sonra "a-b-c"li yeni kitabımız geldi.

Sonra, ikinci sınıfta, lise 2'de, bahçede voleybol oynarken, radyodan Atatürk'ün ölümünü işittik. Tabii korkunç üzüldük, ağladık.

Liseyi 1940 yılında bitirdim. O vakit "olgunluk" diye bir imtihan çıkarmışlardı. Liseyi bitirme imtihanından ayrı, bir de olgunluk imtihanına giriyordunuz, ancak onu kazanırsanız üniversiteye girebiliyordunuz.

Cengiz: Siz üniversiteye girmeye karar vermiştiniz o zaman...

Başgöz: Girmemek diye bir şey yoktu; üniversiteye gitmek gerek ailemde, gerek biz arkadaşlar arasında, liseyi bitiren her öğrencinin idealiydi. Hakikaten toplumda eğitime müthiş bir önem veriliyordu.

Cengiz: Bu konuda Sivas'ın özel bir yeri de vardı, değil mi?

Başgöz: Sivas'ın özel yeri şu: Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, Anadolu'da kültür merkezleri kurmak istemişler. Bir Ankara'da, bir Sivas'ta, bir Van'da. Ve kültür merkezlerinin nüvesini de liseler oluştursun istemişler. O yüzden Sivas Lisesi'ni çok güçlü bir öğretim kadrosuyla kurmuşlar. Mesela, Şahap Bey diye bir Fransızca hocamız vardı. Ondan üç yıl Fransızca okuyan Fransızca'yı öğrenirdi. Hiç kuşkusuz.

Cengiz: Başka kimler vardı?

Başgöz: Nazmi Bey diye çok iyi bir matematik hocamız vardı; ona "sıfırcı" derdik. Fizik hocamız gayet iyiydi, Bahattin Bey. Felsefe hocamız Faik Dranaz'dı, sonradan Fransa'ya kültür ataşesi oldu. İki edebiyat hocası değiştirdik. Biri Şükrü Elçin'di; biliyorsunuz, sonra Hacettepe Üniversitesi' ne girdi. Bir ara Necdet Sancar geldi, Nihal Atsız' ın kardeşi, meşhur ırkçılardan. Fazla tutunamadı, üç ay sonra attılar onu. Çünkü derse giriyorduk:

"Ziya Gökalp kimdir?"

"Ziya Gökalp Türkçülüğün peygamberidir."

Tamam, 5 numara alıyordun. Başka hiçbir şey bilmeye gerek yoktu. Biz ondan "Ziya Gökalp Türkçülüğün peygamberidir" in dışında hiçbir şey öğrenmedik.

Ha, bir de şey öğrendik, "Ruslar bizim geleneksel düşmanımızdır, İngilizler bizim bilmem ne düşmanımızdır, İranlı palavracılar bizim zaten düşmanımızdır, Yunanlılar bizim hepten düşmanımızdır." Yani bizim dostumuz olan hiçbir millet kalmazdı.

Tabii o yıllarda öğrenciler çok etkileniyorlar. Ben "Dil Tarih" e girdiğimde bayağı milliyetçiydim. Gökalp günleri yapardım.

Felsefe hocamız Faik Bey çok iyi bir hocaydı; sonradan, Ömer Bey gidince, yerine müdür de oldu. Faik Bey' le ilgili enteresan bir olay oldu: Faik Bey, bir öğrencisini kaçırdı. Bir sabah işittik ki, sınıftan Seher diye bir öğrenciyi Faik Bey kaçırmış. Oo, tabii Sivas dedikoduyla doldu... Yalnız Faik Bey bir şey yapmış: Sabahleyin hemen nikâh dairesine gitmişler, nikâhlanmışlar. Evlendiler; ancak gene de, tabii bu büyük bir dedikodu

oldu. Faik Bey' i Trabzon' a lise müdürü olarak gönderdiler; yahut, Trabzon Öğretmen Okulu' na müdür gitti. Oradan da, daha sonra Fransa' ya kültür ataşesi oldu.

Faik Bey çok çok değerli bir hocaydı. Lise 1' de benim parlamam onun dersinde oldu. O vakit felsefe kitabı olarak Emin Erişirgil' in küçük bir kitabını okurduk. Bilmem hatırlar mısınız? Adı *Felsefeye Başlangıç*.² Erişirgil' in bir sayfa süren cümleleri vardır; çok uzun cümleler... Faik Bey bize onları okutur, izah ettirir, sonra kendisi izah eder. Bir gün, böyle uzun bir cümle geldi. Kim izah edecek? Herkesi kaldırdı, kaldırdı, hiç kimse izah edemedi. Ben parmağımı kaldırdım. Arkalardayım. İzah ettim, dinledi:

"Bir daha izah eder misin?" dedi.

Bir daha izah ettim.

"Numaran kaç?" diye sordu.

"419."

"Sana 5 veriyorum," dedi.

Faik Bey' den 5 almak deveye hendek atlatmaktır. En bol numarası 3' tür Faik Bey' in. Hadii, başarıım bütün liseye yayıldı. İşte, "İlhan denen küçük adam, Faik Bey' den 5 almış." O sayede tanındım.

Cengiz: Demek o zaman boyunuz kısaydı...

Başgöz: Ufak tefek birisiydim. O kadar ufaktım ki, sınipta kızlar erkekler ayrı sıralara oturtulurdu, bir kızın

² Emin Erişirgil, *Felsefeye Başlangıç* (Milli Eğitim Bakanlığı Lise Kitapları Serisi. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1946). Milli Kütüphane' de bu baskı var ise de kitabın Başgöz' ün sözünü ettiği yıllarda yayımlanmış daha önceki bir baskısı olması gerek. Yayıma hazırlayanın notu.

yanına oturtulacak kız kalmazsa beni oturturlardı. Küçücük, ufak tefek bir şeydim. İkinci sınıfta birdenbire boy attım.

Ama aynı Faik Bey'le daha sonra başka bir olayım oldu. Onu da anlatayım: O vakit her Cumhuriyet Bayramı'nda Ankara'ya izciler giderdi. Onlar yola çıkmadan hep birlikte izci marşları öğrenirdik. Davullar çalar, izciler yürür... Dadada-daaaa... Yürüyüş tempoları... Biz de o ritmlere göre kendi kendimize sözler uydururduk:

Ulan Hasan Ağa, ulan Hasan Ağa
Danalar girmiş bostana, kovalasana!

Böyle şeyler.

Bir gün dersteyiz, hocamız gelmedi. O vakitte, eğer sınıfta birdenbire sessizlik olursa, böyle anlara "şeytan geçti," derdik. Muhakkak da birisi sessizliği bozardı. Bağırır, bir şey söylerdi. O bir eğlenceydi. Hocamız gelmedi. Sınıfta bir sessizlik oldu, çıt yok. Ben de, "Ulan Hasan Ağa," diye bağırdım. Ben bağırır bağırılmaz, bir arkadaş beni, "Ulan ... Faik Bey ... müdür," diye dürtükledi. Meğer Faik Bey gelmiş, arkaya geçmiş. Ben görmemişim. Arkamdan yavaş yavaş yaklaşıyor. Geldi, tam arkamda durdu. Kendi kendime "Tamam, şimdi garanti sopayı yiyeceğiz" dedim. Ben böyle başımı eğdim, ödüm kopuyor. Ne kadar vakit geçti bilmiyorum, bana saatler gibi geldi. Ödüm kopuyor. Faik Bey bakmış bakmış, gülümüş. Herhalde içinden, "Bunun bu kadar korkması yeter, tokat filan vurmuyayım," demiştir.

Lise bitti. Yıl 1940. Sivas Lisesi'nden dokuz kişi mezun olduk. Dokuzumuz da olgunluk imtihanına gir-

dik. Yalnız ben kazandım, olgunluk imtihanını. Soru da şöyleydi:

" 'Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.' Bunun iza-hını yapınız."

Pultar: Sınav yazılı mıydı, sözlü mü?

Başgöz: Yazılı sınavdı; olgunluk yazılıydı.

Dediğim gibi, üniversiteye girmek için olgunluk imtihanını kazanacaktınız. Ben de onu geçince okumak için Ankara'ya geldim.

Cengiz: Ankara'ya geldiğinizde aklınızda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi var mıydı?

Başgöz: Bak şöyle oldu. Ankara'ya gelince, o vakit herkesin yaptığı gibi birkaç üniversiteye müracaat ettim, çünkü burs almam lazımdı, başka türlü okuyamazdım. O vakit "Hukuk" bursluydu; "Siyasal Bilgiler" bursluydu, yani yatılıydı; "Dil Tarih" bursluydu; Ziraat Fakültesi bursluydu. Bunların hepsine başvurduğum. Bir de, şeker fabrikaları o yıl Avrupa'ya öğrenci göndermek için bir imtihan açtı. Ona da başvurduğum.

İlk sene hepsinin imtihanlarına girdim. Ankara'da eniştem vardı, onların yanında kaldım.

Efendim, ilkin şeker fabrikalarının belli oldu. İmtihanın sonucu: Kazanmışım. Bunun üzerine, hayatımda ilk defa elime büyük bir para geçti. Yol parası verdiler, yol parası. 50 lira diye hatırlıyorum. Ankara'dan Turhal'a gideceğiz... Turhal'da şeker fabrikasına ait bir devlet çiftliği varmış, orada iki ay staj yapacağız. Başarı gösterenler Avrupa'ya yollanacak.

Pultar: Ne okumaya gideceksiniz?

Başgöz: Avrupa'da, ziraat mühendisliği.

İlk önce Sivas'a gittim.

Babam emekli maaşıyla geçiniyor... Çok büyük, kalabalık ailemiz var, yedi kişi. Babam emekli olarak ancak üç ayda bir maaş alabiliyor. Bazen altı ay maaşı gelmiyor, bakkala kasaba borçlu kalıyoruz. Gemerek'ten eş dost, hısımlar akraba toptan yiyecek göndermese sıkıntı çekeceğiz. Bu vefalı insanlardan kimi Hoca'nın kışık bulgurunu, kimi mercimeğini, kimi ununu gönderiyor.

Babama bir miktar para bıraktım. Sivas'tan ayrılmak üzere trene binmeden evvel de, ilk defa bir saat satın aldım, saatim yoktu.

Turhal'a gittim. Turhal'a inince gazeteden Hukuk Fakültesi'ni kazandığımı öğrendim. "Siyasal Bilgiler"i kazanmamışım.

Bu arada, "Dil Tarih" in yazılı imtihanını kazanmıştım. Hatta, Turhal'a yola çıkmadan sözlü imtihanına da girmiş ve onu da kazanmıştım.

Cengiz: Belirli bir bölümün sözlü sınavına mı girmiştiniz?

Başgöz: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün.

Yazılıyı kazandıktan sonra sözlü imtihana girdim. İmtihanda Tahsin Banguoğlu, Abdülbaki Gölpınarlı var; onlar imtihan ediyor. Baki Bey,

"Şeyh Şemseddin-i Sivâsi kimdir?" diye sordu.

Şeyh Şemseddin-i Sivâsi türbesi Sivas'ta. Biz hep onun bahçesinde oyun oynarız ama bize hiç kimse Şeyh Şemseddin-i Sivâsi'nin kim olduğunu söylemedi.

Cengiz: Sivas'tan geliyorsunuz diye mi sordu?

Başgöz: Tabii, Sivaslı olduğum için.

"Vallahi hocam," dedim, "biz onun türbesinin önünde oynardık ama kim olduğunu bilmiyorum."

Baki Bey güldü,

"Bunun hocası da bilmez, onun kim olduğunu," dedi.

Sonra bana bir gazel okuttular. Ben lisede aruzu iyi öğrenmiştim. Babam da bana o konuda yardım etmişti, çünkü onun Arapçası Farsçası vardı. Bir gazel okuttular, kimden bilmiyorum. Doğru okudum, doğru anlam verdim. Tamam, "Dil Tarih"i kazandım.

Ama Turhal'a gittik bir defa, işin içinde Avrupa var...

Turhal'da bir ay kaldım; ahır süpürdük, hayvanları yemledik, tımar etmeyi öğrendik. Yalnız, Turhal'ın çok iyi bir tarafı vardı, nefis yemekler çıkardı. Sabah, çiftlikten tereyağı, taze yumurta ... nefis bir şeydi.

Turhal'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin devletçilik ilkesinin ne demek olduğunu gördüm. Turhal Şeker Fabrikası'nda çalışan işçilerin hepsinin, içinde sıcak su akan evleri vardı. Fabrikanın bir sağlık merkezi vardı. Ceyhun Atıf Kansu orada doktorluk yapmıştır. Ayrıca, bir spor kulübü ve futbol takımı vardı. Fabrikanın bir de ziraat çiftliği bulunuyordu; oradan işçilere neredeyse yok pahasına sebze, meyva, süt ve yoğurt verilir. Dahası var: Her işçi senede yirmi gün Devlet Demiryolla-

rında bedava seyahat etmek hakkına sahipti. Bütün bunların giderleri fabrikaca ödeniyordu. Elbet şeker pahalıya geliyordu. Ama bu bir sosyal politika idi.

Pultar: Turhal'a kaç kişi gittiniz?

Başgöz: Benimle gelen on altı kişi vardı.

Derken, Milli Savunma Bakanlığı, askerliği gelenlerin askerliğini tecil etmeyecek, ertelemeyecek, askere alacak diye bir haber geldi. Yani eğitimimiz yarım kalacak. Korktum, bıraktım Ankara'ya geldim.

İlkin Hukuk Fakültesi'ne gittim:

"Evladım, bir aydır neredeydin? Sen gelmedin diye biz yedeğini aldık," dediler.

Ondan sonra "Dil Tarih"e gittim, nasıl olsa sınavı kazanmıştım. "Dil Tarih" in çok tatlı bir müdürü vardı—o vakit "Dil Tarih"te "müdür" olurdu—Saffet Korkut, İngilizce hocası.

Cengiz: Enver Gökçe'nin şiirinde geçen³...

Başgöz: Evet, o işte ... o Saffet Hoca. Saffet Hoca, müdür, dağ gibi bir kadın, İngiltere'de okumuş, tam halkçı... Anlattım. Benimle uzun boylu konuştu,

"Neredeydin peki iki aydır?" diye sordu.

"Hocam," dedim, "böyle böyle..."

"Peki," dedi, "ailen kimdir, neredensin, nasıl okuyacaksın?"

Ben anlattıktan sonra:

³ Enver Gökçe'nin "1909-1946" başlığıyla Saffet Korkut için yazdığı şiir, bu bölümün sonundaki ektedir.

"Evladım, biz senin gibi halk çocuklarına yardım etmeyeceğiz de kime yardım edeceğiz?" dedi. "Sen git, herhangi bir doktordan hasta olduğuna dair bir rapor al, ben sana iki aylık bursunu da verdireceğim, 'Dil Tarih'te öğrenci olacaksın."

Pultar: Orada da mı kayıt gününü kaçırmıştınız?

Başgöz: Evet, imtihanı kazanmıştım ama Turhal'a gittiğim için kayıt olmamıştım. İki ay gecikmişim.

Gittim, bir tanıdık vasıtasıyla—babamın öğrencisi olmuş olan Şarkışla mal müdürü Rasim Çeliker sayesinde—Sivas'ta hükümet doktorundan "hastadır" diye bir rapor aldım.

Böylece "Dil Tarih"e girdim.

Ek:

1909-1946
(Saffet Korkut için)

Bir Saffet Hoca vardı dost bağında
Hürriyet yoktu sağlığında
Gün geldi gitti incecikken
Yiğitken, güzelken, gencecikken

Şimdi ne kadar dost varsa arkasında
Hasatçı, öğrenci, öğretmen
Ne kadar gül varsa toprağımızda:
Daldırma gül, ak gül, gonca gül;
Ne kadar sevgili varsa arkasında:
Tiyatro, iş, kitap, şiir, marş
Yanar yanar ağlaşır cümlesi,
Çoban ateşi hatırasında.

Gâvur müslüman demezdi
"Kendisi için bir şey istemezdi"
Yatak ölümü beklemezdi
Gitti vadesiz, gencecikken
Yiğitken, güzelken, incecikken
Ölüm, adın kalles olsun!

Enver Gökçe, *Bütün Şiirleri*
(İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997), s. 53.

2

"Tarafımızı Seçmeye Zorlandık": Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde I

Başgöz: "Dil Tarih"e girdik. Edebiyat bölümünde çok iyi bir kadro var. Hocalar, Tahsin Banguoğlu, Pertev Naili Boratav, İbrahim Necmi Dilmen, Abdülbaki Gölpınarlı, Necmettin Halil Onan. Ben ilkin Tahsin Banguoğlu'yla Türk dili ve lehçeleri yapmak istedim. Pertev Bey o sırada henüz askerdeydi, fakat dönmesi herşeyi değiştirdi.

Cengiz: Nasıl değiştirdi hocam, ayrıntılı olarak anlatır mısınız?

Başgöz: Bak şöyle oldu. Tahsin Bey çok iyi bir hoca olduğu için—yani öğrencilerle ilişkisi çok iyiydi—dersine ilgi duydum. Derken Pertev Bey geldi.

Ben köyden geliyorum, tabii halk kültürüne çok yakınım. Köyde ben mesela halk hikayeleri okumuştum. Büyükannem okuma yazma bilmezdi, ama Aşık Garip'i, Aşık Kerem'i okutur, dinlermiş. Elinde öyle bir halk hikayeleri koleksiyonu vardı. Benim ilk okuma merakım o halk hikayeleri sayesinde oldu. Sonra, hiç unutmuyorum, büyükannem türküler söylerdi. Yazları yaylaya çıkmış, Karadağ diye bir yaylaya:

Karadağ'ın eteğinde yayla derler yurdumuz var,
Herkes bizi dertsiz sanır, türlü türlü derdimiz
var.

Bu tip şeylerle doluyum.

Pertev Hoca geldi. Tuhaf bir adam; hiçbir cümle- nin sonunu getiremeyecek zannedersiniz. Başlar, böyle tutuk tutuk konuşur; fakat ders bitince ne kadar yeni şey öğrendiğinize hayret edersiniz. Dopdolu bir hoca. İş- te bize türkülerden, masallardan bahsediyor. Yeni yak- laşımlar öğreniyoruz. Biz masal motiflerinin uluslarara- sı olduğunu duymamışız. Bizim aklımızda o Türk ma- salları, ninelerimizin o büyük hazinesi var. Lisede öyle büyümüşüz. A, konu birdenbire ilgimi çekti. Çok ilgimi çekti ve halk edebiyatından doktora yapmaya karar ver- dim.

Cengiz: Doktoradan önce, fakültede dört yıl nasıl geçti?

Başgöz: Dört yıl edebiyat okuduk. Tabii beni ilgilendiren halk edebiyatı.

Pertev Hoca'nın⁴ dışında iki hocam bende iz bır- rakmıştır. Biri Abdülbaki Gölpınarlı. Bektaşî tekkesin- den yetişme, coşkulu bir adam. Mevlevî oldu, sosyalist oldu, sonra galiba gene Mevlevî olarak öldü. Ama ne ol- duysa, Hoca müthiş coşkuyla ve inanarak oldu. Baki Hoca'yı ben hapisten çıktıktan sonra İstanbul'da daha yakından tanıdım. Onun pek tatlı bir nüktesini söyleye- yim:

Ahmet Kutsi Tecer milletvekili seçilmiş. Zaten tek parti devri; listeye giren seçiliyor. Köprü'de Baki Bey'le rastlaşmışlar. Baki Bey,

⁴ Pertev Naili Boratav Halk Edebiyatı Kürsüsü başkanıydı. Bu kürsü "siyasal nedenlerle" 1948 yılında kapatıldı (*Ana Britan- nica*, 1992, cilt 4, s. 434). Yayına hazırlayanın notu.

"Tebrik ederim Kutsi'ciğim, milletvekili seçilmiş- sin," demiş.

Kutsi Bey, Baki Bey'in mistik tarafını bildiği için, "Hak seçti Baki'ciğim, Hak seçti," deyince,

Baki Hoca,

"Elbet sizi Hak seçmiştir, sizi halk seçecek değil ya!" demiş.

Bende, özellikle fıkraları ve eskilerin tabiriyle tâb-ı şairânesi, yani şairlik edebiyatı, ile, unutulmaz iz- ler bırakan başka bir hocam da Ferit Kam'dır. Ferit Bey, "Dil Tarih"teki son yılmıda bize metin şerhi hocası ola- rak geldi. Divan edebiyatında onun üstüne uzman yok. İyi Fransızca bilir, Arapça ve Farsçası da gayet iyi. Ab- dülbaki Hoca, koridorda ne vakit Ferit Hoca'yı görse ce- ketini düğmeler, gider elini öper. Ferit Bey, seksenine yaklaşmış, ak saçlı bir ihtiyar. O yaşta müthiş bir hafı- zası var. Hiç unutmam, bir gün,

"Hocam *bülent* kelimesinin doğru okunuşu nedir, 'bülent' mi, 'bilent' mi?" diye sorduk.

Ferit Bey,

"Evladım, Muallim Naci merhumun lügatı 'bü- lent' yazar, *Kamus* 'bilent' yazar, filan lügat da 'belent' yazar. Ama lügatte cesaret olmaz, getirin bakalım," dedi.

Getirdik. Söyledikleri doğru. Böyle bir hafızası var.

Biz eski yazıyı yeni öğrenmişiz. Bazen *kuvve'i göt* okuyoruz.⁵ Ferit Hoca bize nasıl "cesaret" verir anlata- mam:

"Maşallah evladım, ne güzel okuyorsunuz!"

⁵ Kuvvet قوت, göt كوت olarak yazılır. *Kaf* ile *kef* ayrımını henüz öğrenmemiş olanların bu hataya düşmesi anlaşılır. Yayına ha- zırlayanın notu.

Bir gün Ferit Bey'in dersindeyiz. Zil çaldı. Rahmetlinin kulağı ağır işitirdi—şimdi benim gibi.

Pultar ve Cengiz: Estağfurullah!

Başgöz: Ferit Bey, ya zil sesini duymadı, yahut duydu da derse devam etmek istedi. Daha sonra sözünü edeceğim Zeynep adlı arkadaşımız atıldı:

"Hocam zil çaldı!"

Ferit Bey gene derse devam etti. Biraz sonra, bir daha,

"Hocam zil çaldı!"

Tabii bu Ferit Bey'e iki defa saygısızlık: Bir, hocam iyi duymuyorsunuz, demek; iki, bitsin artık dersiniz, anlamına geliyor. Zeynep bir daha gene,

"Hocam zil çaldı," deyince Ferit Bey dayanamadı:

"İşittik a kızım, zil çaldıysa ne yapalım, biz de kalkıp oynayalım mı yani?" deyiverdi.

Ferit Hoca'nın şairliği de vardı: 1944 yılı olsa gerek, CHP'de yolsuzluk iddiaları dolaşıyor. Bir gün bize,

"Çocuklar, size bir kıt'a okuyacağım," dedi, ama sakın kimse duymasın." Okudu:

Sefaletle geçer ömrün muhakkak,
Eğer yoksa pederden nakdi mevrus,⁶
Sefaletten halâs olmak dilersen,
Tereddüt yok ya deyyus ol ya mebus.

Ferit Hoca'nın şair yanıyla ilgili bir başka fıkrada, daha önce görev yaptığı İstanbul Üniversitesi'nde ge-

⁶ Miras kalan para.

çer. 1933 yılında Darülfünun kaldırılıp yerine İstanbul Üniversitesi kurulunca Ferit Bey'i işten çıkarmışlar. Sonra, Hasan Âli Yücel bakan iken onu yeniden İstanbul Üniversitesi'nde işe koymuş. Ferit Hoca, Edebiyat Fakültesi'nde ilk derse girmiş, sandalyeye oturmuş. Sandalyenin bir ayağı kırık. Ferit Bey düşeyazmış. Dönmüş sandalyeye, "Ferit," demiş,

Sana mevki vermezler bundan öte,
Böyle sandalye gerek böyle göte.

Pultar: Ama sizi asıl etkileyen Pertev Naili Boratav oldu diyorsunuz...

Başgöz: Evet.

Benim için dört yıl, bir yandan Pertev Hoca'nın dersleriyle geçti. Öte yandan, o vakit "Dil Tarih" in folklor kürsüsü,⁷ bütün memlekette, halk edebiyatı ve halkbilimi çalışmalarının adeta bir merkeziydi. Mesela Ankara'ya bir âşık gelir, hadii, biz gideriz alırız onu, fakülteye getiririz, bildiklerini yazarız. Elinde yazma filan varsa satın alınır.

O sırada "Dil Tarih"te bir arşiv teşebbüsü var, onunla da meşgulüz. Bu yüzden sadece teorik bilgiler öğrenmiyoruz. Ayrıca, halk kültürü nasıl incelenir, âşıklar kimdir, gelince bunların kentlerde sorunları ne oluyor, bunları neler bekliyor? Bu konuların da içine düştük.

Mesela Âşık Veysel'i ben o zaman tanıdım. Veysel olgunluğu ve nükteciliği ile Ankara'da çok sevilirdi. Ankara'ya gelişinde, eski adı Hergele Meydanı olan şimdiki

⁷ Başgöz, daha sonra kapatılacak olan Halk Edebiyatı Kürsüsü'nü kastediyor. Yayına hazırlayanın notu.

Opera Meydanı'ndaki Kırşehir Hanı'nda kalırdı. Bu arada, meydanın adının hergelelikle bir ilgisi yok; *hergele* çobana katılmak için gelen hayvanların toplandığı yer demektir. Gider Veysel'i o handan alır, koluna girer, fakülteye getirirdim. Biliyorsunuz Veysel'in gözleri görmezdi. Ama bir yürüdüğü yerden bir daha yürürse yardım istemezdi, aklında tutardı. Hiç unutmam, bir gün gene hanın merdivenlerinden iniyoruz, ben koluna girmek istedim; Veysel nükteyi yapıştırdı:

"Ne goluma giriyon, İlhan Bey? Ben kör müyüm!"

1967'de Türkiye'ye gelince Veysel'i görmeye köyüne gittim. Evinin kapısını açıp,

"Merhaba Veysel," dedim.

Aradan bunca yıl geçmiş, sesimi tanıdı.

"Merhaba İlhan Bey, sen nerden çıktın?" diye karşılık verdi.

Evinde bir gece kaldım. Bana tavuk kestirdi, raku getirdi. O gece ses şeridine aldığım hayatımı ve türkülerini geçen yıl Kültür Bakanlığı bir C.D. olarak yayınladı.

Bu ziyaretten elimde kilimle döndüm. Güzel bir Şarkışla kilimi. Kızı Sekine kilimin kenarına adını dokumuş. Kilim, Veysel'in evinde, duvarında asılı. Sık sık bakarmışım. Kızı

"Baba, İlhan Bey hep senin kilime bakıyor," dedi. Veysel sebebini sorunca,

"Veysel, bu kilimi çok sevdim," dedim.

"Götür, senin olsun," demez mi!

Elbet Veysel'in duvarından kilim alamazdım.

"Biz gene dokuturuz, İlhan Bey," dedi.

"Peki, parasını da benden alır mısınız?"

"Evet, alırız."

"Ne kadar?"

"1200 Lira."

Parayı verip kilimi aldım. Bu kilim uzun zaman Amerika'da, evime Sivrialan renklerini ve kokusunu taşıdı.⁸

Anlayacağınız, bu arşiv teşebbüsü çok zevkli bir girişim oldu. Çok zevkli bir dört yıl geçti.

Tabii, 1945'ten sonra işin içine politika girdi. Tam da benim doktora yaptığım yıllardır.

Cengiz: Bu politik hareketler sizi nasıl etkiledi? Doktora yaparken asistandınız değil mi?

Başgöz: Evet. O vakitler adına "ilmî yardımcı" diyorlardı. Maaş alıyorduk, doktora yapıyorduk.

Şöyle oldu: "Dil Tarih"te iken 1943 yılından itibaren bende bir değişme oldu. Değişme de şöyle oldu: İlk girdiğim vakit, üniversitenin kontrolünde bir öğrenci birliği vardı. Beni oraya başkan seçtiler. Başkan oldum ve birliğin yönetimindeki biz edebiyat öğrencilerinden ne istenirse, o "gün"leri yapmaya başladım.

Cengiz: Ziya Gökalp günü...

Başgöz: Ziya Gökalp günü, Mehmet Emin Yurdakul günü gibi. Fakat halk edebiyatıyla ilgilenmem, bana halk edebiyatı günleri yapmayı getirdi. Yunus Emre günü, Karacaoğlan günü... Bu ikisinin arasında ben hiç bir tezat görmedim, yani milliyetçi olduğum kadar halkçyım da.

⁸ Kilim halen Van'da, İlhan Başgöz'ün görev yaptığı Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin yerleşkesindeki evinde.

Sonra, bu gelişme içinde ben halkevlerine üye oldum. 1942'de, Ankara Halkevi'ne.

Bu arada, daha önce anlattığım gibi, Köprülü'nün konuşma yaptığı günden sonra beni *Ülkü* dergisine çağırdılar. Orada bana Ahmet Kutsi Tecer küçük bir iş verdi. *Ülkü* bir sayfalık aylık bir ek çıkarırdı. Ek için her ay, o ayın haberlerini basından özetlerdim. Bana aldığım burs kadar para verirlerdi ki o önemli bir şeydi. Bursum ayda 40 lira idi.

Böylece ben kurulu düzen tarafından baş tacı edilmeye başladım. Halkevinde konuşmalar yapıyor, şiirler okuyorum. Onlardan birisine İnönü bile gelmişti, Mehmet Emin günü idi sanyorum. Ayrıca, Ankara Radyosu'nda şiir saatimiz var; haftada bir, hocamız Banguoğlu ve bazı arkadaşlarla şiirler okuyoruz. Bu arada Parti'nin en seçkin dergisi olan *Ülkü* dergisinde hem çalışıyorum, hem yazılarım çıkıyor. Arkadaşlar, "Haydi milletvekilliğini garantiliyorsun," diye benimle alay ederlerdi.

Ailemi Ankara'ya getirdim. Üç kızkardeşim okuyorlar. Bizim, babadan, 16 lira maaşımız var. Emekli maaşından.

Yalnız burada izninizle bir hususa işaret edeyim. Türkiye bir sosyal devlet olmak hedefiyle kurulmuş. Bakın babam öldü, onun emekli maaşını biz beş kardeş ve annem almaya başladık. Miktar küçüktü fakat alıyorduk. Ben öğrenci olduğum müddetçe o maaşı aldım; bursum olduğu halde aldım. Annem aldı, kardeşlerim aldı. Kardeşlerim evlendi, bu maaş kesildi. On sene sonra eşlerinden ayrıldılar, yeniden bu maaşı almaya başladılar. Hayatta olan ikisi hâlâ alıyor. Yani babamdan

kalan bu emekli maaşı hâlâ benim kardeşlerime ödeniyor.

Bu hiç bir sosyal devlette böyle değil. Amerika'da belirli bir süre verirler, sonra biter. O da sizin maaşınızdan kesilmiştir. *Social security*⁹ vergisi keserler. Bir de, çalıştığınız üniversiteyle kontratınıza göre, üniversite emekli fonu yatırır, o parayı alırsınız.

Türkiye Cumhuriyeti ise bu parayı sonuna kadar ödedi. Hâlâ da ödüyor.

Sözünü ettiğim 1940'lı yıllarda, düşünün, hastane parasızdı, her düzeyde eğitim ücretsizdi. Türkiye bu sistemden adım adım uzaklaştı. Uzaklaşmamalıydı. Bu uzaklaşma taa 1950'lerde başladı. Bugün artık başka bir ekonomi sisteminin içindeyiz. "Serbest girişim ekonomisi" veya "kapitalist sistem" diyoruz. Ben bu sistemin Türkiye'yi selamete çıkaracağına inanmıyorum. Ama şimdilik başka seçenek de görünmüyor. Ancak, bu sistemi seçince gereğini yerine getireceksin. Köylü buğdayı pahalıya getiriyor; sen, başkalarının kesesinden ödeyip alıyorsun. Fındık yetiştiren fındığı, tütün yetiştiren tütünü pahalıya üretiyor; hükümet bu yüksek fiyattan alıyor. Böylece bütçe boyuna açık veriyor. O vakit ekonomi batır. Bence, Türk ekonomisinin içine düştüğü çıkmaz, kapitalist sistemi seçip, sosyal devlet ilkelerinden kopmamaktır.

Pultar: Biraz geriye dönüp bir şey sormak istiyorum. Arşiv oluşuyordu dediniz. O zaman sesli kayıt da yapabiliyor muydunuz?

⁹ Sosyal güvenlik.

Başgöz: Hayır. Biz elle yazıyorduk. Gelenleri oturtuyorduk. Bir oda vardı, halk edebiyatı odası, orada yazıyorduk. Şiirlerini yazıyorduk, biyografilerini yazıyorduk, hikayelerini yazıyorduk.

Biliyorsunuz, âşıklar halk kültürünü çok iyi bilen adamlardır. Onun için en iyi kaynak onlardır. Sadece kendi şiirleri için değil, halk kültürü için çok önemli kaynaklardır onlar.

Cengiz: “Dil Tarih”teki gelişmeleri anlatıyordunuz...

Başgöz: Ben “Dil Tarih”te İkinci Dünya Savaşı’nın en buhranlı günlerinde okudum. O yıllarda fakültemizdeki gelişmeler, fakülte dışına, memleketimize, hatta dünyaya bakmadan anlaşılmaz.

Alman orduları bir silindir gibi Fransa’yı, Danimarka’yı, İskandinav memleketlerini, Polonya’yı, Romanya’yı ezmiş, Rusya içlerine doğru yürüyor.

Bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de bir Nazi hayranlığı geliyor. İstanbul’da birbiri ardınca ırkçı ve Turancı dergiler çıkıyor. *Ergenekon*, *Gökbörü*, *Bozkurt*. Alman orduları Rusya içinde başarı ile ilerlediği yıllarda—ki bu 1943’e kadar sürdü—hükümet büyük ölçüde Alman tarafı bir politika izliyor. Alman orduları Sovyet rejimini yıkacak, Asya’daki Türk cumhuriyetleri kurtulacak, biz onlarla birleşeceğiz. Yeniden Enver Paşa hâyâli. Başbakan Şükrü Saracoğlu nutuk veriyor:

“Milliyetçilik bizim için bir kültür meselesi olduğu kadar bir kan meselesidir de. Biz azalan değil, çoğalan milliyetçileriz.”

Bu çok güçlü bir hareketti. Halk Partisinin başkanı Memduh Şevket Esendal da taraftar diye bilinirdi.

Ordu içinde de yüksek rütbeli subaylar grubu bu politikayı izliyor. Mareşal Fevzi Çakmak onların arasında. Bu çevrelerde Kafkas’lardan bir cephe açmak hazırlığı varmış.

Pultar: Almanlar bu harekete destekledi denir.

Başgöz: Bu kişiler ne ölçüde doğrudan doğruya Almanlarla temas halindeydi, bilmiyorum. Fakat mesela Emin Erkilet diye bir general vardı, Almanların davetlisi olarak Moskova cephesini, Rus cephesini ziyaret etti. Döndüğünde Almanları metheden konuşmalar yaptı.

Bu kişiler “Almancı” olmaktan çok, “Türkçülük” ve “kan temizliği” peşindeydiler. Herkesin yedi göbek ötesini öğrenmek istiyorlardı. Oysa, mesela benim babamın babası Kürtmüş, Kürt Memo Ağa denirmiş. Ne olmuş yani? Adını hiç bilmedik. On sene önce babamın nüfus tezkeresinin kayıtlarına bakarken dedemin Kürt Memo Ağa olduğunu öğrendim. Babam okumuş. Biz Türk olarak büyüdük. Acaba dört göbek ötemizde kim vardı diye merak etmek de hiç aklımıza gelmedi. Annem Türkmendi, annesigil de. Yani, biz Türk olarak böyle bir durumun içine hiç düşmemiştik. O vakit bize çok tuhaf geldi.

Ondan sonra, onların arasında kavga başladı: Reha Oğuz Türkkın, Nihal Atsız’a, işte,

“Senin bilmem kaç göbek öten Türk değil,” dedi.

Atsız da, ona,

“Asıl senin bilmem kaç göbek öten değil,” gibi sözler söyledi.

Memlekette, Türkiye’nin sosyal yapısı için çok tehlikeli bir ideoloji geliştirdi.

Sonra biliyorsunuz 1943 yılında da onlar hapse konuldular.

Pultar: Bunların sizin fakültenize yansımaları nasıl oldu?

Başgöz: Şöyle oldu. Sözümlü ettiğim akım “Dil Tarih”e de yansıdı ve bunun sonucu, fakültede ideolojik bir çatışma gelişti. Ve, devletin şemsiyesi altında birleşmiş olan sağcısı, ortacısı, solcusu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa, yavaş yavaş bölünmeye başladı. Tarih ve mantık hocaları daha çok sağcı olan gruba mensup idiler; Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Boratav gibi hocalar da solcu dergilerin etrafında kümeleniler.

İşte tam bu sırada bir grup öğrenci—aralarında Selâhattin Ertürk, Haluk Karamağralı ve Osman Serdengeçti'nin bulunduğu bir grup—bu akımın etkisi ile üç öğretim üyesine, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Boratav'a “komünist” demeye ve onları kötülemeye başladılar.

Ben Pertev Hoca ile yakın ilişki içindeydim. Derslerini alıyorum. Hocamın derslerde politika ile hiçbir ilgisi yok. Biliyorum ama, gene de, bu durumda bizler tarafımızı seçmeye zorlandık. Ya hocalarımızı destekleyecek ya da karşı gruba katılacaktık.

Bizim solu seçmemizde fakültedeki solcu hocalar ve onların kişiliği etken oldu. Bakıyorsunuz, “sağcı” denen hocalar hakikaten öğrencileriyle ilişkilerinde çok kötü. Çok otoriter, kızgın; ezbere dayanan dersler veriyorlar.

Öte taraftan, öbürlerine bakıyorsunuz: Mesela 1942'de Amerika'dan Muzaffer Şerif Başoğlu geldi, ders-

lerini aldık. Bizim hiç duymadığımız, o vakte kadar hiç bilmediğimiz yeni bir sosyoloji anlayışı...

Bizim bildiğimiz sosyoloji, Durkheim sosyolojisiydi. Efendim, “klanlar bir araya gelir boy olur, boylar bir araya gelir aşiret olur, aşiretler bir araya gelir millet olur, işte en modern en yeni ünite millettir.” Durkheim sosyolojisi adına öğrendiğimiz buydu.

Muzaffer Bey'in dersine gidiyoruz. A, bize, içinde bulunduğumuz sorunlar üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarını veriyor. “İnsanlarda kıskançlık ve çekememezlik, doğuştan gelen nitelikler mi, yoksa toplumun etkisiyle gelişen karakter çizgileri mi?” gibi konularda Amerika'da yapılan deneyleri anlatıyor. Çocukları almışlar, toplumun dışında, işbirliğine önem veren, çekişmeyi ortadan kaldıran bir ortamda büyütmüşler. Çocuklar kıskançlık nedir, kavga nedir bilmiyorlarmış. İşte bu tip şeyler. Çok ilgimizi çekti.

Şak diye Muzaffer Bey'i hapse attılar.

Pultar: Gerekçe neydi?

Başgöz: Anlatacağım. Gerekçe, yani söylenen gerekçe “komünist” olması. Fakat asıl gerekçe şu: Onun bölümünde iki hoca vardı; birisi Necati Akder, diğeri Hamdi Ragıp Atademir. Bunların derslerini öğrenciler anlamıyorlar, sevmiyorlar. Herkes gidip Muzaffer Bey'in dersini alıyor. Kendi de çok genç, Amerika'dan çok parlak bir doktorayla gelmiş—hâlâ onun “Otokinetik Noktalar” başlıklı doktora tezi, Sosyal Psikoloji'de, çok değerli bir deney olarak okutulur. Bu hocalara öğrenci kalmayınca, onların dersi olmayınca, bunlar ne yapsınlar? O vaktin en geçer akçe suçlaması komünist olmak. O sırada

da Ankara'da örfi idare var; örfi idareye şikayet ettiler. Örfi idare de şak diye Muzaffer Şerifi hapse attı. Yanında başka üç dört kişi daha var: Asım Akşar, Sefer Aytekin... Muzaffer Bey ile bu kişiler hakikaten solcu bir dergide yazı yazıyorlardı, evet, ama...

Cengiz: Bu olay 1942'de oluyor değil mi?

Başgöz: Evet, 1942'de.

Pultar: Peki, bu insanlar yargılanmadan mı mahkum edildiler?

Başgöz: Hayır. Yargılanmadılar bile. İki ay sonra bıraktılar.

Muzaffer Bey hapiste iki ay kaldı. Hapisteyken, Amerika'dan ona bir *full professor*¹⁰lük teklifi geldi. İşmet İnönü utandı. Bizim o vakit duyduğumuz dedikodu buydu. Hapisten çıkardılar.

Pultar: Peki, Amerika'dan bu teklif hapisanede olduğunu bildikleri için mi geldi?

Başgöz: Tabii, tabii. Hocaları, onun hapse girdiğini duymuşlar. Onu hemen çağırdılar.

Muzaffer Bey hapisten çıktı, tekrar derse geliyor. Bir gün dersteyiz, kapı çalındı, bölümün başkanı geldi. Muzaffer Bey çıktı, tekrar girdi:

¹⁰ Profesör.

"Çocuklar kusura bakmayın," dedi, "sözünü kıramayacağım birisi beni davet etmiş, gitmem gerekiyor. Sonra ders yaparız."

İnönü davet etmiş:

"Gitme Amerika'ya," demiş, "sana burada bir enstitü açalım, Sosyal Psikoloji Enstitüsü, onun başında ol."

Fakat Muzaffer Bey dinlemedi. Bir kış günü, otobüsle onu havaalanına yolcu ettik. Hiç unutmuyorum, otobüste Enver Gökçe vardı, havaalanına giderken dokunaklı sesi ile dokunaklı türküler söyledi: "Gurbete gidişimdir, oy nanay nay..."

Muzaffer Bey gitti, gidiş o gidiş... Ondan sonra Türkiye ile bütün ilişkisini kesti. Gidenlerle görüşmedi, kızı Türkçe dersleri almaya başlayınca vazgeçirdi. Kızı bir ay kadar benim öğrencim oldu.

Yani Muzaffer Bey o kadar kırıldı ki, Türkiye'nin adını ettirmedi. Ben Amerika'ya gidince ona bir mektup yazdım, cevap vermedi.

Sonra, yıllar sonra, bir gün [Indiana Üniversitesi'nde] dersteyim. Öğrencilerin adlarını soruyorum. En ön sırada böyle bembeyaz, kara kaşlı, kara gözlü bir kız var:

"Sizin adınız nedir?" diye sordum.

"Ann Sherif," dedi.

"Babanızın adı da Muzaffer Şerif midir?" dedim.

"Evet, nereden biliyorsunuz?" dedi.

Tabii o an ne söyleyeceğim?

Ann, babasını bir kış günü türkülerle uğurladığımızı nereden bilecekti...

Fakat Muzaffer Bey kızının Türkçe alacağını öğrenince, dediğim gibi, engel oldu. Türkçeyi bıraktırdı, Japonca aldırdı.

Yıllar sonra, Ann Arbor'a, Michigan Üniversitesi'nde Karagöz hakkında bir konuşma yapmaya gittim. Ann artık bizden ayrılmış, Michigan Üniversitesi'nde doktora yapıyordu. Dinleyiciler arasında, Ann'in yanında, böyle ufak tefek, sakallı bir adam var. Konuşmam bitti.

"Nasılsın Ann?" dedim.

"Babam," dedi.

Benim hâyâlimdeki Muzaffer Bey böyle uzun boylu, efe, geniş omuzlu bir adam. Küçücük kalmış, yaşlanmış.

"Aman hocam," dedim, "tanıdınız mı beni?"

"Tanıdım tabii," dedi.

Pultar: Türkçe mi söylediniz?

Başgöz: Türkçe mi İngilizce mi dedim, hatırlamıyorum.

"Bir kahve içelim, gidelim birlikte bir kahve içelim," dedim.

"Yok," dedi, "vaktim yok."

Gelmedi. Muzaffer Bey'i son görüşüm oldu.

Pultar: Türkiye de böylece değerli bir insanını kaybetti...

Başgöz: "Solcu" denilen öbür hocalar da değerli insanlardı. Öğrenciye değer veriyorlar. Derslerini ciddiye alıyorlar. Hepsini en az iki yabancı dil biliyor.

Pertev Hoca bir öğrencisinin çocuğu olduğu ve derse erken gelemediği için ders saatini değiştirecek ka-

dar iyi insan. Sonradan Fransa'nın en büyük bilim nişanını aldı.

Niyazi Berkes öyle. Kanada'ya gittikten sonra yazdığı kitapları herhalde okudunuz. Onun tarih, ekonomi ve politika görüşleri 1960 kuşağını derinden etkiledi.¹¹

Behice Boran da öyle. Derslerinde Marksist sosyoloji okuttuğu için o daha fazla politikanın içinde. Zaten, biliyorsunuz, 1960'lardan sonra Türkiye İşçi Partisi'ne girdi; milletvekili ve partinin başkanı oldu. "12 Eylül"den sonra yurtdışına çıktı. Memleketinden uzakta öldü.

Başımızda dolaşan büyük tehlikelere karşın biz, genç ve dürüst öğrenciler, elbet hocalarımızın tarafını tuttuk. Ben elimdeki olanakların hepsini bu yüzden birer birer kaybettim. Sonunda da Sansaryan Hanı'nı boyladım!

¹¹ Niyazi Berkes, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?* (İstanbul: Yön Yayınları, 1964); *Batıcılık, Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler* (İstanbul: Yön Yayınları, 1965); *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973); *Türk Düşününde Batı Sorunu* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975); *Atatürk ve Devrimler* (İstanbul: Adam Yayınları, 1982); *Teokrasi ve Laiklik* (2. Bas. İstanbul: Adam Yayınları, 1997); ve *The Development of Secularism in Turkey* (Montreal: McGill University Press, 1964. With a new introduction by Feroz Ahmad, London: Hurst, 1998) Başgöz'ün kastettiği kitapların bazılarıdır. Yayına hazırlayanın notu.

"Türk Olmak Kolay Değildir": Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde II

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğrenci arkadaşlarıyla birlikte (1944).

Soldan sağa Enver Gökçe, Şevki Akşit ve Mehmet Kemal Türkiye Gençler Derneği tevkifatı dolayısıyla Ankara Cezaevi'nde (1947).

Başgöz: Olayların etkisi ile, ben sol yayınları okumaya başladım. O vakit memlekette bu konuda ciddi yayın yok. 1930'larda Sabiha Sertel'in çevirdiği *Kadın ve Sosyalizm*,¹² Haydar Rıfat'ın çevirdiği *Devlet ve İhtilal*¹³ gibi kitaplar var. Bunlar da satışta yok. Bana bunları Enver Gökçe bulur getirdi.

Benim sola kaymamda başka etkenler de var. Atatürkçü ideoloji ile büyümüşüz. Bizlere, bizim devrimimiz en iyisi, her şeyimiz daha iyi olacak, denmiş. Oysa benim Ankara yıllarım bunun tersini gösterdi. Memleket dehşetli fakir. Ankara'da Vali Nevzat Tandoğan köylüleri asfalt yollarda yürütmüyor. Çirkin görünürlermiş! Savaş yıllarında ekmeği, şekeri, sabunu, pirinci karne ile satın alıyoruz. Piyasada çok şey karaborsada. Karaborsacılar arka arkaya apartmanlar yapıyorlar. Biz, beş kişilik bir aile, Hisar'da tek bir odada yaşıyoruz. Kardeşimin biri bu odada yıllarca peritonit tüberkulozdan yattı. Ben sokağın elektrik ışığı ile çalışabiliyorum. Bu şartlar altında, sol, kurtuluş gibi gözüküyor.

¹² August Bebel, *Kadın ve Sosyalizm* Çev. Sabiha Zekeriya Sertel. Vakıf Kütüphanesi Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı (İstanbul: Vakıf Kütüphanesi, 1935).

¹³ Lenin, *Devlet ve İhtilal*. Çev. Haydar Rıfat Yorulmaz. Vakıf Kütüphanesi Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı (İstanbul: Vakıf Kütüphanesi, 1934).

Şunu da belirtmeliyim: O vakit, “demokratik sosyalizm,” “ortanın solu,” “sosyal demokrasi” gibi kavramlar yoktu. Bir, bütün dünyada duyulmuş komünizm var; bir de bizim CHP rejimi.

Bir de Nâzım Hikmet etkenini katmak gerek. Nâzım, 1938’de Harp Okulu’nu isyana kıskırtmak suçundan on beş yıl hapse mahkum olmuştu. Bursa Hapishanesi’nde yatmaktaydı. Üzerine atılan suçla hiçbir ilgisi yoktu. Evini iki Harp Okulu öğrencisi ziyaret etmiş, Nâzım bunların polis olmasından kuşkulmuş. Emniyet Müdürü’ne telefon edip, “Şimdi de başıma Harp Okulu öğrencilerini sarmayın,” demiş. Olay bundan başka bir şey değil. Fevzi Çakmak’ın emriyle hüküm giydi Nâzım. Hapishanede halkı tanınması ise şiirlerini dehşetli yerli yaptı. Onun eski “trumturaak, makinalaşmak istiyorum,” diyen soyut, mekanik edası kalmadı. Nâzım, *Kuvâyi Milliye*¹⁴ destanı ve *Memleketimden İnsan Manzaraları*¹⁵ gibi epik şiirleri hapishanede yazdı. Hapishanede Nâzım müdürün kızına Fransızca dersi veriyormuş. Bu kız da—adı Nalân mı, Nazan mı öyle bir şey olacak—şiirleri fakülteden arkadaşımız Sıdika Umut’a gönderiyor. Biz de ondan alıp kopya ediyor, ezberliyor ve kağıtları yırtıyorduk—insanın evinde Nâzım’ın bir şiirinin bulunması bile suçtu. Bu güzel şiirler bizi dehşetli heyecanlandırdı ve etkiledi.

1945 yılında savaş bitince, rejimde bir yumuşama oldu. “Polis Görev ve Selahiyetleri” kanunu değişti. Öğrenciler fakülte idaresinden izin almadan bağımsız

¹⁴ Nâzım Hikmet, *Kuvâyi Milliye*, destan (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1968).

¹⁵ Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*. 4 cilt. Türk Şiiri Dizisi (İstanbul: De Yayınevi, 1966).

dernekler kurabileceklerdi. Bu arada, Demokrat Parti kuruldu; biri CHP Antep milletvekili Cemil Sait Barlas tarafından, öteki Şefik Hüsnü Deymer tarafından olmak üzere iki sosyalist parti kuruldu; işçi sendikaları kuruldu.

Savaşta demokrasi cephesi zafer kazanınca, memleketimizde de gerçekten demokratik bir idarenin kurulacağına inanmıştık. Ama şaşılacak bir şeydir, fakültemizde her şey daha kötüye gitti. “Solcu hocalar sorunu,” Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli sorunu imiş gibi tam beş yıl gündemde tutularak sağ milliyetçi kanadı birleştiren bir hedef oldu.

Biz de, yumuşama havasına ve öğrencilere bağımsız dernekler kurmayı sağlayan kanuna güvenerek, tuttuk bir talebe cemiyeti kurduk. Adını da—çok büyük bir isim!—“Türkiye Gençler Derneği” koyduk.

Biz böyle bağımsızlık sevdasına düşünce, üniversite bize oda vermedi. Gittik, Denizciler Caddesi’nde bir bodrum katında küçücük, uzunca bir koridor kiraladık. Bir arkadaşımızın, Muammer Eronat¹⁶ adında bir arkadaşın, evinin alt katında.

Bu derneğin biraz gizli bir geçmişi var. Savaş bitmek üzere iken, veya bitince, biz solcu arkadaşlar bir Orman Çiftliği gezisi yaptık. Bahçelievler’den yürüyerek Çiftlik’e gittik. Yolda, her kimse, birisi, daha evvel planlanmış olduğu anlaşılacak bir şekilde, bir demokratik öğrenci derneği kurmamız fikrini ortaya attı. Dolayısıyla, o gezide böyle bir dernek kurulmuş oldu. Tüzüğü falan yok. Bu kuruluşun ardında Behice Boran’ın bulunduğunu sanıyorum. Neden böyle bir işe girişildiğini bilmi-

¹⁶ Muammer Eronat daha sonra Hasan Âli Yücel’in kızı Cenan’la evlenecektir. Yayına hazırlayanın notu.

yorum. Solcu arkadaşlar zaten her gün görüşüyoruz. Bu doğrultuda yapılacak şeyleri açık açık yapıyoruz. İşte, Türkiye Gençler Derneği'nin çekirdeği, varlığı yokluğu belli olmayan bu kuruluş oldu.

Denizciler Caddesi'ne çıkmamız gerginliği daha da arttırdı.

"Bunlar solcu oldukları için üniversiteden atıldılar," dendi.

Bir yıl sonra da, biz üniversitede bir öğrenci cemiyeti seçimini kazandık. Ertesi gün bütün gazeteler:

"Üniversitede, 'Dil Tarih'te solcular seçim kazandı. N'olacak işte, böyle hocaların yetiştirdiği öğrenciler böyle olur," anlamına gelen haberler yazdılar.

Bir fırtına bir kıyamet... Gazeteler, bizim fakültede olan her şeyi solculuk ile solcuların ve solculuğun propagandası olarak görüyorlardı.

Tabii, bunda en kuvvetli etken Demokrat Parti'ydı. Yeni kurulmuş olan Demokrat Parti, Halk Partisi'ni "komünist" olmakla itham ediyor. Daha doğrusu, komünist diyemiyor "solcu" diyor. Kimlere diyor? İnönü solcu, çünkü Hasan Âli Yücel'i tutmuş; Hasan Âli solcu, çünkü İnönü tarafından tutulmuş; Hasan Âli de, "Dil Tarih"teki hocaları tayin etmiş. Efendim, Perteve Hoca da solcu çünkü İlhan Başgöz'ü tutmuş. İlhan da solcu çünkü Perteve Hoca'ya asistan olmuş... Binaenaleyh, bunların hepsi bir komplo içindeler. Türkiye'yi solcular ele geçirecekler.

Harp bitene kadar İnönü bir denge kurdu. Yani bazen solcuları tuttu, bazan sağcıları. Fakat harbin sonu yaklaşıp da Naziler kaybetmeye başlayınca, Türkiye sola kayar endişesiyle, bir de Demokrat Parti'nin yeni

politikasıyla, İnönü solcu hocalara cephe almaya başladı.

Dediğim gibi, İnönü, İkinci Dünya Savaşı boyunca denge politikası yürüttü. Almanlar ilerlerken, i-çeride Alman yanlısı bir başbakanı tuttu; "ırkçı ve Turancı" denen yayınlara göz yumdu. Ama ufukta Almanların yenilgisi görülünce, 1943 yılında, 19 Mayıs bayramında bir nutuk vererek, "ırkçı ve Turancılar"ı, "Almanlar hesabına çalışmak"la suçladı. Ertesi gün kastettiği kişilerin hepsi tutuklandı. Bu olay, Atsız ve Sabahattin Ali davasında Ankara'da yapılan nümayişlerden hemen sonra oldu. Alparslan Türkeş'in anılarında söylediğine göre, o sırada orduda gerçekten bir darbe girişimi varmış.

O akşam biz Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir tören düzenledik. Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel de geldi ve bir konuşma yaptı. Şu cümlesi hâlâ akıldadır:

"Orta Asya'da hâyâl kâşâneleri kuracağımıza, gidin bir köye abdesthane yapın, bundan büyük ideal olamaz."

1945'te harp bitip de, *Görüşler* adlı bir dergide Demokrat Parti liderleri ile sol görüşlü aydınlar—Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt, Sabiha ve Zekeriya Sertel ile "Dil Tarih"teki solcu hocalar—arasında işbirliği belirlince, İnönü politikasını gene değiştirdi. Sol gelişmeyi balatalattı. İçişleri Bakanı Sökmensüer sendikaları kapattı. *Yurt ve Dünya*¹⁷ ile *Adımlar* dergilerinin yayını durdu.

¹⁷ 1941'den beri Niyazi Berkes, Behice Boran ve Perteve Naili Boratav tarafından yayımlanmaktaydı (bkz. *Ana Britannica*, 1992, cilt 4, s. 434). Yayıma hazırlayanın notu.

ruldu, Sosyalist Parti kurucuları tutuklandı ve "solcu hocalar" sorunu alevlendi.

Bunda biraz da harp biter bitmez, Sovyetler Birliği'nden iki profesörün çıkıp, "Kars ve Ardahan Ruslarıdır" diye bir makale yazmalarının da etkisi vardır.

Pultar: Kimler yazdı?

Başgöz: İki Gürcü profesör. Rusya'da çıkan bir dergide, "Kars ve Ardahan Ruslarıdır" diye yazdılar. Sonra, Ruslara Boğazlar'dan da daha büyük haklar istediler.

Bu tabii Türkiye'yi müthiş korkuttu. Bunun üzerine Türkiye'de bir cadı avı başladı. Yani siyasi temel, Ruslarla Türkiye arasındaki bu gerginlikti. Türkiye o yüzden Batı birliğine doğru kaydı. Stalin daha sonra, "Böyle bir şey istemiyoruz," dedi, ama iş işten geçmişti.

Amerika'da da, biliyorsunuz, 1945'ten sonra gelişen bir McCarthy hareketi var. John Foster Dulles adlı dışişleri bakanı, "Ruslar geliyor," diye kendini Pentagon binasının penceresinden attı, öldü. Amerika'da öyle bir paranoya var; Türkiye'de de onun yansımaları...

E, kavga edilecek, vurulacak kim var? Üç solcu hoca; Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Boratav ile onların öğrencileri.

Olay şöyle başladı. Bazı öğrenciler gittiler, "Bu hocalar propaganda yapıyor," dediler.

Pertev Bey için yapılan ithamlar şu: Pertev Bey Türkçülüğü tenkit etmiş, Namık Kemal'i tenkit etmiş. Bunun dışında mahkemeye yansıyan resmî bir itham yok. Katiyen yok.

Bu arada Hasan Âli Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alındı. Yerine Reşat Şemsettin Sırer getirildi. Sırer tam ırkçı, sağ görüşlü bir adam. Adım, adım...

Pultar: Bilinçli olarak onu getirdiler diyorsunuz...

Başgöz: İnönü onu gayet bilinçli olarak getirdi. Eski politikayı yürütemeyeceğine akli kesince, Halk Partisi'nin içinde, devrimci kanada karşı olan, Sırer kanadını getirdi. Bunların bir kısmı Anadolucu, bir kısmı sağcı, bir kısmı Atatürk devrimlerine gerçekten karşıt bir grup.

Onun üzerine Sırer bu üç hocaya taktı. Zaten Pertev Bey'i daha önceden tanıyormuş. Almanya'da öğrenci müfettişi iken Pertev Bey'in bursunu kestirmiş. Uzun hikaye... Pertev Bey'in mahkeme zabıtlarını okursanız orada bulacaksınız.

Pultar: *Cadı Kazanı*¹⁸nda değil mi?

Başgöz: Evet, orada bulacaksınız.

Milli Eğitim Bakanının baskısıyla üniversitede bir tahkikat komisyonu kuruldu. Bu olaylara, "komünistlik, solculuk, Türk gençlerini milliyetçilik aleyhinde hazırlamak," gibi kulplar taktular. Üniversiteyi temsilen Baha Kantar, asistanı Faruk Erem ve bir kişi daha "Dil Tarih"e geldiler, hepimizi sorguya çektiler. Hepimiz gittik ifade verdik. Bir kısım öğrenci söz konusu hocaların aleyhinde, bir kısmımız lehinde konuştu.

¹⁸ *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Nalî Boratav'ın Müdafası*. Yay. haz. Mete Çetik (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998).

Tahkik heyeti raporunda, galiba, suç unsuru görmediğini belirtti de, idari bir karar alınması gereğini mi bildirdi nedir... Tam hatırlamıyorum, öyle bir netice çıktı.

Onun üzerine tuttular üç hocayı, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Boratav'ı mahkemeye verdiler.

Pultar: Peki, öğrencilerin bu ihbarının arkasında ne var?

Başgöz: Daha önce sözünü ettiğim bölünme var. Öğrencilerin arasında bölünme, çatışma var: Sağcı öğrenciler, solcu öğrenciler. İşte sağcı öğrenciler, "Solcu hocalar propaganda yapıyor, bunları alın," dediler.

Tabii, bu sözleri söyleyenlerin arkasında bizim fakülteden bazı profesörler var; Milli Eğitim Bakanlığı, CHP, Demokrat Parti var. Solcu avında yarış ediyorlar.

Galiba 1947'de, bu olayların en gergin olduğu bir zaman, Behçet Kemal Çağlar Halk Partisi'nin Maltepe ocağında bir grup öğrenciyi topladı. Sağcı sayılan, ırkçı sayılan 200-300 kişilik bir öğrenci grubunu... Bunlar "Dil Tarih"i basmaya geldiler. Polisin kontrolünde, polisin himayesinde.

O gün de, üniversite bir konferans dizisi hazırlamış, Pertev Hoca'nın konuşması var. Konusu nedir bilmiyorum. "Pertev Bey'in konuşmasını basacaklar," diye işittik. Biz solcu öğrenciler de, Hoca'ya bir zarar gelmesin diye en ön sıraları tuttuk. Ben ömrümde kavga etmiş adam değilim, kolumun içine bir demir soktum, pencere demiri, ki bunlar hücum mücum ederlerse kendimizi koruyalım.

Pertev Bey konuşmaya çıkmadan Rektör durumu öğrendi ve

"Bu diziye iptal ediyorum," diye bir karar aldı.

Ancak, ilkin Pertev Bey'e,

"Konuşmanı yapma," dedi.

Pertev Bey,

"Hayır," dedi, "ben üniversitenin bir konferans dizisinde konuşacağım; beni himaye etmek sizin görevinizdir. Gerekirse polisle temas edin; ben konuşmamı yapacağım."

Rektör, Pertev Bey'i ikna edemeyince, konuşma dizisini iptal ettiğini bildirdi. Ama basmaya gelen öğrenciler, bununla durmadılar ve okulu bastılar. Zorla içeri girdiler, rektörün odasına gittiler...

Cengiz: Rektör Kansu'ydu değil mi?

Başgöz: Rektör, Şevket Aziz Kansu. Suya sabuna dokunmaz bir adam, ama neden bilmiyorum adı solcuya çıkmış. Kansu'yu zorla istifa ettirdiler. İstifa dilekçesini daha evvel yazmış, pulunu bile yapıştırmışlar! Altına, "istifa ettim" diye imza ettirdiler.

Cengiz: "Kahrolsun komünizm," diye de bağırtmışlar.

Başgöz: Bağırtmışlardı, doğru. Ondan sonra da, biz tabii kaçtık, kaybolduk, ödümüz koptu. Böyle, polisin müdahalesinde kaçtık.

Sonra bir subay gelmiş, Kansu'yu arabaya bindirip kaçırmak istemişler, çünkü gelen öğrenciler gerçekten hırpalıyorlar Kansu'yu...

Pultar: Öğrenciler?

Başgöz: Öğrenciler, evet. Arabanın üstüne çıkmışlar, tepinmeye başlamışlar. O ara polis bakmış ki, olaylar planlanandan biraz ileri gidiyor... Bir subay belirmiş, öğrencileri dağıtmış, Kansu'yu da kaçırmışlar.

Pultar: Bu olayı planlayan da mı Emniyet?

Başgöz: Tabii, gayet açık. Hükümetin bir grubunun planladığı açık. Halk Partisi'nin yaptığı, Behçet Kemal Çağlar'ın Halk Partisi ocağında bunları toplayıp sevk ettiği, açıkça biliniyor. Bunları polisin himayesine kim verir? Ankara Emniyet Müdürü bunların yanlarında. Geliyorlar, ortalığı yıkıyorlar, rektörü istifaya zorluyorlar. Açık açık kanunsuzluk. Polisin himayesinde yapıyor.

Ertesi gün hukuk profesörü Vasfi Raşit Sevük bir konuşma yaptı:

"Şevket Aziz Bey çok büyük bir fırsat kaçırdı. İnsanın eline böyle ölmek fırsatı geçmez, o kürsüyü müdafaa ederken ölecekti!" dedi.

Bütün bu kargaşanın içinde, kimsenin ortaya çıkıp da, "Yahu bu işin aslı nedir?" dediği yok. Bir cadı avıdır, gidiyor. Hepimiz sokaklarda yürümeye korkuyoruz.

Ben doktora yapmaya başlamışım, gece ikilere üçlere kadar tezimi daktilo ile yazıyorum. Hacettepe'nin yakınında bir evde oturuyoruz. Ev, başgedikli bir astsubaya ait.

Evsahibi kimden işaret aldıysa, beni evden çıkartmak istedi. O vakit Milli Korunma kanunu var,

kirayı artıramıyor ya, belki de sadece onun için. Mahkemeye gittik:

"Efendim, bu benim evimden çıksın," filan dedi.

Hâkim sordu:

"Niye çıksın?"

Başgedikli:

"Efendim, bu komünistlik yapıyor," dedi.

"Ne yapıyor?" dedi hâkim.

"Efendim, gece saat ikiye üçe kadar daktilo yazıyor."

Yani o hale gelmişti. Çalışmak, konuşmak, daktilo yazmak komünist olmak işaretiydi.

Hâkim sordu:

"Ne yazdığını biliyor musun?"

"Yok, efendim."

Her kim ise çok anlayışlı bir hâkimdi. Allah razı olsun, nur içinde yatsın. Ev sahibinin benim için niçin "çıksın" dediğini, kirayı artırmak istediğini anladı.

"Ne kadar kira alıyorsun bundan?" diye sordu.

İşte o vaktin parasıyla 45 lira.

"Senin evinin gayri safi geliri ne kadar?"

"Şu kadar."

Ona göre benden 45 lira almaması lazımmış. Kanunen 30 lira alması lazımmış.

"Sen bundan her ay 15 lira fazla alıyorsun. Seni Milli Korunma kanununa karşı gelmekten cezalandıracağım."

Başgediklide şafak attı!

"Aman Hâkim Bey, elini ayağımı öpeyim, ben ettim sen etme."

"O vakit," dedi hâkim, "bu adamdan aldığın paraları geri vereceksin."

Geri vermedi ama ben altı ay kira yatırmadan be-
dava oturdum.

Bu hale gelmişti. Yani, kimin ne bahane edile-
rek komünist olarak itham edileceğini bilmiyorduk. Me-
sela, Veterinerlik Fakültesi'nde Nevzat diye bir arkadaşı
vardı. Onu komünist diye, "propaganda yapıyor," diye-
rek mahkemeye verdiler. Onun davasında da hâkim sor-
muş:

"Niye 'komünizm propagandası yapıyor' diyorsu-
nuz?"

"Efendim, bu, her zaman bahçede aynı ağacın
gölgesinde ders çalışıyor."

"Peki ne var bu ağacın gölgesinde?"

"Siz bilmiyorsunuz Hâkim Bey, bu ağacı 1932 yı-
lında Mareşal Voroşilov Türkiye'yi ziyaretinde dikmiştir."

Mareşal Voroşilov Türkiye ziyaretinde bu ağacı
dikmiş, o kadar. Şimdi hâkim gülmüş, "Ciddiye alsan,
böyle saçma sapan şeyler söylüyorlar; almasan, 'ciddiye
almıyorsun' diye sana kızıyorlar," demiş. Tabii neticede
Nevzat aklandı.

O arada, "Dil Tarih"i bastıkları gün bizim derneği
de bastılar.

Cengiz: O olayların olduğu gün mü?

Başgöz: Aynı gün. Aynı gün bastılar. Camları kırdılar,
demirleri parçaladılar. Kitaplar vardı, kitapları yırttılar.

Ondan sonra da zaten derneğin kurucuları hap-
se konuldu: Şevki Akşit, Enver Gökçe, Mehmet Kemal,
Melahat ve Nuran adlı arkadaşımız iki kız.

Sonra bunların mahkemesi oldu. Mahkemede
çok enteresan olaylar oldu. Şahitler ellerinde yazılı

ifadelerle geliyorlar. Polis, "şunları söyleyeceksiniz," diye
yazıp ellerine vermiş. Fakat hâkim, Celil Cevherlioğlu,
anlayışlı bir hâkim:

"Ne o," diyor, "elindeki kağıt?"

Şahit:

"Efendim, söyleyeceklerimi yazdım kağıda," di-
yor.

Hâkim,

"Tanık söyleyeceklerini yazmaz, bildiklerini söy-
ler, koy bakalım onu cebine," diyor.

Tamam, kağıdı cebine koyar koymaz söyleyecek-
leri bitiyor; şaşırıyorlar şahitler.

Birisi anlatıyor:

"İşte efendim ben bunların derneğini gördüm,
duvarlarında ihtilalci resimler vardı."

"Peki kimin resimleriydi oğlum onlar?"

"Abidin Daver'in efendim."

Abidin Daver'i biliyorsunuz, generaldir, *Cumhu-
riyet*'in askeri konular yazarıdır. Hiç alakası yok. Ondan
sonra hâkim soruyor:

"Sen gazete okur musun oğlum?"

"Okumam efendim."

"Belli, belli," diyor hâkim.

Tabii şahidin, aslında, Abidin *Dino*¹⁹ demesi ge-
rek...

¹⁹ Ressam ve heykeltıraş Abidin Dino (1913-1993), Atatürk'ün
isteği üzerine sinema öğrenimi yapmak üzere 1934 yılında Sen
Petersburg (o günkü adıyla Leningrad)'a gönderildi. Ülkeye dö-
nüşünde, yaptığı değişik çalışmalar arasında, ağabeyi Arif Di-
no ile birlikte gerçekleştirdiği, "estetikle siyasetin, soyutla so-
mutun bağlantı ve çelişkisi"ni araştıran II. Dünya Savaşı ko-
nulu dev boyutlu desenler yüzünden 1941 yılında ağabeyi ile
birlikte önce Mecitözü'ne, arkasından Adana'ya sürgüne gön-

Sonra bir başkası geldi, Abdullah diye bir arkadaşımız. Bizim sınıftan Enver'i itham ediyor.

"Efendim, işte bu Enver Gökçe komünisttir, ben milliyetçiyim," filan.

Hâkim Enver'e soruyor:

"Ne diyorsunuz Enver Bey, bu tanığın ifadesi hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Sayın Yargıç, sorun," diyor Enver, "milliyetçi olarak konuşan bu sayın öğrenci dört defa Türk gramerinden sınıfta kaldığı için okuldan kovulmuş mudur, kovulmamış mıdır?"

Hâkim soruyor. Cevap:

"Efendim, bana solcular iftira ettiler de ondan," falan filan.

Tembel, gabi, iki kelimeyi bir araya getirip söyleyemeyen birisi.

Böyle komiklikler oluyordu.

Pultar: Yani kıskandıklarımı bu şekilde...

Başgöz: Tabii canım, hem kıskandıkları için; hem de zaten öyle bir grubun içine düşmüşler ki, "bunların aleyhinde konuşacaksın," deniliyor. Onlar da geliyor, konuşuyor. Başka bir şey yok. Bunları belli çevreler dolduruyor.

Dernek kurucuları da ceza almadı.

derildiler. Sürgün cezası 1945'te biten Dino, 1951 yılında ülke dışına çıktı ve 1952 yılında, eşi Güzin Dino ile, ölene kadar yaşayacağı Paris'e yerleşti (bkz. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 1994. cilt 3. s. 59). Cumhuriyeti kuranların heba olmuş gayretlerinden biri daha... Yayıma hazırlayanın notu.

Hocalar mahkemeye verildi. Evvela tahkikatları Danıştay'a gitti. Tahkikat Danıştay'a gidince, ortada mahkemelik bir hal var diye, Reşat Şemsettin tuttu bu hocaları bakanlık emrine aldı. Yalnız, bakanlık emrine almanın kesinleşebilmesi için, sadece Ankara Üniversitesi Senatosu'nun değil, Üniversitelerarası Kurul'un da kararı tasdik etmesi lazım. Ankara Üniversitesi Senatosu, tabii bakanın baskısına direnemedi, kararını aldı. İstanbul Üniversitesi Senatosu üyeleri geldi: Hukuk Fakültesi'nin dekanı, hocaların hocası, meşhur hukukçu Sıddık Sami Onar; Tıp Fakültesi'nin dekanı Besim Ömer Paşa; ekonomi profesörü Ömer Celal Sarç. Güçlü hocalar...

Reşat Şemsettin bunları toplamış.

"Siz kararınızı verdiniz de, nasıl kanuna uygulayalım, uyarlayalım diye tartışıyorsunuz, değil mi?" demiş.

Sıddık Sami:

"Hayır," demiş, "biz buraya vicdanımızın sesini dinlemeye geldik. Biz bu hocaların durumuna bakacağız, eğer suçları var ise karar vereceğiz. Yoksa, biz üniversite bağımsızlığına zarar vermek niyetinde değiliz."

Onun üzerine Reşat Şemsettin,

"Moskova Radyosu gibi konuşuyorsunuz," deyince, Paşa fena kızmış:

"Bana bak," demiş, "sen daha ananın koynundayken ben Rus cephesinde Ruslara karşı silah atıyordum. Bizimle böyle konuşamazsın sen."

Ve Üniversitelerarası Kurul, hocaların bakanlık emrine alınma kararını kaldırdı.

Hocalar döndü, tekrar ders vermeye başladılar. Biz de onlar döndü diye bir davet tertitledik. Davet

saatinde Pertev Bey girdi—biz önceden Enver’le anlaşmıştık—haydii bir koro başladı:

Tuna nehri akmam diyor, etrafımı yıkmam diyor,
Şanı büyük Pertev Hoca ‘Dil Tarih’ten çıkmam diyor.

Bir alkış, bir kıyamet...

Bu türkü daha sonra 27 Mayıs mitingcilerinin diline düştü.

Bu arada, meğer gelen davetliler arasında öğretim üyesi olmayanlar varmış, o yüzden yeniden tahkikat açıldı! Bize, filanca kim davet etti gibi sorular sordular. Ama ondan da bir şey çıkmadı.

Hocalarımızın mahkeme süreci başlayınca, biz onları müdafaa eden bir mektup yayımladık.

Cengiz: Nerede?

Başgöz: “Dil Tarih”te. Galiba 107 kadar öğrenci, “Bizim hocalarımız propaganda yapmıyor,” diye yazdık. Bütün gazetelere yolladık, hiçbirisi basmadı. Bir tek, o vakit Hukuk Fakültesi’nde doçent olan Mehmet Ali Aybar, haftalık çıkardığı *Zincirli Hürriyet* adlı dergide bastı.

O metni yazdığımız için de sorguya çekildik. Fakat mektubun başında Can Yücel’in imzası var. Babası Hasan Âli de o vakit hâlâ bakan. O yüzden tahkikat durdu, bir şey çıkmadı.

Hocaların mahkemesi, Pertev Hoca söz konusu olunca tam bir komedi oldu, tam bir komedi! Çünkü yapılan suçlamaların ne olduğu ancak orada açıklandı:

Pertev Hoca Türkçülüğe karşıymış. Neden? Zeynep Dengi adlı öğrenci bir tarihte, yazılı bir ödev veya okunmak üzere bir konuşma hazırlamış; Pertev Bey de üzerinden geçerken, “Türkçesi doğru değil, anlaşılmıyor,” diye, bir cümlenin altını çizmiş. Bundan, Zeynep anlamış ki, Pertev Bey Türkçülüğe düşman!

Bir başkası da Namık Kemal hakkında bir konuşma yapacakmış, aynı şey olmuş. Pertev Bey o vakit öğrenci derneğini kontrol eden hocaydı, konuşmaları denetlerdi. Ona da konuşmasının metnine işaret koymuş, “Bu cümleler doğru değil, Türkçeye benzemiyor,” demiş.

Böyle eleştiride bulunmak suçmuş gibi!

İthamların bunlardan ibaret olduğu orada ortaya çıktı. Gelenler palavra kesmeye, dedikodu yapmaya başladılar. Beni ilgilendirdiği için söyleyeyim, mesela Zeynep Dengi geldi—soyadı sonradan Korkmaz oldu, şimdi emekli midir, sağ mıdır, bilmiyorum.

Pultar: Sağ.

Başgöz: Öyle mi? Uzun ömür dilerim.

Pertev Bey bize bir sömestir Tanzimat edebiyatı okuttu. Hüseyin Rahmi’yi, Ömer Seyfettin’i gördük. Bize Hüseyin Rahmi ile ilgili ödev verdi: Beş romanını okuyacaksın, bu romanların tahlilini yapacaksın. Tahlilin de nasıl yapılacağına dair hepimize bir “anahtar” verdi: Vakanın özetlenmesi ve fikirlerin belirtilmesi; ayrıca bu fikirler Hüseyin Rahmi’nin kendi fikirleri midir, yoksa karakterlerinin mi fikirleridir, belirtilmesi gerek. “Anahtar,” böyle bir şey.

Zeynep geldi dedi ki,

"İşte efendim bize böyle bir şey verdi. Ben de vazifemi o anahtara göre hazırladım; götürdüm *Ülkü* dergisine verdim, 'bunda komünistlik var' diye basmadılar."

Hâkim, Pertev Bey'e sordu:

"Ne diyorsunuz Pertev Bey?"

Pertev Bey,

"Hâkim Bey, ben karıştırdım," dedi, "şimdi bu hanım vazifeyi kendisi hazırlamış. Hüseyin Rahmi'nin romanlarını incelemiş. Ancak vazifeyi de ben vermişim. Acaba Zeynep mi komünist, Hüseyin Rahmi mi komünist, ben mi komünistim?"

İşte, "Efendim, anahtarı o verdi de," falan filan... İthamlar o mealde devam etti.

Sonra ben şahitliğe gittim. Bana sordular, söyledim:

"Ben de hakikaten bir ödev yaptım, *Ülkü*'ye götürdüm. Aynı hocanın verdiği, aynı yazar üzerine, benim ödevim, *Ülkü* dergisinde yayımlandı."

Zeynep'in, benim içinde olduğum, çok başka bir suçlaması daha vardı: Bir gün, kırmızı bir entari giymiş, ben de:

"A Zeynep ne güzel yakışmış sana bu elbise," demişim.

O da onu ciddiye almış, "Tabii," demiş, "sen görmüyorsun, bunun üzerinde beyaz benekler var. Türk bayrağını gösterir bu."

Ben de gülmüşüm.

Bunu söyledi mahkemede, ne demekse bu "kırmızı sana yakışmış" demek?

Bu tip şeyler... Pertev Bey beni yetiştirdiği için ben komünist oluyorum. Ben komünist olduğum için

Pertev Bey komünist oluyor. Böyle bir denge var aramızda.

Pultar: Diğer hocalar, Pertev Bey'i de, Muzaffer Şerifi kıskandıkları gibi kıskanırlar mıydı?

Başgöz: Aslında Pertev Bey'i ayırırlardı. Onun sahasında başka hoca yoktu, Pertev Bey tekti. Pertev Bey politikanın çok dışındaydı. Ancak *Yurt ve Dünya*'da yazılar yazıyordu. Yazılar da kültürle ilgili yazılar; politika ile ilgili yazıları hiç yoktu. Ama tabii bir kültür anlayışını tenkit ediyordu. O bakımdan, Pertev Bey olayların içinde sayılırdı. Zeki Veli Togan, "Pertev Bey de komünisttir ama o çok akıllıdır, fazla belli etmez," derdi.

Mahkemede başka ne oldu?... Hamdi Ragıp Atademir geldi, Pertev Bey'in aleyhinde şöyle söyledi:

"İşte bu, halk edebiyatının bir sınıf edebiyatı olduğunu okutur, o vakit de sınıf çatışmasını tahrik eder, ona göre okutur. Köroğlu'nu bir halk kahramanı sayar."

Hâkim, Pertev Bey'e döndü.

Pertev Bey:

"Benim yazılarımın hiçbirisinde halk edebiyatının bir sınıf edebiyatı olduğuna dair en küçük bir cümle yoktur. Halk edebiyatı bir sınıf edebiyatı değildir; ancak halk edebiyatında âşıklar, madrabazları, yalancıları ve düzenbazları hicvederler, rüşvet yiyen kadınları taşlarlar. Sayın şahit bütün bunlardan pirelenmişse bunda benim ne kabahatim var?" dedi.

Pultar: Yani hiç bir zaman alttan almadı, değil mi? Öyle anlıyorum.

Başgöz: Zaten böyle bir şey yok! Adam bunları bilmiyor, okumamış, kulaktan dolma geliyor, "bu, sınıf çatışmasını okutuyor," diyor. Böyle bir şey yok.

Ben, Pertev Bey'in sınıfta politika yaptığına şahit olmadım. Yalnız, kendisine konuşma yaptırmamaları, okulu basmaları ve rektörü istifa ettirmeleri üzerine, ertesi gün, derste fıkraları okurken, bir fıkra anlattı. Bekri Mustafa'nın bir fıkrasını. Fıkra şu:

Yeniçeriler isyan etmişler, kazan kaldırmışlar, toplanmışlar meydanda bağıryorlar, "İstemezük, istemezük..." Hiç kimse de ne istemediklerini söylemiyor. Padişah kullarından birini gönderiyor,

"Sor," diyor, "kullarım ne istemiyorlarsa, icabına bakalım."

"Ne istemiyorsunuz?"

Hiç ses yok.

Ama gene, "İstemezük..."

Bekri Mustafa da aralarındaymış, elinde bir şarap şişesi, çıkmış bir taşın üstüne:

"Biz," demiş, "meyhaneci Apostol'u istemezük, çünkü meyhaneyi geç açıyor, erken kapatıyor. Şaraba su katıyor, rakıyı da pahalı satıyor."

Bekri Mustafa öyle der demez, bütün yeniçeriler:

"Meyhaneci Apostol'u istemezük..." diye başlamışlar.

Meyhaneci Apostol'un kellesi gitmiş.

Pertev Bey'in sınıfta bütün siyasi anlatımı bundan ibaretti. O da bir gün evvel öyle bir olay olmuş, orantıda kıyametler kopmuş, onun için. Pertev Bey bize bu fıkrayı söyledi, o kadar.

Mahkeme bitti. Mahkemede Pertev Bey beraat etti. Daha temyize gitmeden, beraat etti. Hâkim,

"Bu kadar şahit gelip benim aleyhime konuşsalar, bir şey bulunurdu," demiş.

Ondan sonra, hüküm giyen öbürleri, yani Behice Boran ve Niyazi Berkes, davayı temyiz ettiler. Temyizde onlar da beraat ettiler; o fasıl kapandı.

Ama Demokrat Parti gayesine ulaştı. Türk demokrasisi sol tarafı olmayan, tamamen sağın kontrolünde bir demokrasi olarak gelişti. Onun da acısını hâlâ çekiyoruz.

"Dil Tarih"teki olayların özeti bu...

Sizlere o günlerin havasını verebilmek için bir anımı daha anlatayım; böyle parça parça oluyor ama, kusura bakmayın...

Pultar: Ne kusura bakması, size çok müteşekkirimiz, o günlerin havasını öylesine iyi veriyorsunuz ki...

Başgöz: Öğrenci Cemiyeti ile Ankara barajına bir gezi yaptık. Bu cemiyet, kızılı erkekli geziler filan tertipleyen bir cemiyetti. Barajda, müzisyenler bir ara bir Rus halk türküsü çaldılar: "Volga Volga, önümüzde çok yol var, yürüyelim yoldaşlar..." Biz de katıldık, türküyü birlikte söyledik.

O gece, saatin ikisinde, evimin kapısı çalındı. Baktım, bir sivil polis: Ankara Valisi bizi görecekmış. Ankara Valisi, Halk Partisi'nin ileri gelenlerinden Avni Doğan. Bizi, valilikte, gecenin ikisinden sabahın sekizine kadar beklettiler. Bütün arkadaşlar orada.

Sabah, Vali Bey geldi. Bizi odasına aldılar. Avni Doğan şunları söyledi:

“Bakın çocuklar! Şunu iyi bilin ki, eğer bütün dünya komonist olacaksa—öyle, ‘komonist’ diye telaffuz ediyordu—Türkiye en son olacaktır. Eğer Türkiye de komonist olacaksa, bunu biz yaparız, size bırakmayız. Haydi defolun gidin, bir daha Rus şarkısı filan söylemeyin.”

Zılgıtı yedik, “defolduk” gittik. Orkestra çaldı, di-yemedik.

Pultar: Tekrar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne dö-nersek, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’dan ge-lenler de olaylara karıştılar mı?

Başgöz: Biliyorsunuz 1933’de İstanbul Üniversitesi re-formu yapılıncı Türkiye Cumhuriyeti Batı’dan bilim a-damları getirmek istedi. O sırada Almanya’da Hitler ikt-idarı kapıda, anti-faşist veya Yahudi bilim adamları Al-manya’dan kaçıyor. Türkiye, bunlardan zannediyorum kırk iki profesörü üniversitelere aldı. Bizim fakültede Wolfram Eberhard vardı; sonra, Hans Guterbock, Benno Landsberger, Walter Ruben vardı. İstanbul Hukuk Fa-kültesi’nde Ernst Hirsch vardı, sonradan Ankara’ya gel-di. Bunlar alanlarında dünyaca tanınmış isimler.²⁰

Profesör Hirsch solcu hocaların mahkemesine ta-nık olarak çağrıldı. Mübaşir şahitleri adlarıyla çağırıyor. Hirsch demeyi beceremiyor. Çıktı kapının önüne:

“Hırış, Hırış, neredesin ulan Hırış?”

²⁰ Bkz. Aykut Kazancıgil, İlber Ortaylı ve Uğur Tanyeli ile söy-leşi: “Niye Geldiler, Niye Gittiler? Kimse Anlamadı: Yabancıla-rın Cumhuriyet’e Bıraktıkları.” *Cogito* Türkiye’nin Yabancıları özel sayısı. Sayı 23. Yaz 2000. ss. 119-132. Yayına hazırlaya-nın notu.

“Hırış” geldi, hemen güzel bir ifade verdi:

“Üniversite bağımsız bir kurumdur, bu tip tar-tışmalar olur,” dedi.

Sonradan o hocaların da başını yediler. Aynı grup, bunları da itham etti:

“Bu yabancılar, bu kökü dışarıdalar, Türk mille-tinin, Türk öğrencilerinin idealizminden bir şey anlamı-yor, onları yalnız yetiştiriyorlar, enternasyonal ideoloji-lere yatkın hale getiriyorlar,” dediler.

Onların da hepsi gitti.

Eberhard, Kaliforniya Üniversitesi’ne gitti. Ben Berkeley’e gittiğim zaman, Sosyoloji Bölümü’nün baş-kanı idi. İki yıl beraber bulunduk.

Aradan yıllar geçti. Ben Indiana Üniversitesi’n-deyim. Profesör Eberhard bir konuşma yapmak üzere ü-niversiteye çağrıldı; benimle ilişkisini bildikleri için, Folklor Enstitüsü’nden, “İlhan, sen takdim et,” dediler. Ben takdim ettim.

Kitaplarımın, defterlerimin arasından, sarı bir not defteri çıkmıştı: 1943’te Eberhard’ın Çin folkloru dersinde tuttuğum notlar. Onu elime aldım, kürsüye çıktım:

“Şimdi ben size bir defterden bir kaç satır oku-yacağım,” dedim. “Çin folklorunda destan yoktur, ro-mans vardır...”

Herkes dinliyor, “nedir bu?” diye.

“Bakın,” dedim, “bunun orijinalliği şudur: bu no-tu tutan benim, tarih 1943 ve hoca da Profesör Eber-hard. Size bir şey itiraf etmek istiyorum, Profesör Eber-hard’ı ne vakit ‘Dil Tarih’in koridorunda görsem, koşar yanına giderdim. Profesör Eberhard zannedirdi ki onu çok seviyorum. Şimdi bakın açıklıyorum. Ben fakültede

çok uzun, çok zayıf, bu yüzden de müthiş aşağılık duygusu olan bir öğrenciydim. Benden uzun Profesör Eberhard vardı, yani ancak onun yanında rahat hissediyordum kendimi...”

Tabii kahkahalar... Profesör Eberhard da güldü. Sonra gittim, elini öptüm; o da beni yanaklarımdan öptü.

Eberhard çok iyi bir bilim adamıydı, müthiş... Çin tarihi ve folkloru üzerine onun kadar iyi araştırma yapan yoktu. Buradayken Türkçe olarak *Çin'in Şimal Komşuları*²¹ diye bir tarih kitabı yayımladı, konusunda en iyi kaynak hâlâ odur. Hâlâ da okuturlar. Eberhard, bu eserde, tarih ile eldeki malzemeyi inceleyerek ve Çin'in kuzey komşularının etnografisi ile adetlerini araştırarak, bunların Çin'e nerelerden geldiğini, hangi uluslardan olduğunu tespit etmeye çalıştı. Bunların içinde Türkler var, Moğollar var. O çok enteresan bir yaklaşımdı.

Eberhard sonra Amerika'da, Çukurova'dan folklor derlemelerini içeren İngilizce küçük bir kitap yayımladı.²² Folklor çalışmalarına sosyoloji yöntemlerinin nasıl uygulanacağını gösteren tipik, çok tatlı bir çalışma.

²¹ Wolfram Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, bir kaynak kitabı. Çev. Nimet Uluğtuğ (Ankara: İdeal Matbaası, 1942).

²² Wolfram Eberhard, *Minstrel Tales From Southeastern Turkey* (Berkeley, CA: University of California Press, 1955). *Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikayeleri*. Çev. Müfide van der Hoeven (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2002).

Görülebileceği üzere, kitabın Türkçeye çevirisi, bu söyleşinin yapıışından sonra yayımlanmıştır. Yayına hazırlayanın notu.

Asurolog olan Landsberger'e gelince, Doğu Almanya'ya gitti; galiba orada bir üniversitenin rektörü oldu.

Hititolog Guterbock, Şikago Üniversitesi'ne gitti; orada Hititoloji Bölümü'nün başkanı yapıldı.

Hirsch ise Batı Almanya'ya gitti; Berlin'de Hür Berlin Üniversitesi rektörü oldu—Berlin, biliyorsunuz, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetlerin anlaşmasına göre özerk bölgeydi. Hirsch daha sonra anılarını yayımladı,²³ okudunuz mu?

O önemli bir hukukçuydu. Bizim 1945'lerde çıkan üniversite özerklik kanununu hazırlayan odur. Gelenlerin içinde de, Türkçeyi en iyi öğrenen o.

İşte, Türkçeyi öğrenmiş, kanunların hazırlanmasına yardım ediyor, Hukuk Fakültesi'nde hoca. “Ben Türk vatandaşı olmak istiyorum,” demiş.

Tamam, memnuniyetle. Türk vatandaşı olmuş. Fakat Türk vatandaşı olur olmaz Hirsch'in maaşının üçte ikisi kesilmiş. Çünkü onlar yabancı olarak kontratla çalışıyorlar, çok para alıyorlar. Hirsch aç kalmış. Hasan Âli Bey'e gitmiş anlatmış:

“Böyle böyle,” demiş. “Ben Türk vatandaşı olmaktan şeref duydum ama aç kalıyorum.”

Hasan Âli demiş ki:

“Herr Hirsch, Türk olmak kolay değildir...”

²³ Ernst E. Hirsch, *Aus des Kaisers Zeiten durch die Weimar Republik in das Land Atatürks: Eine Unzeitgemässe Autobiographie* (München: J. Schweitzer, 1982). *Hatıralarım: Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi* [Çev. adı yok] (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1985).

Pultar: Eğer dedığınız şekilde itham edilmeselerdi kalırlar mıydı?

Başgöz: Kalırlardı; kalırlardı, gibime geliyor. Ya da belki; bilemem. Muhakkak ki Türkiye'yi çok sevdiler. Bunların bir kısmı Yahudi, bir kısmı değildi, ama hepsi anti-faşist ve Hitler karşıtıydı. Yahudilere Avrupa'da ve dünyanın birçok tarafında çok kötü muamele edilirken Türkiye'de bunlar bir cennet hayatı yaşadılar. Harp boyunca Almanya'nın tüm baskısına rağmen, kendilerine en küçük bir şey söylenmedi. Türkler harp boyunca bunları memlekette tuttular. Hepsini, Türkiye için "ikinci vatanimiz," derler.

Pultar: Bunların gönderilmesi alttan gelen yeni kadrolar neticesinde mi oldu?

Başgöz: Hayır, hayır. Hiç ilgisi yok. Hiç birisinin yeri doldurulmadı...

Pultar: Peki niye gönderildiler?

Başgöz: Gönderilmediler, kendileri gitti. Tehlikeyi gördüler. Türkiye'de gelişen havanın kendilerini çok rahatsız edeceğini anladılar.

Pultar: O hava gelişmeseydi kalırlar mıydı?

Başgöz: Bu gelişmeler üzerine gittiler. Hangi Batı üniversitesine başvursalar, orada onları baştaçı ettiler.

Pultar: Fakat onlara komünist dendi diyorsunuz?

Başgöz: Tabii.

"Bunlar komünist," diye açıkça söylemediler, söyleyemediler. Ancak komünist denmese de, işte "bunlar Türk milliyetçiliğini anlamayan hocalar, gençlerin milliyetçi olarak yetişmemesinde bunların da payı var," gibi suçlamalarda bulundular.

Pultar: Bütün bu gelişmeler sizi nasıl etkiledi?

Başgöz: O yüzden ben 1945 ile 1949 arasında geçen dört yılda nasıl çalıştığımı, doktora nasıl hazırlandığımı bilemiyorum. Korkunç gergin, korkunç çatışmalı bir dönem; o hava içinde her gün bizi tevkif edecekler diye bekliyoruz. Arkadaşlar benimle alay ediyorlar:

"Ulan, hapishaneye doktor mu olacaksın?"

İyi ki doktoramı yapmışım. O doktora derecem olmasaydı Amerika'ya gitmem ve orada tutunmam mümkün olmazdı.

Cengiz: Siz doktoranızı verdikten sonra "Dil Tarih"te kalamadınız değil mi?

Başgöz: Hayır.

Hocalar gitti. Pertev Bey yoktu, ayrılmıştı. Benim doktora tezimi de Fuat Köprülü okudu. Köprülü beni sözlü imtihanda epey sıkıştırdı. O zaman, yani 1949'da, artık Demokrat Parti'den milletvekili. Geldi, tezimi okudu, uzun boylu konuştuk, sonunda çaktırmadı. "İyi dereceyle doktor olmaya layık," dedi.

Cengiz: İlmî yardımcıydınız. Doktorayı verince o göreviniz bitti mi?

Başgöz: Doktoramı verince fakültede tutmadılar.

Tutabilirlerdi. Pertev Hoca'nın aleyhinde konuşan ilmî yardımcıları tuttular. Mesela, Zeynep Hanım asistan oldu; sırf, Hoca'nın aleyhinde konuştuğu için.

O sırada kanun değişti, o ilmî yardımcıları asistan yaptılar. Beni Tokat Lisesi'ne edebiyat hocası olarak sürdürdüler.

"Sizleri Düşündükçe Yüreğim Dilim Dilim": Tokat'ta Öğretmenlik

Pultar: Siz nereye müracaat ettiniz ki sizi Tokat'ta görevle atadılar?

Başgöz: Mecburi hizmetim vardı. Dört yıl boyunca burs almıştım...

"Dil Tarih"te görevim bitince, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bana başka bir görev vermesi lazımdı. O vakit Milli Eğitim Bakanı da Tahsin Banguoğlu idi, benim fakülteden hocam. Çok sevdiğim bir hoca, çok sevişirdik. Zaten o olmasa belki beni hoca bile yapmazlardı. Bir kütüphaneye verirlerdi, orada küflenir giderdik.

Tokat'ta iki yıl edebiyat öğretmenliği yaptım.²⁴ Tokat'ı çok sevdim. Tokat beni içinde bulunduğum krizden tuttu çıkardı. Bunalmıdan kurtardı.

²⁴ Öğrencisi olmuş olan (ODTÜ'den emekli Prof.) Duran Taraklı'nın, Başgöz'ün öğretmenliği hakkında görüşü:

"Bizim çok fevkimizdeydi. Zaten geldiğinde doktorası vardı. Bizlere sunduklarının hepsini alabildiğimizi, alabilecek durumda olduğumuzu sanmıyorum.

"Bana çok şey verdi. Beni en çok etkileyen dört öğretmeninden biridir. Makaleler okuttu. Ben o zamana kadar, ders kitabı dışında, roman okumuştum ama, makale hiç okumamıştım; bu tür metnin varlığından haberim bile yoktu. Okutuklarıyla çok ufkumu açtı, beni fikrî olarak zenginleştirdi (Gönül Pultar'a Ağustos 2002'de [İzmir'in sayfiyesi] Çeşme'de anlattıkları)."

Pultar: "Dil Tarih"te yaşadıklarınızdan...

Başgöz: Bir politika çıkmazının içindesiniz. Sizi destekleyen hiçbir demokratik kurum yok. Bir avuç aydın, iyi şeyler yapıyorsunuz, "kötü" diyorlar. Toplumdan kopmuş insanlarsınız. Her gün tehlike ile karşı karşıyasınız. Sevdiğiniz arkadaşlardan kopamıyorsunuz. Aileniz var, iki kız kardeş okuyorlar. Dehşetli idealistsiniz. Bu korkunç bir bunalım.

Annem her yaz Gemerek'e gider. Bir yaz dönüşü dedi ki,

"Bak, sizler işçi-köylü dostusunuz. Köyde sana Rus casusu diyorlar "

Şimdi, aradan yarım yüzyıl geçtikten sonra düşünüyorum, "kızıl tahrikçiler" veya "Moskova uşakları" gibi sözlerle anılan bizler, acaba neler yaptık, diye düşünüyorum.

Topu topu bir avuç insan. Üç beş kişi gece toplanır, ya evlerimizde, ya da parklarda konuşurduk. Konuştuklarımız da ne? Okuduğumuz kitaplar. Sonu gelmez nazari tartışmalar.

Bunların dışında, elle tutulur faydalı şeyler yapmışız. Elli kişi Mamak'a gitmiş, oraklarla yoksul kadınların ekinini biçmişiz—içlerinde orak tutmayı bilen bir tek ben vardım! Sonra Tıp Fakültesi'nden arkadaşlar o vakit gecekondü bölgesi olan Altındağ'da bir oda tuttular, yoksul işçilere bedava iğne vurdular.

Yurt ve Dünya ile *Adımlar* kapanınca, bir grup arkadaş, Sefer Aytekin—bir köycü sosyalistti, İbrahim Erdem, Enver Gökçe ve ben küçük iki dergi çıkarttık. Biri *Ant*, dört sayfa. Öteki, küçük defter gibi sekiz sayfalık *Yağmur ve Toprak*. Ben bunlarda Naci Çimenli ve

İlhan Dumanoglu gibi takma adlar kullanarak yazmışım. Sonradan bu dergileri yeniden okudum: Ana konular, köylünün yoksulluğu, kente olan göçün önlenemeyeceği, göçenlere iş ve aş sağlanması, faşizmin ve din yobazlığının tehlikeleri. Şiirler de yayımlamışız. Galiba Atilla İlhan'ın da bir iki şiiri var aralarında.

Yaptıklarımız gerçekten bunlar. İdare neden bu kadar zalim oldu, neden bir sürü aydını ezdiler, işinden ve sağlığından ettiler, hiçbir zaman anlamadım.

İçlerinde galiba en şanslısı ben oldum. Beni de Amerika'ya gitmek kurtardı. O da tam bir tesadüf eseri- dir ya...

Durum bu.

Tokat'ta yeni bir dünya ile karşılaştım. Elinize gencecik öğrenciler teslim edilmiş. Seviliyorsunuz. Faydalı oluyorsunuz. Sıkılınca da Yeşilirmak boyunca yürüyüp temiz hava alıyorsunuz. Doğanın iyileştirici gücü müthiş bir şey. Bunu duyuyorsunuz.

Tokat'taki iki yılım bana çok şey öğretti. Yaratıcı işin insan psikolojisinde nasıl bir sağaltıcı etkisi olduğunu öğrendim.

İyi şeyler yaptık sanıyorum. 500 ciltlik klasik serisi liseye gönderilmiş, ama bodrum katta sandıklarda duruyor. Ne imiş? Kitap rafı yokmuş. Bir pazar günü, öğrencilerimle beraber okulun işliğinde şarkılar türküler söyleyip, kiraz yiyerek, kitap rafları yaptık. Üzerilerine de yazdık:

Ali Yıldız ustası,
edebiyatçı kalfası,
parasıyla tahtası
sınıftandır sınıftan.

Klasiklerin çevirilerinin, Türk kültüründe oynadığı aydınlıkçı rolü hiçbir eğitici kurum oynamamıştır. Onlardan bir kitabı okuyan öğrencinin, birden düşünme biçimi ve çevresine bakışı değişiyor. Daha gerçekçi oluyor.

Öğrenciler beni çok sevdi; ben de onları çok sevdim. Ağabey kardeş gibi, iki yılını geçti. O kadar ki, çocuklar âşık oldukları zaman gelir bana söylerlerdi:

“Hocam, ben âşık oldum, ne yapayım?”

“Oğlum, kızın haberi var mı?”

“Yok hocam...”

Sigara içen çocukları cezalandırmak için nöbetçi hocayı, yani sırayla bizleri, yüznumaranın önüne dikerlerdi. Ben reddettim, “gitmem,” dedim. Ama hangi çocukların içtiğini biliyorduk. Gider, konuşurdum:

“Efendim, böyle azar azar, sigara içmeyi azaltarak, bırakın çocuklar...”

Konuşurduk; beraber futbol, voleybol oynardık. Benim gençlik yıllarım...

Teftiş etmeye geldiler... İki yıl içinde benim hakkımda rapor üzerine rapor yazıldı: Milli Eğitim Müdürü'nün raporu, okul müdürünün raporu, Vali'nin raporları, müfettiş raporları... Hepsi gayet iyi, gayet müspet: “Böyle hoca görmedik,” filan.

Gittiğim üçüncü günü de, beni Tokat Öğretmenler Birliği'ne başkan seçtiler. Tabii dosyam gitmiş, “solcu molcu” diye, ama onların daha haberi yok. Başkan oldum. Ben başkan olur olmaz Milli Eğitim Müdürü Vali'ye varmış,

“Aman,” demiş, “bir hoca geldi, bunun solcu diye dosyası var, başkan seçtiler.”

Vali, Sarısözen'lerden; Ankara Radyosu'nda “Yurttan Sesler” programını hazırlayan Muzaffer Sarısözen'in ağabeyi Abdülkadir Sarısözen. O da iyi saz çalmış. Herhalde akıllı bir adam,

“Ne iyi,” demiş, “şimdi eline yetki geçti, bırakın, göstereyim ne mal olduğumu.”

Orada iki yıl kaldım; tabii “ne mal olduğum” bilinmedi! Öğrencilerimi sevdim, derslerimi sevdim. Onlar okusun, ufukları açılsın, konuşmayı, düşünmeyi öğrensinler istedim.

Maalesef eğitim bizde daha çok ezberciler ve kopucular yetiştiriyor. En iyi öğrencileri, dik kafalı ve serkeş diye eziyorlar. Size, dolaylı olarak benim de karıştığım, Ali Akpınar olayını anlatayım. Ali, edebiyat son sınıfta öğrenci. Öteki öğrencilerden daha yaşlı ve olgun. İyi konuşmayı, tartışmayı sever. Şiir yazar, hikaye yazar. Benim de en iyi öğrencilerimden. Ali, Feride Hoca'nın felsefe dersinde,

“Hocam, bu konuyu bir daha anlatır mısınız, ben anlamadım,” demiş.

Hoca yeniden anlatmış. Ama Ali gene anlamamış ve konunun bir daha anlatılmasını rica etmiş.

Bu sefer hoca kızmış,

“Otur yerine, ukalalık etme,” gibi bir söz söylemiş.

Ali susmamış:

“Hocanın, benim kusurum nedir ki beni azarlıyorsunuz?” diye sormuş; “edebiyat öğretmenimiz”—yani ben—“anlamazsak, bir konuyu on defa tekrar ediyor,” diye de eklemiş.

Hoca bu sefer daha çok kızmış:

“Çık dışarı,” demiş.

Ali çıkmamış.

"Hocam, ben bir kusur işlemedim, niçin beni sı-
nıftan atıyorsunuz?" demiş.

Bunun üzerine Feride Hanım, "Öyleyse ben çıkı-
yorum," diyerek sınıfı terketmiş; doğru müdürün odası-
na gidip, Ali'yi, "ukalalık ediyor," beni de "öğrencileri dik
kafalı yetiştiriyor," diye şikayet etmiş.

Müdür Ali'yi disiplin kuruluna verdi. Son sınıfta,
derslerin bitimine bir ay kala, okuldan atılması isteni-
yor. Ne eğitim değil mi? Bereket, kurulda genç arkadaş-
lar vardı; çocuğu, bir haftalık "okuldan çıkarma" cezası
ile kurtardık.

Ali sonra Konservatuvar'ı bitirdi. Yıllar sonra da,
ben Amerika'da iken ondan bir mektup ve şiir aldım. Al-
manya'ya gitmiş; gurbetçi olmuş.

Tokat'a ilk gittiğim vakit öğretmenler beni her
hafta yemeğe davet etti. Allah Allah, gidiyorum, içkiler iç-
ciliyor, şiirler okunuyor filan. Bir gün yemekten çıkıyo-
ruz, Necati Bey diye bir müfettiş koluma girdi,

"İlhan Bey," dedi, "bak, ben sana bir şey söyle-
yeceğim; bu seni davet eden hocalar var ya, hiçbirisi se-
ni sevdiği için davet etmiyor, senin bir şeyini, açığını ya-
kalamak için davet ediyorlar. Bakalım kimin şiirlerini o-
kuyor, bakalım ne diyecek, diye... Gördüm, sen gayet öl-
çülü bir insansın, ama gene de ayağını denk al."

Ve hakikaten dediği çıktı. İlkokul öğretmenleri-
nin bir kısmı sonradan beni şikayet ettiler. Atatürk'ü
anma gününde bir konuşma yapmıştım, "İlhan Bey Ata-
türk'ü dinsiz yaptı," diye Milli Eğitim Müdürü'ne şikayet
etmişler. Ben durumumu bildiğim için Atatürk'ten
sözler seçmişim, kendimden hiçbir şey katmamıştım.

Konuşmamda Vali de vardı, tatlı bir adam. Şikayet o-
lunca, Milli Eğitim Müdürü gene ona gitmiş,

"Efendim, İlhan Bey'in konuşmasını nasıl bul-
dunuz?" diye sormuş.

Vali:

"Çok akademik bir konuşmaydı," demiş.

Onun üzerine Milli Eğitim Müdürü de ilkokul ho-
calarına dönmüş, aynen,

"Çok akademik bir konuşmaydı," demiş.

Mesele kapanmış.

"Akademik konuşmalar" faslı kapandı. Ama be-
nim dosyam kapanmadı. Müfettişlerden biri geldi, biri
gitti. Onlarla değişik olaylar yaşamadım değil. Son gelen
bir müzik öğretmeni imiş, derse girdi. Derste de, o yıl o-
kunan kitaptan, Orhan Veli'nin bir şiiri vardır ya:

Ağlasam sesimi duyar mısınız mısralarımda?
Dokunabilir misiniz gözyaşlarıma ellerinizle?
Bir yer var epeyce yaklaşmışım, duyuyorum,
anlatamıyorum

diye gider,²⁵ onu işliyoruz.

Sınıfta, yeni şiiri sevenler var, sevmeyenler var,
biliyorum. Ben iki gruba karşı da eşit davranıyorum, i-
kisini de dinliyorum. Şiirin okunması bitince, müfettiş,

"Ne kadar güzel bir şiir bu!" dedi.

Baktım yeni şiire kızanlardan birisi, Necmettin
diye bir çocuk, yerinde duramıyor, parmak kaldırıyor.

"Söyle," dedim.

Necmettin kalktı,

²⁵ Orhan Veli Kanık, "Anlatamıyorum." *Bütün Şiirleri* (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1970). s. 136.

"Efendim," dedi, "müfettiş bey şiiirden hiç bir şey anlamıyor."

"Niye oğlum?" diye sordum.

Necmettin:

"Görmüyor musunuz, bu adam 'duyuyorum ama anlatamıyorum,' diyor; iyi şair duyduğunu anlatır," dedi.

Müfettiş güldü. O sırada zil çaldı, o da çıktı. Çıkınca,

"İlhan Bey, iyi ki zil çaldı, yoksa senin çocuklar beni kepaze edecekti," dedi.

Sonra da çok tatlı bir rapor yazmış.

Yeni vali Bekir Suphi Aktan²⁶ tam demokratik bir vali çıktı. İngiliz demokrasisine hayran. Sık sık liseye gelir, bize demokrasi dersi verir. Benden, Albert Gabriel'in Fransızca arkeoloji kitabından²⁷ Tokat'la ilgili bölümün tercümesini istedi. Ben de yapıp verdim. Böyle de bir ilişkimiz var.

Tüm bunlara rağmen ikinci yılın sonunda Milli Eğitim Bakanlığı'ndan bir yazı geldi: "İki yılda asil öğretmenliğe atanmadığınız için," bilmem hangi kanunun hangi maddesine göre, "görevinize son verilmiştir." Yazı okula Perşembe günü gelmiş, ama çocuklarda bir ayaklanma olur diye Cumartesi gününe kadar bekletmişler. Cumartesi, bahçede öğrencilerimle top oynuyoruz, Muavin Bey getirdi yazıyı verdi. Ben zaten bekliyordum. Okudum ve futbol oynamaya devam ettim.

²⁶ Demokrat Parti başa geçince Aktan'ı merkez valisi yapıp kızağa çektiler. (Halen *Radikal* gazetesinin dışişleri uzmanı olan Gündüz Aktan'ın babasıdır.)

²⁷ Albert Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*. Tome 1: Kayseri, Niğde; tome 2: Amasya, Tokat, Sivas (Paris: Éditions de Boccard, 1931-1934).

Bir yeni öğretmen iki yıl çalışır da asil öğretmen olarak atanmazsa, bakanlık kabiliyetsizliği yüzünden işten çıkartabiliyor. Bakanlık beni iki yıl atamadı, yedek öğretmen olarak kullandı, devretti, devretti, ondan sonra işten çıkarttı.

Karar haksız. Hakkımda üç müfettiş raporu, üç lise müdürü raporu, üç vali raporu var... Hepsi de çok iyi. Aleyhime hiç bir şey yok. Böyle olduğu halde bakanlık işime son veriyor.

Beni işten çıkaran bakan Tevfik İleri'nin kendisi de sonradan, anayasayı ihlal suçu ile Yassıada'da hapis iken, kalp sektesinden öldü!

Evet, işten ayrılma fetvasını aldım. Evime döndüm. Kimseye söylemeden kaçmak istiyorum. Pazar sabahı otobüs var.

Tokat'ta bahçe içinde tek odalı, şirin bir evde oturuyordum. Dengimi sardım, kitaplarımı sandıkladım. Yola çıkacağım. Kapımda öğrenciler dolaşmaya başladı:

"Hocam askere gidecekmışsiniz, size yardım etmeye geldik."

Böyle duyulmuş. Yatılı öğrenci yurdunun müdürü olan Halis Cinlioğlu adlı olgun tarih hocası, kahvaltıda öğrencilerime,

"Çocuklar, hocanız gidiyor, haydi yolcu edelim," demiş.

Ben tam otobüse binecekken hep birlikte geldiler. Onları görünce direncim kırıldı. Ağlaşarak ayrıldık.

Sonradan çocuklardan gelen mektupları hep saklarım. Bir ara Doğru Yol Partisi Genel Sekreteri olan Ali Şevki Erek öğrencimdi. Mektuplaştık. Yazdığım mek-

tubu²⁸ sınıfta okumuş, “Ölüm sessizliği ile dinledi arkadaşlar, hocam,” diye yazdı.

Erdal Öz öğrencimdi. Onun son zamanlarda çıkan hikaye kitaplarından birinde, İlhan Bey²⁹ adlı bir kişi var; o “İlhan Bey” benim. Ama onun çizdiği karakteri sevmem, pek makina gibi bir adam. Ne yapalım, sanatçı, öyle görmüş.

Tokat’tan böylece gözyaşları içinde ayrıldım.

Ankara’da evimiz ve kardeşlerim vardı. Oraya döndüm. Bu haksız kararın düzeltilmesi için Danıştay’a başvurduğum, düzelmedi. Danıştay bir bahane buldu, davamı reddetti. Hukuki bir husus öne sürdü; nedir, şimdi hatırlayamadım.

Bunun üzerine askerliği aradan çıkarmak için yedek subaylığa başvurduğum. Yedek subay okuluna alınırken testler veriyorlar. Onlara göre sınıflara ayrılıyorsun: Piyade, topçu, levazım vs. Ben rastgele doldurdum. “En kötüler levazıma ayrılıyorlar,” dediler; ben de levazıma ayrılmak istiyordum, rastgele doldurdum: Doğru yanlış, doğru yanlış.

A, yazı bir geldi ki, beni muhabereye ayırmışlar. Mamak’ta muhabere okulu var, oraya gittim.

Muhabere okulundayken beni tevkif ettiler.

Pultar: Ne ettiler?!

²⁸ Mektup, bu bölümün sonunda Ek 1 olarak veriliyor.

²⁹ Başgöz’ün sözünü ettiği, Erdal Öz’ün 1997’de yayımladığı *Sular Ne Güzelse* (İstanbul: Can Yayınları) başlıklı hikaye kitabında, baş kişisi İlhan Bey olan, “Bir Kuşu Tanımak” hikayesi. Hikaye, Öz’ün izniyle, bu bölümün sonunda Ek 2 olarak yer alıyor.

Başgöz: Tutuklandım.

“Bin,” dediler, “İstanbul’a, Harbiye cezaevine.”

Ek 1:

13 V. 952
Ankara

Sevgili Erek,

Şiiri bilirsin: "Bakakalırım giden geminin ardından, atamam kendimi denize; dünya güzel, serde erkeklik var ağlayamam." Var olmasına bizim serde de erkeklik vardı ama, sizlerden ayrılırken gene de kendimi tutamadım. Ta Ankara'ya gelene kadar sizlerin yaşlı gözlerinizi bir türlü otobüsün ve trenin camlarından silemedim. Şimdi bile bir dost sesin sıcaklığı ile sözleriniz kullaklarımda salkım salkım: "Hocam bu ne vefasızlık" diyor Haşim. Ümit mahzun, dokunsam ağlayacak, uzaktan beni seyrediyor. Lütfi sarılıyor. Ya ben ne haldeyim sorsanıza. Benim ayrılırken teker teker boyunlarınıza sarılıp hüngür hüngür ağlamamak için harcadığım kuvveti bilmiyorsunuz. Sevgililerden ayrılmanın insan yüreğini boylu boyunca nasıl yırttığını bilenleriniz vardır. Sizleri düşündükçe yüreğim dilim dilim. Sıcak ve havlı.

Bana kalsa sizlerden ayrılır mıydım? Kardeşi kardeşten ayıran eller kurusun.

Hasretim ve üzüntüm yalnız sizlere Şevki. İnan kardeşim. Burda durumum çok daha iyi olacak. Bir sürü dergi benden yazı rica ediyor. *Pazar Postası*'nda, *Seçilmiş Hikayeler Dergisi*'nde, *Türk Dilinde* sizlerle gene buluşup koklaşacağız. Kitabımdan hepinize birer tane göndermek isterdim. Kör olsun yoksuzluğun gözü. Şimdiye Tokat'a varmış olmalı. Artık sizler alır okursunuz.

Radyonun kitap saatlerini kaçırmazsanız orda da hocanızdan söz edildiğini duyacaksınız.

Şiir ve hikaye yazar arkadaşlar muhakkak bana yollayın. Bir dergide basılmış olarak görürsünüz.

Sözünü uzatıp başınızı ağrıtmayım. Sınıfınızın 43 kişisine de selâm eder, sevgiyle kucaklarım. İlhan adam nasıl? Çifte Muhsinler, Günbatılı, Çubukçu, Sanver, ikizler, Muzaffer, bir türlü anlamadığımız Şükrü, hepsini hepsini çok özledim.

Senin de gözlerinden öper, başarılar dilerim. Yeni hocanız eğer Nuran hanımsa ona da hürmetlerimi söylersin.

Mektubumu arkadaşlarına da okuyuver.

İlhan Başgöz

Ek 2:

BİR KUŞU TANIMAK

Erdal Öz

Galata köprüsünün parmaklıkları, balık tutmaya çalışan dışarıklı insanlarla doluydu. Önlerinde küçük naylon kovaları, ellerinde uzun oltalarıyla, hayatında hiç balık tutmamış insanlar, aç gözlü aptal minik istavritleri, izmaritleri, aşağıdaki bulanık denizden çekip çekip çıkarıyorlardı.

Arabalar, köprünün ek yerlerine takırtularla vurup geçiyorlardı. Birden onu gördüm. Köprünün karşı kaldırımında yürüyordu. Yine sınıfa ilk girdiği günkü gibi upuzun bir soru işaretiydi. Başı sargılıydı. Yönümü değiştirip yola fırladım; attım kendimi arabaların arasına; fren seslerine aldırmadan koşup karşıya geçtim. Kalabalığın üstünden, uzaktaki sargılı başımı görüyordum. Eminönü'ne doğru hızlı hızlı yürüyordu. İnsanları ite kaka, ona buna çarpa çarpa koşup yetişmeye çalıştım.

"İlhan Bey!" diye seslendim.

Duymamış olmalıydı.

"Hocam! İlhan Bey!"

Birden hızlandığımı gördüm. Yoksa ona benzeyen biri miydi? Yetişip yüzünü görmeliydim. Açtım adımlarımı. Çok hızlı yürüyordu. Yetişip önüne geçtim, yüzünü görmeye çalıştım. Bıyıksızdı, ama oydu. Başı, kirlenmiş bir sargı beziyle sarılıydı.

"İlhan Bey!" dedim, yanına sokulup.

Gördü beni. Başını hızla çevirip daha da açtı adımlarını. Köprünün Eminönü ağzına gelmiştik. Sağa

döndü. Unkapanı yönünde yürümeye başladı. Koşuyor gibiydi. Koşup yetiştim yine. Yandan eğilip,

"İlhan Bey! Hocam! Beni tanımadınız mı?" dedim.

Duyabileceğim bir sesle:

"Peşimi bırak!" dedi sertçe.

"Ama neden hocam? Sizinle konuşmalıyım!"

"Git!" dedi; yüzüme bile bakmadı.

Şaşırmıştım. İlhan Bey bu olamazdı. İlhan Bey yapmazdı bunu.

"Hocam, nasıl olur?"

"Bırak peşimi!" dedi yavaş bir sesle, ama sertçe.

"Neden hocam?"

"Peşimde polis var. İzleniyorum. Uzaklaş yanımdan!"

"Sizi bırakmayacağım!" dedim. "Konuşalım biraz!"

"Git!" dedi. "Senin de başın belaya girecek! Bırak beni!"

"Bırakmayacağım hocam!"

"Ne olur bırak beni," dedi. "Git!"

"Hayır, bırakmayacağım!" dedim.

Koşmaya başladı. Onu ilk kez koşarken görüyordum. O önde, ben arkada koşuyorduk. Yine yetiştim ona. Durdu. Soluk soluğaydı.

Arkasındaydım. İkimiz de öylece duruyorduk. Döndü. Birbirimize bakıyorduk. Yaklaştım. Birden kollarını açtı.

"Gel be!" dedi. "Gel öyleyse!"

Sarıldı bana. Başımı göğsüne dayadı; elini saçlarımda gezdirdi, sıktı beni kollarının arasında.

"Çok özledim sizleri," dediğini duydum tependen.

Sesi titremiştii.

Kollarımdan tutup uzaklaştırdı beni kendisinden. Eğilmiş, yaşlı gözlerle bana bakıyordu. Islak gözlerinin içi gülüyordu.

“Büyümüşsün,” dedi.

“Sizi gördüğüme çok sevindim,” dedim.

“Polisten korkmuyor musun?” dedi.

Ne yanıt vereceğimi bilemedim. Başımı salladım.

“Gel gidelim öyleyse,” dedi.

İki dost gibi yürümeye başladık.

“Nasılsınız hocam?” dedim.

“Gördüğün gibi işte.”

“Ne zaman çıktınız?”

“Bir hafta oldu.”

“O günden beri içeride miydiniz?”

Başını salladı gülerek. Oldukça acı bir gülümsemeydi bu.

“Bırak şimdi bunları,” dedi. “Hangi fakülteye girdin sen?”

“Hukuka.”

“Çok iyi.”

“Hocam nereye gidiyoruz?”

“Evime.”

“Ne güzel,” dedim.

“Ne güzel bir ev göreceksin şimdi,” dedi.

İki yıl önce okulun bahçesinde birlikte yürüyüşümüzü hatırladım. O gün okul bahçesinde, onca öğrencinin gözü önünde, İlhan Beyin yanında, içimde büyüyen bir öfkeyle, benim için ne kadar onur kırıcı bir yürüyüşü o. Ben o gün İlhan Beyin dersinden onuru

kırılmış bir öğrenci olarak bahçeye çıkmış, kendimi duvarın dibine atmıştım. Çökmüş kalmıştım oracığa. Ellerimle yüzümü kapatmıştım. İçimden ağlıyordum. Birden bir gölge belirmişti önümde. Adımla seslenmişti bana. Parmaklarımı aralayınca karşımda onu bulmuştum.

“Kalk, biraz konuşalım.”

Yüzümü açtığımda, tepemde, güler yüzle bana bakıyordu. Az önce sınıfta, onca arkadaşımın yanında bana sıfır veren, beni oturduğum arka sıradan ön sıraya alan İlhan Bey bu olamazdı. İstemeyerek kalktım yerimden.

“Gel yürüyelim.”

Büyük bahçenin ortasında yan yana yürümeye başladık. Upuzun boyuna uygun olarak öylesine geniş adımlarla yürüyordu ki, belinin ancak biraz yukarisına gelen boyumla ona yetişmek için koşar adım yürümek zorunda kalıyordum. Sorduğu sorulara yanıt vermek için başımı kaldırıp bakınca yüzünün ne kadar tepemde olduğunu görüyordum. Sanırım bütün öğrenciler bize bakıyordu. Ben kimselere bakamıyordum. Öğretmenlerin gözüne girmek için teneffüslerde bile onların yanından ayrılmayan o yağcı öğrenciler gibi görünmekten nefret ederek yürüyordum yanında. Öbür arkadaşlar şimdi kimbilir neler düşünüyordu benim için. İlhan Bey o gün, belki bilerek, belki bilmeyerek, onurumu bir kere daha kırmış oluyordu böylece.

“Bugün derste kimseye not vermedim,” dedi. “Yalnızca sizleri denemek istedim. Beğeninizi ölçmek istedim. Sizleri tanımak istedim. Korkma, sıfır almadın.”

Sıfır almadığımı öğrenince gizlice sevinmiştim.

“Bugün okuduğun şiiri çok mu beğenerek seçtin?” dedi.

"Evet efendim."

"Sen hiç Orhan Veli okudun mu?"

"Hayır efendim."

"Okumalısın."

"Peki efendim."

Bir an önce ders ziline çalmasını, bu onur kırıcı görüntüden bir an önce kurtulmayı istiyordum.

"Bugün eve giderken Orhan Veli'nin şiir kitabını al," dedi. "Kitabevinde var; dün gördüm. Bir hafta sonra o kitap hakkında seninle konuşacağız, tamam mı?"

"Peki efendim."

O sırada zil çaldı. Ayrıldık. İlhan Bey uzaklaştıktan sonra başımı kaldırıp çevreme bakındım. Kimsenin bana baktığı yoktu. Herkes sınıflarına girmek için giriş kapısına yürüyordu.

O akşam eve giderken küçük kitabevine uğrayıp Orhan Veli'nin kitabını sordum. Aldım. Yolda yokuşu turmanırken, açılmamış sayfaları atlayarak, rastgele göz gezdirdim kitaba. Garip şiirlerdi. Alışık olmadığım türde yazılmış matrak, hafif şiirlerdi. Sınıfta kalkıp ezbere okuduğum Faruk Nafiz'in şiirine hiç benzemiyorlardı. Sanki şiir değil gibiydiler. Gülümseyerek eve kadar beş on sayfasını okuduğumu hatırlıyorum.

Fatih'in ara sokaklarından birinde kötü yapılmış üç katlı beton bir evin kapısında durduk. İlhan Bey dönüp geldiğimiz yola baktı. İzlenip izlenmediğimizi anlamak ister gibiydi.

Aralık duran demir kapıyı itip girdik. Merdivenlerden döne döne iki kat aşağı indik. Bir tahta kapının önünde durduk. İlhan Bey anahtarını çevirip açtı kapıyı. İçerisi karanlıktı. Düğmeyi bulup ışığı yaktı. Küçük bir odaydı. Penceresi yoktu. Duvar dibinde bir basık karyola vardı. Dağınık incecik bir yatak. Yatağın üzerindeki battaniyeyi düzeltti.

"Gel, otur," dedi.

Yanda bir küçük tahta masa, önünde de tahta eski bir iskemle vardı. Masanın üzerinde yarısına kadar içilmiş bir su şişesi, bir de boş bardak. Odada başka da hiçbir şey yoktu.

İlhan Bey eğilip yatağın altından küçük tahta bavulu çekerken ayağa kalktım. Bavulu yatağın üzerine çıkardım, açtı; içinde defterler, kitaplar, bir sürü de yazılı kâğıt vardı. Kâğıtları karıştırıp birkaç sayfayı ayırdı. Bavulu kapatıp yine yerine koydu. Masanın başındaki gıcirtılı iskemleye oturdu.

"Nasıl beğendin mi evimi?"

Güldüm. O da güldü.

"Odanızın hapishaneden pek farkı yok hocam," dedim.

"Ama burası evim benim," dedi. "Yine de hapishaneden iyidir. Ev her zaman iyidir."

"Başınıza ne oldu hocam?"

"Boşver; önemli değil."

"Hocam, çok mu kötülük yaptılar size?"

"Boşver," dedi. "Bak, sana hapishanede yazdığım birkaç şiir okuyacağım. Okumamı ister misin?"

"İstemez olur muyum hocam?"

"Belki bu şiirler sana birşeyler anlatır."

Okumaya başladı. İlhan Bey çok güzel şiir okurdu. Bana şiiri o sevdirmişti. O özlediğim sese kavuşmuş-tum yine. Hiç sesini yükseltmeden, yalın, konuşma se-siyle ne güzel şiirler okuyordu karşımda.

“Güzel bir şiir yüksek sesle okunmaz,” demişti bir gün sınıfta. “Şiir güzelse, onun kendi sesi vardır za-ten.”

Böyle demişti.

“Dergilerde şiirlerini yayınlamaya başladığını gör-düm,” dedi. “Güzel şiirler yazacaksın sen. Hele ‘Tram-vaycının Türküsü’nü çok sevmiştim.”

“Hocam, kendi şiirlerinizi okuyun lütfen. Benim yazdıklarım bunların yanında hiç kalır.”

“Öyle deme. İstersen okurum daha. Ama senin daha güzel şeyler yazacağına inanıyorum.”

Bavulunu açıp aldığı başka kâğıtlardan iki şiir daha seçip okudu.

Acı dolu şiirlerdi. Yaşanmış acıların sesleriyle yüklüydü hepsi. Sıkıldığımı anladım.

“Yeter bu kadar,” dedi. “Şimdi anlat bakalım: 154 Rengin Engin ne yaptı? 138 Necmettin nasıl? 141 İren hangi fakülteye gidiyor? Ya 122 Gülten? O senin sevdiğin kız?”

“Biliyor muydunuz?” dedim.

“Bilmeyen var mıydı ki?” dedi.

Bir bir sordu sınıf arkadaşlarımı. Ben anlattıkça gözleri dolu dolu oluyordu.

“O gün beni uğurlamak için otobüse gelişinizi hiç unutamadım,” dedi. “İki yıl boyunca, o karanlık koğuş-larda beni ayakta tutan, beni yaşatan, o gün gösterdiği-niz dayanışmaydı. O sahne hiç gitmedi gözümün

önünden. Ne güzel çocuklardınız. Nasıl özledim hepimizi, bilemezsin.”

O sabah ilk dersin ortasında birden kapı açılmış, okul müdürü, arkasında iki karanlık adamla sınıfa gir-mişti.

İlhan Bey, Divan edebiyatından bir beyit yazmıştı karatahtaya.

Bu dünyayı seninle sevmişim ben.

Benim sensiz bu dünya nemdir ey dost.

Bu beyitteki incelikleri, güzellikleri anlatmaya çalışıyordu bize.

Müdür, İlhan Beyin kulağına eğilip birşeyler söy-lemiş, İlhan Beyin yüzü bir anda kül gibi olmuştu.

“Derse ara veriyoruz çocuklar,” deyip iki karanlık adamın arasında sınıftan çıkmıştı.

Haber, teneffüste bomba gibi patlamıştı.

Bütün sınıf toplandık. Müdüre çıktık. Müdür, çok telâşlıydı. Soru yağmuruna tuttuk. Sonunda bize haberi doğruladı: Siyasal görüşleri yüzünden İlhan Beyi tutuklamışlar. İlk otobüsle Ankara'ya götüreceklermiş.

Sınıfa dönünce, akşamüstü gidecek ilk otobüsün saatini öğrenip sevgili öğretmenimizi topluca yolcu et-meye karar verdik.

Akşamüstü otobüs garajında, ne yazık ki, koca sınıftan ancak sekiz kişi vardık.

Otobüsün kalkma saatine yakın İlhan Beyi bir a-rabayla getirdiler. Bileklerinde kelepçe vardı. Bizi gö-rünce çok şaşırıldı. Utandı. Yüzünün kızardığını, ama

sevindiğini gördük. Yanına koştuk. Sınıfa gelip onu alıp götüreren iki kişi, hemen arkasındaydılar. Gösterdiğimiz sevgiye ses çıkarmadılar. Sarılıp öptük onu. Ağladık. O da ağladı.

“Üzülmeysin. Yakında dönerim,” diyordu.

Onu kollarımızdan çekip otobüse bindirdiler. Cam kenarına oturtular. Gözleri yaş doluydu. Ellerimizi sallayarak onu yolcu ettik.

Bir daha dönmedi İlhan Bey.

“Hatırlıyor musun, ilk mi, ikinci gün müydü neydi, o gün sınıfta okuduğun Faruk Nafiz'in şiirini hatırlıyor musun?” dedi birden.

İkimiz de kahkahayı patlattık.

“Hatırlamaz olur muyum hocam,” dedim. “Hayatının dönüm noktasıdır o şiir. Sıfır vermeyeceğinizi bilsem, şimdi bile size ilk üç dizesini okuyabilirim.”

“Gerçekten mi?”

“Okuyabilirim. Ama yalnızca ilk üç dizesini.”

“Oku hadi,” dedi

Sevinmişti.

O upuzun şiirin bir türlü aklımdan çıkmayan ilk üç dizesini, o ilk dersteki okuyuşuma benzetmeye çalışarak, ayaklarımı yere vurarak, kollarımı sallayarak, sağlıklı bir tonlamayla, yüksek sesle okumaya başladım:

Bir kuş tanyordum ki baharda
Salkımlar açan bahçemin üstünde uçar da
Akşamların ürperdiği bir sesle öterdi.

O yıl Orhan Veli'den sonra bana Sait Faik'in, Orhan Kemal'in kitaplarını da aldırıp okutmuştu. Gerçi bir ara gizlice Peyami Safa'nın Server Bedi imzasıyla yazdığı polisiye fasiküllere de dadanmıştım, bayılmıştım Cingöz Recai'nin serüvenlerine, ama Reşat Nuri'leri, Refik Halit'leri, Halide Edip'leri, Yakup Kadri'leri okuduğumu göremedi İlhan Bey. Steinbeck'leri, Hemingway'leri, İstrati'leri, Dostoyevski'leri, Tolstoy'ları, Çehov'ları, Stendhal'leri, Balzac'ları okuduğumu hiç göremedi.

Ben bu aydınlanmanın içindeyken, İlhan Bey, o karanlık hücrelerde, acıların içinden kendince güzellikler bulup çıkarmaya çalışıyormuş.

Yılın ortasında bir gün sınıfa upuzun bir öğretmen girmişti. Upuzun bir soru işareti gibiydi.

“Ben yeni edebiyat öğretmeninizim,” demişti. “Aynı zamanda da sınıf öğretmeninizim.”

Ben yaşça da, boyca da sınıfın en küçüğüydüm. Ama sınıfın arka sırasında oturdum.

“Bu ilk dersimizde sizlerle tanışmak istiyorum. Şimdi sırayla kendinizi bana tanıtacaksınız. Kimsiniz? Adınız ne? Anneniz, babanız ne iş yapar? Nelerden hoşlanırsınız?”

Ön sıradan başlayarak hepimiz bir bir ayağa kalkıp kendimizi kısaca tanıtmaya çalışmıştık. O gün ders öyle geçmişti. Zil çalınca sınıftan çıkmadan önce,

“Bu gece herkes en beğendiği bir şiiri seçip ezberleyecek. Yarın hepinizi bir bir kaldırıp okutacağım. Hepinize not atacağım,” demişti.

İlk tepkiyi o gün almıştı. Sınıfta anlaşılabilir bir uğultu olmuştu. Ama bu, ilk ve son tepki oldu. Daha

sonra onu çok sevdik. Geldiğinin ilk günü bize ödev veren, ertesi gün sınav yapıp not atacağını söyleyen bu yeni öğretmeni doğrusu yadırgamıştık.

Sanırım sınıfta buna en çok sevinen ben olmuştum. Çünkü karnemde ilk dönem edebiyat notum 2'ydi. Ayrılan edebiyat öğretmeni hanımla yıldızımız bir türlü barışmamıştı. Onu hiç sevmemiştim. O da beni hiç sevmemişti. Ama o gece müthiş bir şiir bulacak, hem de uzunun bir şiir, sabaha kadar oturup ezberleyecek, yarın da kalkıp yeni öğretmenimden 10 üzerinden 11 almaya çalışacaktım.

Son dersten sonra doğruca eve gitmiştim.

Evde Faruk Nafiz Çamlıbel'in şiir kitabı vardı. Babamın en sevdiği şairdi.

Sen bir ahû gibi dağdan dağa kaçsan da yine
Seni aşkım canavarlar gibi takip edecek.

Bazı akşamlar oturur, birlikte Faruk Nafiz'in kitabından şiirler okurduk.

Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç şakladı
Bir dakika araba yerinde durakladı
Neden sonra sarsıldı altımda çelik yaylar,
Gözlerimin önünden geçti kervansaraylar...

"Han Duvarları" adlı bu uzun şiiri babam da, ben de pek severdik. Faruk Nafiz'in şiir kitabını aradım; yoktu. Aramadığım yer kalmadı. Evde dört dönüyor, ama kitabı bulamıyordum. Öfke içinde annemin gelmesini bekledim. Annem akşamüstü geldi. Kitabı birlikte aradık. "Nedim Divanı" vardı, "Fuzuli Divanı" vardı,

Karacaoğlan'ın şiirleri vardı, ama Faruk Nafiz'in şiir kitabı yoktu. Deliye dönmüştüm.

O gece babam çok geç geldi. Kafası iyiydi. Şehir Kulübünde yine poker oynamış. Şansı iyi gitmiş. Pek keyifliydi. Hemen kitabı sordum. Hatırlamaya çalıştı. Sonra yatak odasına gitti, yastığının altından kitabı çıkarıp getirdi. Pek sevinmiştim. Olayı babama anlattım. Oturup kitabı birlikte karıştırmaya başladık. Çok bilinen bir şiir olmamasını istiyordum. Babam "Han Duvarları"nda ısrar ediyordu. Sonunda aradığım şiiri buldum. Babam da beğenmişti şiiri.

Bir kuş tanıyordum ki baharda...

Odama çekildim. Şiiri ezberlemeye çalıştım. Gerçekten oldukça uzun bir şiirdi. Bütününü ezberleyemedim. Keyifle uzandım yatağıma. Uyumak yerine, yattığım yerde, keyifle, şiiri sesli okumayı sürdürdüm. Kaç kez okudum bilemem. Son okuduğumda annem uyanmış, sesimi duymuş, odama girmişti. Sonra gidip çayı demledi. Ben de kalktım. Ben kahvaltı ederken annem pantolonumu ütledi. Kravat bile taktım o gün. Sonra okula yollandım.

O gün İlhan Beyin dersini sabırsızlıkla bekledim. Kafam durmuş gibiydi derse girerken. Şiiri yer yer unutmuş gibiydim. Durmadan kitabı açıyor, unutmuş gibi olduğum yeri bulup yeniden okuyordum.

İlhan Bey, ders boyunca ayakta durup pencereden bahçeye, bahçenin ötesinden geçen anacaddeye bakıyordu. Herkese yüksek notlar atıyordu. En küçük

notu 7'ydi; 8'lerden, 9'lardan geçilmiyordu. Dersin bitmesine kısa bir süre kalmıştı. Sıra bana geldi. Kalktım, karatahtanın önüne geçtim. Çok heyecanlıydım. Edebiyat dersinde ilk kez bu kadar iddialıydım.

Hangi şiiri seçtiğimi sordu. Söyledim. Bana arkasını dönüp pencereden bakmaya başladı yine. Sırtının inip kalkmasından, iç çektiğini anladım. Ben büyük bir inançla, yüksek sesle, elimi kolumu sallayarak, ayağımı yere vura vura şiiri okumaya başladım. İlhan Bey, iki elini, arkasında, belinin biraz altında kavuşturmuş, parmaklarını birbirine kenetlemişti. Ben daha şiirin ortasına bile gelmeden zil çaldı. Okumamı sürdürüyordum. Çocukların sabrı tükenmişti; görüyordum. Ama asıl sabrı tükenenin İlhan Bey olduğunu anladığımda çok geç kalmıştım. İlhan Beyin iki eli, arkasında birbirine kenetliydi hâlâ; başparmaklarını birbirine değdirmekten çevirip duruyordu. Ben okudukça başparmakların dönüşünün hızlandığını görüyordum.

Sonunda şiir bitti.

"Bitti mi?" dedi.

"Bitti efendim," dedim.

"Niye bu şiiri seçtin? Ne buldun bu şiirde?" dedi.

"Efendim bu şiir beni başka bir âleme götürdü," dedim.

Öfkeyle döndüğünü hatırlıyorum.

"Yalan atıyorsun!" dedi öfkeli bir sesle. "Bu şiirin seni başka bir âleme götürdüğü falan yok! Bak, olduğun yerdesin; şiiri okumaya başladığın yerdesin! Otur! Sıfır!"

Yıkılmıştım. Böyle bir öfkeyi beklemiyordum. Arkadaşlarımın önünde aşağılanmıştım. Sürüklenir gibi arka sıradaki yerime gittim, oturdum.

"Ön sıraya geçeceksin!" dedi. Bana söylüyordu. "Ön sıradaki şu arkadaşınla yer değiştireceksin! Hem sınıfın en ufağısın, hem de en arkada oturuyorsun. İkiniz yer değiştirin!"

Bu, daha da onur kırıcı geldi bana. Göze girmek için ön sırada oturan, durmadan parmak kaldıran biri olmak istemiyordum. Ağlamamak için kendimi güç tutuyordum. Kitaplarımı defterlerimi çantama koyup istemeye istemeye ön sıraya, yeni yerime geçtim. Haksızlıktı bu.

İlhan Bey sınıftan çıkınca sınıf gürültüyle bir anda boşaldı. Bahçeye çıkmak istemiyordum. Ama özellikle yarım saatlik büyük teneffüste sınıfta oturmak yasaktı. Nöbetçi öğretmen az sonra bütün sınıfları dolaşır. Güneşli bir gün vardı dışarıda. Çıkıp bir duvarın dibine çöktüm. Başımı ellerimin arasına aldım.

Fatih'teki o karanlık küçücük odadan çıkınca sokakta akşamı bulduk.

Artık yalnızca öğretmenim değil, yakın dostumdu İlhan Bey. Koluma girmişti. Haliç boyunca yürüyorduk.

"Biliyor musun, seni görmek, denizi görmek kadar güzel," dedi.

Deniz kıyısındaki bir parka girdik, boyaları yer yer dökülmüş bir kanepeye oturduk. İçeride geçen günlerinden seçtiği güzellikleri anlatmaya başladı. Sanki cezaevini, karanlık hücreleri, yapılan işkenceleri değil de, bir eğlence merkezinde yaşanmış doyumsuz günleri anlatıyordu.

Yaşadığı onca çirkinliğin içinden bulup çıkardığı güzel görüntülerle beni yüreklendirmeye çalışıyor gibiydi.

"Hazır ol, sen de yaşayacaksın bu güzellikleri," dedi. "Hiçbirini kaçıрма sakın! Öylesine az ki. Onlar olmasa dayanamayız. Bak ben yeniden başlıyorum hayata; sıfırdan başlıyorum. Ve bütün güzelliklere açığım."

O günden sonra bir daha görmedim İlhan Beyi.

Temmuz 1997, Şile

Erdal Öz, *Sular Ne Güzelse*
(İstanbul: Can Yayınları, 1997) ss. 7-21.

Tokat'ta kız öğrencileriyle birlikte (1951).

Tokat'ta erkek öğrencileriyle birlikte (1951).

"Sen 24 Numaralı Hücrede": Tutukluluk

Yedek subaylığı sırasında.

Başgöz: İki ayı hücrede geçen sekiz aylık hapislik, uzun ve hazin bir hikaye...

Ankara'da yedek subay okulunda öğrenciyim. Parolamız: Kaçma, karışma, çalışma. Ondan sonra subaylık garantili. İki kat ranzalarda yatıyoruz. Bana üst kat ranza düşmüş.

9 Ocak 1953, bir Cuma günü. Sabahın saat beşi. Kalkıp yatağımı yapmaya hazırlanıyorum. Öyle düzgün yapacaksın ki, tek kırışık olmayacak. Yoksa o hafta izinsizsin.

Sınıf nöbetçisi,

"Misafirlerin gelmiş," dedi.

Sabahın köründe bu ne misafiri? Anladım kimlerin geldiğini.

Cep defterime, "erkenci ve uğursuz misafirler," diye yazmışım.

Gelen "misafirler" iki polisti. Beni bir odaya aldılar. Gidip dolabımla yatağımı didik didik aramışlar.

İnsanın yedek subay okuluna bir şeyler götürmesi için deli olması gerek!

Sonra bir ciple eve gittik. Kapıyı annem açtı. Kardeşlerim daha uyanmamış. Annem kalkmış, namaz kılmaya hazırlanıyordu. Beni yanımda iki sivil polisle görünce bir şaşaladı. Polisler evi arayacaklarını söylediler. O vakit annem gözyaşlarını tutamarak:

“Başımıza bu da mı gelecekti evladım?” dedi. Tombul yanaklarına doğru gözyaşları akmaya başladı.

Ev arandı; tabii bir şey yok. Onlara göre “tehlikeli” sayılacak, daha evvel sözünü ettiğim *Kadın ve Sosyalizm* ya da *Devlet ve İhtilal* gibi kitaplarla Nâzım Hikmet’in tomarlarla basılmamış şiirini bir arkadaşın kasasında saklamıştım...

Akşam treni ile İstanbul’a doğru yola çıktık. Bütün gece uyumadım.

Doğrusunu söylemek gerekirse, biraz rahatlamıştım. İstanbul askeri mahkemesinde 1952 yılının büyük komünist tevkifatı devam ediyordu. Arkadaşlarının bir kısmı, hatta o zamanki nişanlım tutuklanmıştı. Onlardan zaman zaman haber geliyordu. Ondan, her gün tutuklanmayı beklerken daha zordu. Şimdi olanlar olmuştu, daha kötüsü olamazdı.

Haydarpaşa’da trenden indik, bizi bekleyen bir ciple Kadıköy vapur iskelesine vardık. Cep defterime, “saat sekize iki kala caminin yanındaki saatin önünden geçtik,” diye yazmışım. Simitçiler, salepçiler, börekçiler küçük meydanı doldurmuştu. O an birden beni korkunç bir yalnızlık duygusu sardı. Bütün bu insan mahşerini kim bilir bir daha ne vakit görecektim? Dünya birdenbire o kadar güzel, o kadar canlı göründü ki; her şey sanki beş on defa büyümüş, bir aydınlık seline bulanmış, şakır şakır gülüyordu.

Bir gazete almak istedim. Yasakmış. Bir gün öncesinden beri sanki çok şey değişmiş gibi geliyordu bana. Halbuki, işte önümden siyah önlüklü, beyaz yakalı genç kızlar, ellerinde çantalar ve kitaplarla okula yetişmeye çalışıyorlardı. Bana bu kızlar kendi öğrencilerimi hatırlattı. Nesrin, Saffet, Solmaz... Burnumun direği sız-

ladı. Herhalde gazete yazacak, onlar da sevdikleri öğretmenleri için kim bilir neler düşüneceklerdi?

Vapura girerken benim gibi “yedek subay”dan tutuklanan bir arkadaşla karşılaştım. Nabi Dinçer. Yanında bir polisle geçerken,

“Sicilin iyi mi, arkadaş?” demekten kendimi alamadım.

“Yedek subay”da bir gün onunla konuşuyorduk, tutuklanmalardan söz ederken, bana:

“Benim sicilim çok iyi, bana bir şey olmaz,” demişti.

Bir yerde memurdu. Çok dil bilen, çalışkan bir insandı; elbette amirlerinden çok iyi siciller almış olmalıydı. Sanki iyi sicil almak fark edermiş gibi!

Köprü’de vapurdan indik, Köprü’yü yürüyerek geçtik ve Sirkeci’deki Sansaryan Hanı’na vardık. Burası, Emniyet Müdürlüğü.

Beni şişman, tombul yanaklı bir yarbay hâkimin önüne çıkardılar. Bana bazı sorular sordu ve:

“Sizi tevkif ediyorum,” dedi.

Sansaryan Hanı eski, beş katlı bir yapı. Kapıdan girince, sağa açılan bir kapıdan koridor gibi uzun bir odaya giriyorsunuz. Odanın duvarlarının dibine taş hücreler yapılmış.

3 numaralı hücreye kapatıldım. Burası 2 metre uzunluğunda, 80 santim genişliğinde bir yer. Duvarın dibine tahtadan bir ranza konmuş, geriye bir insanın yürüyebileceği genişlikte bir yer kalmış. Burada iki buçuk adım atıp geriye dönebiliyorsun. Yani, iki buçuk i-leri, iki buçuk geri; diyelim dört metre volta atacak yer var. Bunun ne büyük mutluluk olduğunu, üst kattaki 7 numaralı hücreye nakledilince anlayacaktım. Ancak 3

numaralı hücre çok soğuktu. Çok rahatsız oluyordum. "Beni yukarıya çıkarın, yukarı çıkarın," diye dilekçe üstüne dilekçe verdim, nihayet çıkardılar. Ama orada da ayağa kalkamıyorsun, eğilmen lazım. Üstelik de çok sıcaktı; yani çok daha kötü çıktı.

Kapının üzerinde tellerle kapanmış, dışarıdan kontrol edilen bir elektrik lambası var. Başka pencere olmadığı için her zaman onun ışığındasın. Gece ile gündüzü ayıramıyorsun.

En kötüsü ise yalnızlık.

Hücreye kapatılan ve dünya ile ilişkisi kesilen adamın ilk duygusu, dışarıda pek büyük değişiklikler olduğudur. Haber alamıyorsun, gazete kitap yok, kimse ile görüşemiyorsun. Saniyorsun ki, her şey altüst oldu. Her şey battı, Türkiye battı, sen de battın. Kanun, hükümet filan yok. Bir zalimin eline düştün; isterse döver, isterse söver, isterse öldürür bile. Yapayalnızsın.

Geceleri, yukarıdan dayak sesleri ve bağırışmalar duyuyorum. Sesleri, arkadaşlarımla seslerine benzetiyorum. Korkunç bir işkence, "benim, sırada," diyor-sun. Bunların, hırsızlar ile dolandırıcıların sesi olduğunu çok sonra öğrendim.

Cebimde nasılsa bir Ziraat Bankası takvimi kalmış, gene nasılsa küçük bir kurşun kalem. Her günün küçük çizgileri arasına notlar almışım. Bu notlar benim Sansaryan Hanı'ndaki hücre hayatımı hatırlatır; yanımda Amerika'ya götürmüştüm. Hücredeki adamın duygularını kırık dökük de olsa verdiği için, belki kulanmak istersiniz diye getirdim.

Pultar ve Cengiz: Çok teşekkür ederiz...

Başgöz: İsterseniz birlikte okuyalım.

9 Ocak 1953 cuma:

Yedek subay okuluna misafirlerim geldi, erkenci ve uğursuz misafirler. (Ankara'da tevkif edildiğim gün.)

10 cumartesi:

İstanbul, sabah 8'e 2 kala caminin yanındaki saatin önünden geçtik. Üşütmüşüm. Resim çektiler (önden, yandan, arkadan resimler, sonra göğsüme de bir numara koyarak da resim çektiler. Artık sicilli bir mapusaneci olduk. Kaybolmayız). Bir hâkim sualler sordu. Merdivenler çıkmakla bitmiyor.

İnsanı su içmeye kolay çıkarmıyorlar. Bir tas istedim verdiler. Dibi delik çıktı. Herhalde alay ediyorlar insanla.

11 pazar:

Cebimde kalan bir silgiyi kibritle eriterek delik teneke kabı lehimledim. Bayağı tuttu da. Artık yüznumaradan gelirken bu kabı su ile doldurup hücreme alabiliyorum.

12 pazartesi:

Gece saat 12:15'te uyandım. Üstüm açılmış, üşümüşüm. Yukarıdan çığlıklar ve sopa sesleri geliyor.

13 salı:

Yüznumaraya gitmek istedim. Kapıdaki nöbetçi yüznumara istemez dedi. Yanımdaki tenekte kaba küçük abdestimi yaptım. Ertesi gün bir yemek kabı almama izin çıktı.

14 çarşamba:

Sabah 7'de uyandım. Kapıdaki nöbetçi polis, genç bir adam. Dışarı çıkın, ferahlırsınız diye ısrar etti. (Dışarı dediği hücre kapılarının açıldığı genişçe uzun bir oda. Köşesinde bir mangal var, üstüne çaydanlık konmuş. Polis bana bir de çay ikram etti.)

Yukarıya doktora gidip gelene kadar bavulumdan on lira uçtu. (Şikayet ettim. Hâkim iki polis göndermiş, hücrelerini arayın demiş.)

Başgöz: Bu kararın mantığını bugüne kadar anlamış değilim. İşi matrağa vurduğum ve oturdum, "Horoz" tür-küsünden esinlenerek, bir para destanı yazdım.³⁰

³⁰ Şiir bu bölümün sonundaki Ek 1'de.

15 perşembe:

Bütün gün vapur ve güvercin sesleri geliyor. Bunlar beni hiç yalnız bırakmıyor. Hele vapur düdüklüleri, sağ olsunlar.

16 cuma:

Rüyalar çok güzel, rüyamda bir kere bile hapse girmedim.

17 cumartesi:

Kardeşim Bedir Ankara'dan geldi. İlk defa iştahlı bir pastırma ekmeği yedim (Ama görüşemiyoruz. İki satır yazıyor o kadar. Ben de iyiyim diye cevap veriyorum).

20 pazar:

Yüznumarada aynaya baktım ve suratımdan korktum. Şiş göz kapakları, sarı bir yüz. Uzamış sakallar.

25 pazartesi:

Bir keşifte bulundum. Portakal kabuklarından bir ocak yaptım, kese kağıtlarını yakarak yemeklerimi ısıtıyorum. Pek âlâ oluyor.

27 salı:

Gece uyuyamadım. Sabah gözlerim şiş ve kanlı. Sinirlerim beni korkutuyor.

28 çarşamba:

Bütün gün Gelin Ayşem türküsünü söyledim. Sesim çok kötü olduğu halde, kendi sesimi sevdim. "Gelin Ayşem sele gitmiş, kollarını ata ata." Zihnimi bir şeyle meşgul etmek beni rahatlatıyor.

29 perşembe:

Yüznumaraya giderken kulağıma bir kamp lafı çalındı. Acaba bizi kamplara mı sürecekler? Çok korktum.

30 cuma:

Bedir geldi, çok sevindim. Yüznumaraya giderken dairesinin önünde börek yiyen bir kız gördüm, hapisten çıkmış gibi oldum.

Doktora çıktım. Bir şeyim olmadığını söyledi, çibanlar için bir merhem yazdı. İnsan sağlıklı olsa hapislik zor değil.

Başgöz: Çok zayıfım. Bedir kardeşim İstanbul'a geldikten sonra ona zeytinyağı aldırıyorum, her gün bir fincan içiyorum.

Geceleri uyuyamıyorum. Sakinleştirici bellargal aldirdım, yanıma bırakmadılar, günde bir tane veriyorlar. Bir kırmızı, bir yeşil. Bir sabah uyanıyorsunuz, ümitli, iyi; ertesi gün yıkılmış, korkunç üzüntülü.

Bir de hasta olmak korkusu... Bir zaman sonra enseme çibanlar çıkmaya başlıyor. Ben, acaba kanser

mi oldum diye korkuyorum. Meğer kan çibanları imiş. Bütün aklım fikrim sağlığında. Sağlığım bu kadar ilgili olmamın nedenini sonraları çıkarıyorum. Yıkıntıya düşmekten bir kaçış bu. İnsan, başka sıkıntı ile uğraşırken, asıl büyük sıkıntıdan kaçmış oluyor.

Neler olup bitiyor, hiç haber alamıyorum. Kaldığım taş hücrenin sağında solunda, duvarları benimkine bitişik başka hücreler var. İçlerinde arkadaşlarım veya tanıdıklar olacak. Yüznumaraya gidip gelirken ayak seslerini duyuyorum. Ama kim olduklarını bilmiyorum. Bilsem hiç olmazsa yalnızlık duygusu biraz hafifleyecek.

Zaman zaman da aramızdaki kalın taş duvara vurarak varlığımızı haber veriyoruz. Öte tarafta bir insan olduğunu bilmek, insanı yalnızlık duygusundan kurtarıyor. Ama konuşma olanağı yok. Bir gün, aklıma, yaman bir fikir geldi, ilkel bir mors icat etmek fikri: Dedim ki, duvara bir kere vurmak *a* olsa, iki defa vurmak *b* olsa ve yirmi dokuz defa vurmak *z* olsa... Pek uzun bir mors ama nasıl olsa vakit geçirmeye yardım edecek. Acaba duvarı tıklatarak anlaşabilir miyiz? Evet ama bunu duvarın öbür tarafındakine nasıl öğreteceksin?

Üç gün duvara ilkin bir defa, onun hemen ardından yirmi dokuz defa vuruyorum. Üç gün uğraştıktan ve öte taraftan anlam çıkaramadığım tıkırtılar aldıktan sonra, yanımdaki hücrede kalan arkadaş morsu çözüyor... Morsta anlaştık: Adımı yazıyorum, o da adını yazıyor. Tanıyorum, Türkiye Gençler Derneği üyelerinden, işçi bir arkadaş. Öyle yakın değiliz ama Ankara'dan biliyorum.

Artık bize eğlence çıktı, bütün gün, bütün gece morsla yazışıyoruz. Tütün parası yokmuş, yastığı yokmuş. Ben de iki yastık var. Yüznumaraya para ve yastık

götürüp bırakıyorum. Karnıma sararak. Benden hemen sonra gidip alıyor. Sabahtan akşama kadar mors yazıyoruz... Bu iş bizi kuruntulara kapılmaktan kurtardı.

Buna benzer bir iletişim aracını da daha sonra geliştirdim. Uzun yakınmalardan sonra beni penceresi olan bir odaya almışlardı. Demirli bir pencere ama olsun, geceyi gündüzü fark ediyorsun. Karyolanın üstüne çıkarsan, pencereden karşıdaki yüksek apartmanın beyaz duvarına gölge düşüyor. Tıpkı Karagöz suretleri gibi. Bakıyorum, duvara yandaki hücreden de bir kadın başının gölgesi düşüyor. Birbirimizi göremiyoruz ama gölgelerimizi görüyoruz. İnsan akli en kötü koşullarda bile alet yapmayı beceriyor. Parmaklarımızı harflere benzeterek konuşma olanağı bulduk. Sevim Tarı imiş. Parti üyelerinin isimlerini sutyeninde Fransa'ya götürürken, sınırda yakalamışlar. Birbirimizi tanımıyoruz. Havadan sudan, nasıl sorgu yapıldığından filan konuştuk.

Size başka bir iletişim yolundan da söz edeyim. Ankara'da Enver Gökçe ile birbirimizin evine gidince kapıyı "failatun," yani, bir uzun, bir kısa iki uzun: —, - — — darbesi ile çaldık. Yukarıda hücredeyim. Yüznumaraya gideceğin zaman kapıyı çalarsın, polis duyar, gelir kapını açar. Ben kapıyı çalarken "failatun" vurdum. Karşı hücreden, 12 numaradan, "failatun" vuruldu. Tamam, dedim kendi kendime, Enver burada. Bir de Divan edebiyatının işlevi bitmiş derler!

Hücrenin duvarlarında çeşitli yazılar var. Onların rengine göre umutlanıyorsun veya umutların kırılıyor. Divan edebiyatından,

Bu dünyayı seninle sevmişim ben.
Benim sensiz bu dünya nemdir ey dost.

diye bir beyit görünce birdenbire rahatlıyorsun.

Biri, "Ah karım ve kardeşim," diye yazmış. Öteki, "Hapislik bir şey değil, yoksulluk var bir yandan," demiş. Bir başkası da şöyle yazmış:

Ben Kürt Memed. Yirmi seneye mahkumum. Bu dünyada ne çektiysem, arkadaşlarım yüzünden çektim, ama helal olsun.

Bu tip duvar yazıları... Çok kuvvet alıyorsun.

Böylece iki ay hücrede kaldıktan ve istenilen ifadeyi yazıp imzaladıktan sonra Harbiye Askeri Cezaevi'ne gönderildim.

Asıl hapishaneye gidince rahatladım. Burada bir koğuşta kırk kişi kalıyor. Çoğu, arkadaşlarım. Oo, bütün neşeli insanlar orada. Efendime söyleyeyim, Ruhi Su orada, solcu tanınan bütün liderler orada. Ruhi Su bize türküler öğretiyor. Kimi Fransızca dersi alıyor, kimi İngilizce. Ben yedek subay olduğum için karavanam askeriyeden çıkıyor.

Harbiye hapishanesinde Parti'nin lider takımıyla tanıştım. Zeki Baştınar, Mihri Belli, Ahmet Dede, Şevki Hüsnü... Hepsi oradaydı. Bunlar inanmış adamlar. Kimi Rusya'da, Moskova'da okumuş; kimi Amerika'da. Türkiye'ye dönmüşler hapse girmişler, hapisten çıkmışlar, gene hapse girmişler, gene çıkmışlar. Böyle adamlar. Türkiye'yi pek tanıdıkları yok, hatta Türkiye adına hiçbir şey bildikleri yok. Kavgaları birbirleri ile. Boyuna faksiyonlara ayrılmışlar.

Mahkemeye çıkmam zaman aldı, çünkü çok tutuklu vardı. Yüz küsur. 1952'de yapılan büyük tutuklama... Mahkeme başlayıp da sorgum yapılır yapılmaz

ben serbest bırakıldım ve yedek subay okuluna döndüm. Toplam sekiz ay tutuklu kalmıştım.

Şunu ekleyeyim, askeri mahkeme karar verirken sivil mahkeme kadar adildir. Hatta daha adildir. Yani onlar tecrübeli, biliyorlar.

Yedek subay okulunda, beni çavuş çıkaracaklar diye çok korktum,. Çıkarmadılar. Kurada Kars 14. Süvari tümenini çektim ve askerliğimi yedek subay olarak bitirdim.

Şunu belirtmeliyim: Hem yedek subay okulunda hem Kars'ta orduda subayların Menderes hükümetine çok kızgın olduğunu gördüm. Okulda sınıfımızda yüzbaşı açıkça hükümete ve Menderes'e hakaret ederdi, "Ben bir bodrum katta oturamıyorum; manav Mehmet efendinin karısı üst katta, kürkler içinde. Pezevenkleri!" derdi. Bu nedenle, orduda "solcu" denenlere karşı daha anlayışlı bir hava vardı.

Cengiz: Tutukluluğunuz sırasında işkence gördünüz mü?

Başgöz: Çok işkence görenler, delirenler, hastanelere düşenler, sakat kalanlar oldu.

Bana işkence etmediler. Ancak, daha Sansaryan Hanı'ndayken, birgün çok korktum.

İstanbul'da solcuları sorguya çeken meşhur Parmaksız Hamdi vardı. Beni karşısına çıkardılar. Beş katlı binanın en üst katında, sorguya çekiyor.

Beni pencerenin önüne oturttu. Aşağıda insanlar karıncalar gibi görünüyor.

"Bakın," dedi, "Hasan Basri bu pencereden kendini attı, intihar etti. Sonra, 'polis öldürdü,' dediler."

Sen hemen, beni buradan itseler, gittim bittim işte, intihar etti diyecekler tamam, diye düşünüyorsun.

Bu kadarı yetiyor.

Ondan sonra uzun boylu ifademi aldı.

Döndük hücreye.

Bir insanı iki ay hücrede tutmak yeteri kadar işkence oluyor zaten.

Cengiz: Sizi neyle suçluyorlardı?

Başgöz: Size bunu mahkeme zaııtlarından aklımda kalanla özetleyeyim. Enver Gökçe,

"Ben İlhan'ı partiledim," demiş. Yani, gizli Komünist Partisi'ne aldım, demek istiyor.

Oysa, Parti'nin Ankara Merkez Komitesi Başkanı Kemal de,

"Hayır," diyormuş, "bir insanı Parti'ye almaya ancak Merkez Komitesi karar verebilir, İlhan Parti'ye alınmadı."

Olay bu. Ona bakarsan, Yaşar adlı bir öğretmen vardı; o da ifadesinde annesini, kardeşlerini, bacasını, çocuklarını Parti'ye aldığını "itiraf etmiş"!

Enver'e sordum. Evet, çok işkence etmişler. Zaten bu yüzden hapisten sağlıksız çıktı. Ondan sonra da çok yaşayamadı.

Pultar: Peki bir şey sormak istiyorum, doktorayı bitirince üniversitede alkonmamak, aksine Tokat'a sürgün olarak gönderilmek, Tokat'ta da iki yıl sonunda asaleten atanacağınıza görevinize son verilmesi, ondan sonra tutuklanmanız... Bunlar psikolojik olarak sizi hırpalamadı mı?

Başgöz: Hırpaladı, çok hırpaladı.

Özellikle, tevkif edilince iki ay kadar anlattığım bir metre eninde iki metre boyunda taş hücrede kalmak...

Yalnız tuhaf bir şey var bende, bilmiyorum nedir. Bir şey olana kadar çok üzülüyorum. Olunca müthiş bir mukavemet doğuyor. Mesela, ben hücrede hep türküler söyledim. Saatlerce söylüyordum:

Koyun gelir kuzuyunan,
Ayağının tozuyunan.
Gelin Ayşem sele gitmiş,
Yamı çıktı kuzuyulan.

Daha önce anlattığım para destanını yazmam da bu kişiliğin sonucu. Bu destandan başka hücredeyken bir de şiir yazdım. Hayatta yazdığım tek şiirdir.³¹

Direniyorsunuz, dayanıyorsunuz... Olanlardan, sizde kötü izler gene de kalıyor. Ben Amerika'ya gittikten sonra yıllarca rüyamda beni ya polisler kovaladı ya da bir yılan... Hep bağırarak uyanırdım. Yıkıntı, bir yerde iz bırakıyor.

³¹ Şiir bu bölümün sonundaki Ek 2'de.

Ek 1:

Para Destanı

On kağıdım nazlı idi
Bavulumda gizli idi
Evlenecek sözlü idi.

On kağıdım on kağıdım
Param bitti dön kağıdım.

On kağıdım katır idi
Ne istesem getirirdi
Gören aklın yitirirdi.

On kağıdım on kağıdım
Alış tutuş yan kağıdım.

On kağıdım eski cinsten
Şaşa kaldım ben bu işten
Ya jandarma ya polisten

On kağıdım on kağıdım
Allahessen dön kağıdım.

On kağıdımı aşırıldılar
Elden ele geçirdiler
Suyuna pılav pişirdiler.

On kağıdım okağıdım
Cehennemde yan kağıdım.

İlhan Başgöz

14. 1. 1953 Sansaryan Hanı

Ek 2:

Şiir

Şafak sökmüş
Dağlar yunmuş arınmış
Güne karşı aşkile
Güne karşı şevkile
Bir ürperme bir ürperme dağlarda.

Ana serçe yuvasında uyanık
Efil efil yele vermiş bağırını

Bir ürperme bir ürperme serçede
Yele karşı aşkile
Yele karşı şevkile

Gijgij Dağı Kızileniş savulun
Şafak sökmüş Çamlıbel'in üstünden
Al varıyor Tokat şehri
Şimdi öğrencilerin
Hepsi yunmuş arınmış
İnsanların pisliğinden kirinden
Gömülmüşler düşlerine sıcacık
Hepsi mahmur uykuda
Ela gözler uykuda
İnce kızlar uykuda

Sen 24 numaralı hücrede
Bir lamba kesmiş yolunu
Asılmış tepene omuzuna
Bırakmaz gidesin dağlara
Bırakmaz göresin geceyi
Bırakmaz göresin gündüzü
Avcılardan kaçmış ceylan misali ümit
Sinmiş kalbin en tenha yerine
Bir uyur, bir uyanır

Bir uyur bir uyanır.
Ve sinirlerin halden anlamaz
Rüzgar vurmuş telgrafın tellerine iniler
Kuşlar konmuş telgrafın tellerine iniler
Teller kopmuş salkım saçak
Teller kopmuş perperişan
Telgrafın telleri sinirlerin

İlhan Başgöz
24. 1. 1953 Sansaryan Hanı

**“Kardeşliğe Bin Selâm”:
27 Mayıs 1960**

Söyleşi sırasında Serpil Aygün Cengiz ile. Selim Sünter'in objektifinden.

Cengiz: Askerlikten sonra ne yaptınız hocam?

Başgöz: Bir zaman işsiz kaldık.

Bir süre, Vakıflar Bankası için radyoda bir reklam programı hazırladım. Çok tatlı bir şeydi o. Halk edebiyatından istifade ediyordum. Reklamda türküler söylenir, şiirler okunur, sonra da şöyle denilirdi:

Duvara dayanma yıkılır, adama dayanma
ölür;
Vakıflar Bankası'na ver arkani, ne yıkılır
ne ölür.

Bu tip şeyler. Çok sevildi. İyi de para alıyordum. Haftada 500 lira alıyorum, o vakit bir milletvekilinin maaşı 1000 lira.

Ancak üç dört programdan sonra kesildi. O ara büyük reklam şirketleri piyasaya girdi. Bunlar koda-manları oturtuyorlar, rüşvet veriyorlar. Programın kesilmesinde bir de Milli Emniyet'in etkisi oldu:

“İlhan Bey bu programla Moskova'ya şifreli mesaj veriyor,” demişler.

Bir kaç hafta sonra kesildi, kaldık.

Ondan sonra ben bir ses makinası aldım. Nasıl aldım, anlatayım.

Param pulum yok... O sırada Suat Taşer Kıbrıs Radyosu'nda *Birbir Gece* hikayeleri anlatıyor. Kıbrıs o vakit İngilizlerin idaresinde; *pound* olarak iyi para veriyorlar. Suat üç ay devam etmiş, usanmış.

"İlhan," dedi, "şuna sen devam et. Gene benim adıma olsun ama sen yaz. Parasını sen al, paylaşalım."

Onun adına, çünkü o okuyor. İyi spikerdi.

"Olur," dedim.

Ben bir *Birbir Gece* tutturdum, tam bir sene sürdü. Program haftada bir kere yayımlanıyordu ve iyi para geliyordu, üstelik dediğim gibi *pound* olarak. İşte o parayla bir ses makinası aldım. Grundig bir ses makinası.

Başladım Anadolu'yu dolaşmaya. Arşivimin temeli o vakitten başlar. Yıl 1956 olmalı. Topladığım malzemeden enteresan olanları Milli Kütüphane satın aldı, iyi de para verdi. O sırada müdür olarak, çok aydın bir adam, Sami Özerdim vardı. "İlhan Bey, aman," dedi "bunlarla bir arşiv kuralım." Benim derlediğim her malzemeyi satın aldı. Böylece benim elime para geçmeye başladı.

Sami Özerdim Milli Kütüphane'de bir arşiv kurmaya kalktı çünkü "Dil Tarih"teki arşiv Pertev Hoca girdince bitti. Malzemenin bir kısmını Pertev Bey almıştı, bir kısmı bende kaldı, bir kısmına ne oldu Allah bilir!

Bu işle de bir zaman uğraştıktan sonra, işte madem geçiniyoruz, evlendim. İstanbul'da evlendim.

Evliliğimden bahsetmeyeceğim. Dürüst, akıllı, çok iyi anne olan bir kadınla evlendim. Otuz yıldan artık evli kaldık. Başarılı ikiz kız büyüttük. Bunlardan biri, Nesli Başgöz, şimdi Harvard Üniversitesi'nde doktor; ötekisi, Aslı Başgöz, avukat, halen *White and Case*'in İstanbul başkanı. Onları asıl yetiştiren eşim Bedia'dır. Ev-

liliği ise maalesef yürütemedik, ayrıldık. Amerika'ya gittikten sonra tek başarısızlığım bu oldu. Hep içimde yadır.

Geldik 1960'a, yani 27 Mayıs devrimine...

27 Mayıs devrimi benim hayatımda çok köklü bir değişim yaptı.

Cengiz: Ne şekilde yaptı?

Başgöz: Siz bilmem o yılları hatırlar mısınız?

Sizler 27 Mayıs devrimine varan bunalım yıllarını bilemezsiniz... Bunlar, Demokrat Parti'nin, boyuna bakmadan diktatörlüğe soyunduğu yıllardır... Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Emin Yalman gibi yaşlı gazeteciler birbiri ardına hapse atılıyor... O kadar ki hapishanenin adını "Hilton" koymuşuz,

"Bugün kim Hilton'a girdi?" diye soruyoruz.

Ekonomi kötüye gidiyor. Piyasada hiçbir şey bulunmuyor, her şey karaborsada. Size o günlerin bir fikrasi anlatayım.

İstanbul'da üç balıkçı bir büyük kılıç balığı tutuyorlar. Kızartıp yemeğe karar veriyorlar. Kaptan birini zeytinyağı, birini un, birini de kömür almaya gönderiyor. İlk giden dönüyor,

"Piyasada zeytinyağı yok," diyor.

İkinci dönüyor,

"Un yok," diyor.

Kaptan,

"Zararı yok, ızgara yapar yeriz," diyor.

Son giden dönüp de,

"Piyasada kömür yok," deyince kaptanın kafası atıyor:

“Bu meret de çiğ yenmez ki,” deyip balığı denize fırlatıyor.

Koca kılıç dalıp çıkıyor,

“Yaşasın Adnan Menderes!” diye bağırıyor.

Durum bu.

Demokrat Parti boyuna muhalefeti sindirmek peşinde. Uşak'ta İnönü'yü taştattılar; Himmetsede istasyonunda treni durdurdular, Kayseri'ye gitmesini önlemek istediler.

Nihayet Meclis'e bir kanun tasarısı verdiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden seçilecek bir komisyon yargının görevini üstlenecek, insanları sorguya çekecek. Hapse gönderecek.

Meclis'te büyük kavgalar oldu... Tartışmaların son günü İnönü o meşhur nutkunu verdi. Şimdi kelimesi kelimesine hatırlamıyorum, ama aklımda kaldığı kadarıyla, “anayasa, yargı hakkını bağımsız mahkemelere vermiştir, bu kanun anayasaya aykırıdır, ben ve memleketin bütün namuslu insanları, bu kanuna mukavemet edeceğiz; ordu sizi tutmaz, aydınlar sizi tutmaz, memurlar sizi tutmaz, nenize güveniyorsunuz, neye göre diktatörlük kuracaksınız; böyle giderseniz...” anlamına gelen sözler söyleyerek, ünlü,

“Sizi ben de kurtaramam artık,”

cümlesiyle bitirdi.

Kanun gerçekten anayasaya aykırı idi. Zaten Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatih Rüştü Zorlu bu nedenle asıldılar.

O konuşmanın yayınlandığı *Ulus* gazetesi toplandı. Gazete sonra da kapatıldı.

Fikret Otyam *Ulus*'ta çalışıyordu. Gazete kapanınca, biz de onunla, “Ankara'da örfi idare var, hadi bakalım,” dedik.

Pultar: Siz de mi *Ulus*'ta çalışıyordunuz o sırada?

Başgöz: Hayır, çalışmıyordum, görevim yoktu; Fikret Otyam'ı tanyordum. Onun, gazetesi kapanmıştı, ben de, kaçmak istedim çünkü örfi idare önüne geleni tevkif ediyordu. Niye tevkif ettiği de belli değil...

Otyam ayrı bir otobüsle evvela hareket etti, ben de biraz sonra başka bir otobüsle yola çıktım. Toroslarda, Şeker Pınarı'nda buluştuk. Buluşmayı Otyam *Gide Gide*'sinde anlatır.³²

32

Şeker Pınarı'nda tankeri kenara çektik. Bol kırmızı berberli kebablara yumulduk. Otobüsler, taksiler, kamyonlar dolusu insan akın akın iniyor su kenarına... Baktım bizim uzun İlhan. Kavaklar gibi sallanıyor. Sarıldık özlemle. “Nerelere,” dedim, “nerelere yağmur kaçağı?” “Kayboluyorum,” dedi. Tek kelime. “Var mısın Güney illerine, sınıra, Harran topraklarına, Urfa'ya, Antep'e, Kilis'e, Nizip'e, çok ötelere, Ceylanpınarı'na?” Varmış. Oturup yağmur altında paraları vurduk birbirine. Hem kayboluş, hem de ekmek parası. Gazete zincirlere vurulmuş, ne olacağımız belli değil.

Fikret Otyam, *Gide Gide*
(Ankara: Dost Yayınları, tarih yok). s. 7.

Bu metne dikkati çeken İlhan Başgöz olmuştur. Ancak görüleceği üzere, İlhan Başgöz'ün, birlikte yola çıkışlarının planlı olduğunu anlatışının aksine, Fikret Otyam yazıda birlikte

Yersiz olacak ama, bu gezinin size pek ilginç bir tarafını söyleyeyim. *Gide Gide*'de hoyratlar³³ vardır. Bu hoyratların halktan derlendiğini belirtmeye karar vermiştik o zaman. Fikret Otyam da kitapta öyle sundu. Bunların, halkın o günkü duygularını yansıttığı doğru. Ama hiçbirisi halkın değil. Onları Ceylanpınarı dönüşü bir cipte o günlerin heyecanı ile ben tek tek söyledim. Ben söyledim, cipte Fikret Otyam kaydetti. Bunlar benim hoyratlarımdır.³⁴

Neyse, biz, Fikret'le kalktık, Adana, Maraş, Antep, Urfa, Kilis dolaştık. Onun elinde fotoğraf makinası, benim elimde ses makinası; o fotoğraf çekiyor, ben malzeme topluyorum, türkü topluyorum.

Dolaştık. Efendim, bütün memleket ayakta; yani neredeyse bir isyan patlayacak. Müthiş gerginlik var. Halk Partisi'nin idaresi ve teşkilatı, "Paşa'ya bu yapılır mı, olacak şey mi?" diye her yerde ayakta.

Meclis'te tahkikat komisyonu kuruldu. İnsanları sorguya çekiyorlar, tevkif ediyorlar. Gazetecileri tevkif ediyorlar. Yani mahkemenin görevini, Meclis'in seçtiği Demokratlar'dan oluşan bir politik grup eline aldı. Hakikaten anayasaya aykırı.

Dolaştıktan sonra döndüm, eve geldim. Eşim:

"Polis seni arıyor," dedi.

Kaçtım. Topraklık'ta eniştem Rauf Akın'ın evinde saklanıyorum. Mayıs'ın 20'si, 21'i filan.

yolculuğu rastlantıya bağlıyor. Sanatçı özgürlüğü mü, iki "kaçak"tan biri yalnız mı hatırlıyor? Yayına hazırlayanın notu.

³³ Hoyrat: Güneydoğu Anadolu'da ve [bugün] Irak [dediğimiz toprak]'ta tek başına söylenen bir çeşit ezgi (Türkçe Sözlük 1992 baskısı TDK-Milliyet Yayınları).

³⁴ Bu bölümün sonundaki ekte.

Bir gün Harp Okulu, kumandanları ve silahlarıyla bir yürüyüş yaptı. Kalktılar geldiler, Orduevi'nde Harp Okulu marşını söylediler, döndüler. İhtilalin eli kulağında. Herkes bekliyor; her gün Kızılay'da nümayerişler oluyor, "Menderes istifa et," diye bağınıyorlar. Menderes bir seferinde aralarına düştü.

Gazeteler yazamadığı için dedikodular yayılıyor:

İnönü'nün seyahatine mani oldular... Filan yerde adam vurmuşlar, öğrenciler ölmüş. İstanbul'da şu kadar adam ölmüş... Korkunç şeyler oluyor...

Yani, ihtilalin eli kulağında.

Bir akşam üstü kalktım Fikret Otyam'ın evine gittim.

"Fikret, ne yapacağız? Ankara'da kalalım mı?" diye sordum.

Evinde Şahap Balcıoğlu ile rahmetli Örsan Öymen'i buldum. İkisi de yedek subaymış. Bir kişi daha vardı. Fikret'le oturmuşlar "döviz" yazıyorlar.

"Nedir bu?" dedim.

"Yarın ordu büyük bir nümayeriş yapacak," dediler, "ona slogan hazırlıyoruz."

Ben de oturdum birşeyler yazdım ama ne yazdığımı hatırlamıyorum.

"Ne yapalım, gidelim mi Ankara'dan acaba?" diye bir daha sorunca, Şahap Balcıoğlu:

"İlhan Bey, Cumartesi'ye kadar bekle. Menderes gitmezse sen gidersin," dedi.

"Ne oluyor yahu, ne var?"

O kadar dedi. Ne olup bitiyor, anlatmadı. Oysa, meğer bu nümeyiş söylentisi ile ihtilali kapatıyorlarmış; bir haber alınırsa nümeyiş haberi olsun diye.

Ayrıldım; eve, eniştemin Topraklık'ta Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin arkalarında bir yerde olan evine döndüm.

27 Mayıs gününün sabahı, saat 03:30'da makinalı tüfek sesleriyle uyandım. Sabaha doğru, uçak ve makinalı tüfek sesleriyle... Uyandım, başımı pencereden uzattım, bodrum katıydı. Sokağın başında, asker öğrenciler, ellerinde Thomson makinalı tüfeklerle bekliyorlar. Çıktım,

"Ne oldu çocuklar?" diye sordum.

"Ordu hükümeti ele aldı," dediler. "Menderes hükümeti devrildi."

Pijamayla sokağa fırladım. Balkonlarda salkım salkım insanlar. Bağırıyor, "Hadi gözünüz aydın, zalimler yıkıldılar..."

Giyindim. Kendi evime döneceğim. Cebeci'nin Dört Yol'a indim, Demirlibahçe meydanına geldim. Orada bir subay beni durdurdu:

"Sokağa çıkma yasağı var," dedi, "niçin çıktınız?"

Ben hem ağlıyorum, hem de:

"Benim evim şurası, Demirtepe'de oturuyoruz, Konservatuar'ın tam karşısında. Saklanıyordum, Menderes'in yüzünden. Evime gideyim müsaade edin," diyorum.

Subay hemen birisini çağırdı, beni bir cipe attı,

"Beyefendiyi evine götürün," dedi.

Eve gittim, kapıyı çaldım. Sabahın daha beş buçuğu. Hanım açtı. Polisler geldi zannetmiş, ihtilalden haberi yok sabahın erkeninde. Açtı kapıyı, kucaklaştık.

"Hadi," dedim, "gözün aydın, gittiler."

Hikmet Şimşek de bizim apartmanın üst katında oturuyordu. Rahmetli, eşimin ağabeyidir. Fırladım çıktım oraya, kapıyı çaldım. Hikmet çıktı, uykulu.

"Ne o İlhan?" dedi.

"Hadi," dedim, "gözün aydın, Menderes devrildi."

"Gel otur," dedi, "hemen bir marş yaz."

Oturdum orada. Sabahın beş buçuğu. Yazıyorum.

"Yok," diyor Hikmet, "o dize uzun oldu, kısalt."

Üç heceli, beş heceli derken, ben orada 27 Mayıs marşını yazdım:

Selâm selâm orduya,
Selâm selâm halkıma,
Selâm güzel yurduma,
Kardeşliğe bin selâm.

Selâm kurşun yiyene,
Selâm cop yarasına,
Güller açmış göğsünde
Düşenlere bin selâm.

Bir dörtlüğü daha vardı ya hatırladığım bu kadar.

Hikmet oracıkta besteledi, hadi Konservatuar'a gitti. Zaten orada hoca, korosu var. Korosuna öğretti. Radyo'dan Müzik Dairesi başkanı Fethi Kopuz'u çağırdılar, bir marş yazıldı diye. Geldiler; radyoda okunmak üzere kayıt edecekler. Ama olur mu böyle, evvela birinin birşeyler söylemesi lazım.

"Hadi İlhan, sen söyle," dediler.

Bir gün evvel kaçan İlhan bir edebiyat yaptı orada...

Efendime söyleyeyim, marş teybe alındı, teyp radyoya gitti. Saat 06:00'da, 27 Mayıs marşı yayımlandı: "Selâm selâm orduya, selâm..."

Arkasından Hikmet korosunu aldı, Başbakanlık'a gitti. O askerleri tanır zaten—Harp Okulu'ndan "ayrılma"dır.

"Bizim bir marşımız var, söyleyeceğiz," demiş.

Büyük salona almışlar. Hikmet sonradan,

"Selâm selâm orduya..." diye elli kişilik koro başlayınca, her odadan Thomson makinah bir subay çıktı, "Yahu nedir bu, ne vakit yazıldı? Siz ne vakit haber aldınız, daha evvel mi biliyordunuz ihtilal olacağını?" diye sormaya başladılar," diye anlattı.

O ara, sokağa çıkma yasağı kaldırılmıştı, ben de Kızılay'a gittim. Tanklar geçiyor, askerler geçiyor, halk kalabalık... Türküler icat ettiler:

Sen oyna Menderes, sen oyna,
Celal Bayar çalsın, sen oyna,

diye. Davul çalmalar, göbek atmalar... Müthiş bir şey! O günün heyecanı bir daha yaşanmaz.

Cebimde on beş yirmi lira para var. Kırmızı karanfiller aldım. Gelen tanklara karanfil atıyorum: "İyi yaptınız aslanlarım, helal olsun, bir çiçek de İlhan Başgöz'den."

Döndüm, eve geliyorum. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin önünden geçerken, üç beş gün evvel, o binanın kurşunlanmak istendiğine şahit olduğum sahne aklıma geldi:

Çocuklar nümayiş yapıyorlar. Örfi idare var. Bir askeri birlik geliyor. Neredeyse ateş açacaklar. Çocuklara ateş açacaklar. Emir verdiler. Askerler böyle çömeldi. Bizim ödümüz kopuyor, çocuklar kurşunlanacaklar diye. O ara bir subay geldi, "Siz ne yapıyorsunuz?" dedi, askerleri durdurdu. Gelen subay ihtilalci subaylardan, Komite'den birisi imiş.

Bu kez "Siyasal Bilgiler'e gittim, elimde kalan çiçekleri kapıya bağladım, bir kart koydum, "O gün size bir şey yapamadığım için üzgünüm," anlamına gelen sözler yazdım. Eve gittim.

Akşam kapı çalındı, iki tane öğrenci, "Siyasal Bilgiler'den bir kız bir erkek, ellerinde büyük bir demet çiçek,

"İlhan Başgöz siz misiniz?" diye sordular.

"Benim."

"Kartınızı aldık, çok memnun olduk, size bu çiçeği getirdik."

Kendimi tutamadım, müthiş ağladım. Sarıldık.

"Ben de öğretmendim çocuklar," dedim.

Bu arada, ben 27 Mayıs'tan sonra, Milli Eğitim Bakanlığı'na, "Türkiye'nin herhangi bir köyünde bana öğretmenlik verin," diye dilekçe sundum; vermediler.

Pultar: Öyle mi? 27 Mayıs'tan sonra dahi vermediler diyorsunuz...

Başgöz: Vermediler. Bu konuyu müsteşar Nuri Kodamanoğlu ile konuştum:

"İlhan Bey," dedi, "biz Milli Emniyet'in raporlarını yok sayamayız."

Peki siz mi idare ediyorsunuz Milli Eğitim Bakanlığını, Milli Emniyet mi?
Olmadı.

Ek:

Gide Gide'deki hoyratlar:

Çöllerde

Hışif gazal³⁵ çöllerde
Gazatası vurulmuş
Kendi kalmış çöllerde

Kaçak gel

Kaçak dolan kaçak gel
Zulüm aldı yürüdü
Bu ellerden kaçak gel

Lafım bağı

Diyemem lafım bağı
Ah deyip yazmam dedim
Kalemim lafım bağı.

Düşmüşsen

Vurulmuşsen düşmüşsen
Sende ince yürek var
Zalim yere düşmüşsen.

İyi gelir

Köyü gider üyü gelir
Kalemimi sıkı tut
Sonumuz iyi gelir.

Paşa'dan³⁶

Selâm gelmiş Paşa'dan
Toprağıma su salsın
Yalvarırım Paşa'dan.

Fikret Otyam, *Gide Gide*, s. 77.

³⁵ Ceylan yavrusu.

³⁶ İsmet İnönü.

**“Her Gûşede Bir Şîr Yatar Toprağımızda” ...
Ama Ver Elini Amerika**

Pultar: “27 Mayıs”tan sonra Amerika’ya gittiniz...

Başgöz: Bir Milli Eğitim Komitesi vardı, hatırlar mısınız? Tevfik İleri eğitim reformu yapılması için Amerika’dan bir komite çağırılmıştı. O komitenin parasal desteğini *Ford Foundation*’dan aldılar. Komitenin başına da Los Angeles’teki Kaliforniya Üniversitesi U.C.L.A.’nin Eğitim Fakültesi dekanı Howard Wilson getirildi. Bu komiteye Türkiye’den de bir grup katıldı. Katılanlar içerisinde Fahir İz ve Ekrem Üçyiğit var. İkisi de beni tanıyor, ama asıl Ekrem Üçyiğit beni iyi tanıyor. O Kars’ta lise müdürüken Pertev Bey’le Kars’a araştırma yapmaya gitmiştik, oradan tanışıyoruz. Dürüst ve efe bir adam.

Wilson Türkiye’de bazı okulları görmüş, her okulda bir Atatürk köşesi... Atatürk’ün Türk eğitimine pek önemli etkisi olmuş olması lazım diye düşünmüş.

“Bir *scholar*³⁷ seçin de Amerika’ya gelsin, Atatürk eğitimi ile ilgili bir kitap yazalım,” demiş.

Benim tam da işsiz olduğum sırada, bir gün Ekrem Bey geldi,

“İlhan Bey, Amerika’ya gitmek ister misiniz?” diye sordu.

³⁷ Bilim adamı.

Yahu etme, nasıl olur? Yani bu, tilkiye tavuk eti yer misin demek gibi bir şey.

“Nedir olay?” diye sordum.

“İşte böyle böyle,” dedi, “Wilson birisini istiyor. Biz seni önereceğiz. Bir kişi daha önerilecek, hanginiz seçilirse o gidecek.”

“Tabii isterim,” dedim.

Ondan sonra benimle beraber bir başka isim daha önerildi. Wilson o vakit Amerika'ya dönmüştü, ona “bu iki kişiden birisini seçin,” diye yazmışlar. İstanbul'da çalıştığı yıllardan tanıdığım Andreas Tietze aynı kampüsten; Eberhard ise üniversitenin Berkeley kampüsünden. Hemen ben onlara birer mektup yazdım, lütfen beni destekleyen birer tavsiye mektubu gönderin dedim. Wilson'a mektuplar yazılmış, o da beni seçti.

Bir buçuk sene için, ayda, o vakitlerin parasıyla 450 dolar verecekler. Ayrıca araştırma ile ilgili kitaplar almam için 1000-2000 dolar para—ki, o vakit müthiş bir para. Sahafları dolaştım, büyük bir kütüphane topladım.

Sıra geldi pasaport almaya...

Pultar: Milli Eğitim Komitesi'nin kurulmasına Tevfik İleri önyak oldu demiştiniz. Sizin seçilişiniz, ihtilalden önce miydi, sonra mı?

Başgöz: İhtilalden sonra. Bana bu teklif ihtilalden hemen sonra yapıldı. İhtilalden önce olsa köşe başını tutan bir sürü insan var, onları seçerler. Beni niye seçsinler?

Efendim, pasaport için müracaat ettim. Biletim cebimde, biletimi yollamışlar. Açık bilet, istediğim tarihte gideceğim. Pasaporta müracaat ettim, cevap gelmedi.

Cevap gelmez... Bir ay geçti cevap yok, bir buçuk ay geçti cevap yok. Bana, ne vakit geleceksin diye soruyorlar. Pasaport güçlüğü var diyemiyorum ki ben...

Nihayet bir gün hükümet binasına gittim. Bir küçük memur,

“Evet,” dedi, “sizin hakkınızda yazı geldi. “Alın bunu, Emniyet Müdürü'ne elden götürün.”

Arkası üç aylı; yani, çok gizli demek. Niye verdi bu adam bana, götür diye, bilmiyorum.

Ben de aldım, yazıyı Emniyet Müdürü'ne götürmeden önce, gittim hükümet binasının bahçesinde okudum.

Meğer ben nelermişim!

Özet: “Yurtdışına çıkması sakıncalıdır.”

Sebepler:

Bir: Komünist olarak tanınan Yaşar Kemal'e Çukurova'dan “çın çın” diye şifreli bir telgraf çekmişti.

Şifrenin ne olduğunu anlamamışlarmış!

İki: Komünist olarak tanınan Pertev Nail Boratav ihtilalden sonra Paris'ten buna bir mektup yazmış, “Şimdi Türkiye'de vaziyet müsait görünüyor, gayemiz için bundan istifade edelim,” demiştir.

Pultar: O mektubu nasıl görüyorlar?

Başgöz: Bütün mektuplarımız açıyordu.

Üç: Türkiye’de komünist olarak tanınan bilmem kimlerle, Ruhi Su ve bir sürü kişi ile çeşitli şekillerde temasta olduğu anlaşılmıştır.

Şimdi, hikayenin aslı ne, onu anlatayım...

Fikret’le Çukurova’da, hakikaten nereye gitsek gözümüzün önüne *İnce Memed*’in sahneleri geliyor. O ara da, *İnce Memed* bir mükafat kazandı. Yaşar Kemal’e bir telgraf çektik,

“Çukurova’da nereye gitsek sesin kulağımızda çın çın ötüyor,” dedik.

“Şifreli telgraf” buymuş.

“Gayemiz için istifade edelim”e gelince, Pertev Bey hakikaten mektup yazdı,

İlhan, şimdi Türkiye’de durum müsait görünüyor; sen İstanbul Üniversitesi’ne müracaat et, belki sana bir asistanlık kadrosu verirler. Sıddık Sami Bey’le görüş, Ahmet Hamdi Tanpınar’la görüş. Kanuni bir engel yoksa git,

dedi.

Ben de İstanbul’a gittim, Sıddık Sami’yle görüştüm,

“Kanuni bir engel yok,” dedi.

Ahmet Hamdi Tanpınar’la görüştüm,

“İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde sana bir asistanlık kadrosu veririm, müracaatını yap,” dedi.

Çok kısa bir zaman sonra da, daha ben müracaatımı yapamadan, Ahmet Hamdi Bey öldü. O olay da bu.

Öbürleri ile de, tabii yolda görürsen selâmlaşıyorsun; zaten başkaları selâm vermiyor ki sana. Kaçıyorlar...

Yazıyı aldım eve döndüm. Ne halt edeceğiz? Fikret Otyam’a durumu anlattım:

“İlhan, seni Milli Güvenlik Kurulu’na götürüyüm, anlat durumu,” dedi.

O sırada memleketi, askerlerden oluşan bu kurul idare ediyordu. Sivillerden bir hükümet kurulmuştu ama bütün kuvvet bu kurulun elindeydi. Fikret bana Albay Sami Küçük’ten randevu aldı. Gittim.

O heyecanla ben neler söylediğimi pek hatırlamıyorum.

Dört beş yıl evvel, Sami Küçük’le Ankara’da *Cumhuriyet* gazetesinin bürosunda karşılaştık. Konuyu konuşurken, ben o gün neler dediğimi hatırlayamadığımı söyleyince,

“Dur ben sana anlatayım,” dedi.

Anlattıklarından aktarıyorum. Ama bana sorarsanız sizler kendisiyle de görüşün, en doğrusunu gene o hatırlıyordur.³⁸

Girmişim odasına, o vakte kadar yayımlanan kitaplarımı masasına atmışım ve,

“Bunları ben yazdım,” diyerek ağlamaya başlamışım.

Sami Bey beni oturtmuş, bir çay ısmarlamış.

Ben biletimi göstermiş, olayı anlatmışım:

³⁸ Gönül Pultar’ın Sami Küçük’le görüşmesi bu bölümün sonundaki ekte.

“Memleketime zararlı bir insansam, bıraksınlar gideyim. Fena mı, bir tehlikeli adamdan kurtulmuş olurlar. Amerika düşünsün. Yok, zararlı değilsem, beni süründürmesinler. Gene bıraksınlar gideyim...”

Sami Bey beni teselli etmiş,

“Siz üzülmeysin, biz gereğini yaparız,” demiş.

Herhalde 27 Mayıs Marşı'nı benim yazdığımı söylemişimdir.

Birkaç gün sonra Sami Küçük'ten bir telefon geldi. Milli Emniyet'ten dosyama getirtilip bakmışlar. Bir şey yok, elbette. Ben yeni doğan ikiz çocuklarıma ekmeke parası kazanmak için günde kırk kapının ipini çekiyorum, o kadar. Sami Küçük,

“İlhan Bey, siz gidin pasaportunuzu alın,” dedi.

İnanılır gibi değil!

Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gittim. Ne istediğimi anlattım. Bir yaşlı memur, adımlı soyadımı iyice sorduktan sonra, gözümün önünde bir kutudan fişler karıştırdı. Onlardan, eski püskü, iyice yıpranmış bir karton fiş alarak müdürün odasına girdi. Ben müdürün sesini işittim:

“Beyefendi'ye hiçbir şey sormayacaksınız, pasaportunu vereceksiniz,” diyor.

Pasaportumu aldım. Sokaklarda yürümüyorum, uçuyorum. Eve geldim.

Ertesi gün uçakta yerimizi ayırttık. Bavullarımızı hazırladık. Sabah uçacağız.

Akşam, saat yedi filan. Bir arkadaşım geldi, Hasan Çeliker:

“İlhan, Milli Emniyet'te tanıdığım bir yüzbaşı var, Hilmi Bey. O bana, İlhan Başgöz yurtdışına gideceğini

zannediyor ama onu yarım uçaktan indireceğiz,' dedi,” demez mi!

Buna sinir mi dayanır? Sami Küçük, o dürüst ve namuslu asker, “İlhan Bey, bir güçlük çıkarsa beni ara,” diyerek bana bir telefon numarası vermişti. Hikmet Şimşek'in telefonu vardı. Yukarı fırladım, Sami Küçük'e durumu anlattım.

“İlhan Bey,” dedi, “Türkiye Cumhuriyeti'nde sizi uçaktan indirecek hiçbir kuvvet yoktur. Merak etmeyiniz.”

Uçağa bindik.

Uçağımız İstanbul'da normal inişini yapıyor, biz, tamam, diyoruz, bizi indirmek için bir iniş bu.

Sonradan Sami Küçük anlattı:

“İlhan Bey,” dedi, “senin durumun bizim gözümüzü açtı. Milli Emniyet'ten gelen raporları ondan sonra pek ciddiye almadık. Atanacak kaymakam adaylarının yarısından fazlası için komünist oldukları yolunda rapor vardı. Ciddiye almadık. Hepsini tayin ettik.”

Ben Amerika'ya gittikten kısa bir zaman sonra, Kemal Karpat, sanırım New York'ta, “Türkiye'de Sosyal Bilimler” konulu bir sempozyum düzenledi. Bu toplantıya Bülent Ecevit geldi, Türkiye'de işçi hareketi üzerine bir konuşma yaptı. Ben de toplantıya, “Türk Eğitiminde Parasız Yatılı Okullar” başlıklı bir tebliğ sunmak üzere katıldım—bu tebliğ sonradan yayımlandı.³⁹ Bülent Ecevit'le orada tanıştık. Ecevit'e pasaport hikayesini anlat-

³⁹ “The Boarding School in Turkey (Türkiye'de Yatılı Okul).” *Social Change and Politics in Turkey* (Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Politika). Eds (yay haz.lar). Kemal Karpat and (ve) contributors (katkıda bulunanlar) (Leiden: E.J. Brill, 1973). ss. 203-223.

tım ve Sami Küçük Bey'e ufak bir hediye gönderdim. E-
cevit Ankara'ya dönünce Sami Küçük'e paketi verirken,
"İlhan Bey'e yardımınızdan mutluluk duyabilirsiniz, bi-
zim oradaki temsilcilerimizden birisi olmuş," demiş. Sa-
mi Bey bu haberden elbet mutlu olmuş.

Evet, böylece Türkiye'den ayrıldık.

İlk önce Londra'ya gittik. Londra'da, Belsize
Park'ta, büyük bir konaktan bozulma, iki odalı bir eve
taşındık. Bursun koşullarına göre altı ay Londra'da ka-
lacağım, Bernard Lewis ile bir çalışma yapacağız, ondan
sonra Amerika'ya gideceğim.

Ben İngilizce bilmiyorum, çat pat yeni öğreniyorum.
Lisede ve üniversitede benim yabancı dilim Fransızca idi.
Türkiye'de son iki ay, o zor koşullar altında, İngilizce
çalışmışım, o kadar. Bernard Lewis'in çok iyi Türkçe
bildiğini tahmin ediyorum, çünkü bizim tarihimiz
üzerine tanınmış isimlerden birisi.

Ziyaretine gittim. Burnu böyle havada, beni hiç
ciddiye almadı. Herhalde İngilizce konuşmadığım için.

"Yine görüşelim," dedi, ayrıldık.

Ertesi hafta *The Emergence of Modern Turkey*
sı⁴⁰ çıktı. Onu bir kitapçıda gördüm, aldım. Okudum.
Tabii Türkçe adları daha iyi anladım; tuttum, bir kağıda
yanışlarını not ettim. İkinci defa gidince,

"Kitabınızı okudum," dedim.

"Ben daha görmedim," dedi, "ne vakit gördünüz?"

"Vallahi vitrinde gördüm aldım. Ve şunları da
yanış yazmışsınız," dedim.

⁴⁰ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (London,
New York: Oxford University Press, 1961).

Bir liste çıkarmıştım. *Yurt ve Dünya* yerine me-
sela, ne bileyim, *Yeni Dünya* yazmış, yanlış şeyler. Lis-
teyi verdim, baktı, "Teşekkür ederim," dedi. Ondan son-
ra ciddiye aldı beni.

Ondan sonra ne vakit görüştüysük doğru dürüst
konuştuk, biraz Türkçe, biraz İngilizce. Onun dışında
bana herhangi bir yardımı olmadı.

"27 Mayıs"ın birinci yıl dönümünde ben Londra'
da idim. Bu münasebetle o gün BBC'den benden bir ko-
nuşma istediler. Ben de yaptım. 27 Mayıs Marşı'nın bir
kopyası da bendeydi. Onu da çaldılar. Sonra birkaç yıl,
bu marşı her çaldıklarında bana Amerika'ya yedi *pound*
ücret gönderdiler.

Altı ay Londra'da kaldıktan sonra Amerika'ya uç-
tuk.

O vakit NATO üyesi ülkelerden olanlar Avrupa'
ya vizesiz gidiyorlardı. Ben o sayede Türkiye'den İngiltere-
re'ye vize almadan gitmişim. Ancak Amerikan vizesi al-
mam gerekti.

Türkiye'den ayrılmadan evvel Amerikan vizesi al-
mamıştım. Bizim Milli Emniyet ile Amerikan gizli ser-
visleri işbirliği yapıyorlar; ne olur ne olmaz, bakarsın bi-
zim polis onları etkiler, vizemi vermezler.

Vizeye Londra'dan başvurduğum. İngilizcem çok
kötü ama bereket, Can Yücel Londra'da BBC'de çalış-
yor. Onunla Amerikan Konsolosluğu'na gittik. Bir form
doldurduk.

Bekliyorum.

Bir hayli zaman geçtikten sonra, beni çağırdılar.
Bu sefer, doldurmam için çok daha uzun bir form ver-
diler. Bu formda sorular değişik:

"Homoseksüel misin?"

"Hükümeti devirecek bir teşkilata üye misin?"

"Komünist Partisi'ne girдин mi?"

Bunlardan sonra, daha önemli ve çok komik bir soru:

Sen üniversitede Borotof adlı Rus profesöre asistanmışsın. Bu profesör seni neden asistan aldı?

Bu soruyu görünce, tamam dedim, bunların bir halt bildiği yok. *Borotav*'ı Rus adına çevirip *Borotof* yapmışlar. Cevap çok kolay:

"Türkiye Cumhuriyeti'nde 1932'den bu yana hiçbir Rus profesör görev yapmamıştır. Elbet ben de bir Rus profesöre asistan olmadım."

Bir zaman sonra vizemiz geldi. Amerika'ya gittikten sonra öğrendim ki, *Attorney General*⁴¹den özel bir izinle vize almışım. Koskoca Ford Vakfı burs vermiş, Londra'ya kadar da gelmişim... Skandal olur diye vize vermişler.

Böylece 1960 yılında, eğitim ile ilgili bir kitap yazmak üzere *Ford Foundation*'un bursuyla Amerika'ya gittim. Bu çalışma için, daha evvel dediğim gibi, Los Angeles'teki Kaliforniya Üniversitesi bana Türkiye'den eğitim ile ilgili kitaplar almam için para vermişti; aldığım kitaplar yanımda, gittim.

Londra'da çok yalnızlık hissetmiştik. Amerika'nın havası ise farklı; İngiltere'ninki gibi değil. İngiltere'de kimseyle hemen yakınlık kuramıyorsunuz. Metroda oturursunuz, herkes gazetesini almıştır, böyle put gibi

⁴¹ Adalet bakanı.

durur. Ama Amerika'da aynı durumda, derhal yanınızdakiler bir şeyler sorar, ilgi gösterir.

U.C.L.A.'ye gittim. Howard Wilson çok tatlı bir adam çıktı, şeker gibi bir adam:

"Siz," dedi, "Atatürk ve eğitim ile ilgili kitabı yazın, yazdıklarınızı bana getirin, ben bakayım."

Ben tabii Türkçe yazıyorum, İngilizce bildiğim yok. Yazıyorum, yazıyorum. Bazı arkadaşlar yardım ediyor, aşağı yukarı İngilizce olarak ifade edilecek hale getiriyorlar. Götürüyorum, Wilson'a okuyorum.

Wilson çok tatlı bir adam.

"Gayet iyi," diyor.

Türkiye ile ilgili hiç bilgisi yok, ben ne söylesem onu doğruluyor. Kendisi bir eğitimci. Amerika'nın temsilcisi olarak Birleşmiş Milletler'de çalışmış. Çok da akıllı başında bir adam. İyi Amerikalı.

Kitap bir buçuk yıl içinde bitti. Arkadaşlara da kaba saba İngilizce'ye tercüme ettirdim. Wilson'a verdim, o yeniden iyi bir İngilizce'yle yazdı. Ve kitap *Educational Problems in Turkey*⁴² diye yayımlandı.

Los Angeles'teki Kaliforniya Üniversitesi'nde iki önemli insan buldum. Birisi Andreas Tietze, ötekisi Archer Taylor. Taylor bilmeceleer üzerinde uzman; bilmece

⁴² İlhan Başgöz and (ve) Howard E. Wilson, *Educational Problems in Turkey* (Türkiye'de Eğitim Sorunları) (Bloomington: Indiana University Uralic and Altaic Series Publications, 1968). *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk* (Ankara: Dost Yayınları, 1968).

Kitabın İlhan Başgöz tarafından genişletilmiş baskısı, İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamalar* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995) olarak yayımlanmıştır.

oturduğum alçakgönüllü çatı katı daireme de gelmişti; bilmeceler üzerine konuşmuştuk.

Los Angeles'de bilmeceleri onunla tertipledik, tasnif ettik. O İngilizce'ye çevirmeye başladı.

Sonra Taylor, "Siz yapıyorsanız benim başka işlerim var," diyerek çekildi.

Pultar: Taylor, genel olarak bilmeceler üzerine mi uzman, yoksa Türkçe bilmeceler üzerine mi?

Başgöz: Bütün dünya bilmeceleri üzerine. Mesela, İngiliz bilmeceleri hakkında çok büyük bir kitap⁴⁴ yayımladı.

Taylor, bilmece çalışmalarına metod getiren adamdır. Bilmeceleri, tıpkı masal motifleri gibi bölümlere ayırdı, sınıflandırdı. Bilmeceleri, bilmecenin cevabına göre değil, bilmece sorusunda geçen isimlere göre ayırdı. Mesela, hayvan ismi geçiyorsa ona göre, işte ne bileyim, nebat ismi geçiyorsa ona göre, harekete göre, renge göre tasnif etti; nefis bir çalışma ortaya çıktı. Maalesef ondan sonra kimse onun metodunu tatbik etmedi. Sadece biz Tietze ile ikimiz kitabımızın İngilizcesinde tatbik ettik.

Biz Tietze ile işimize devam ettik. 1063 sayfalık bu devasa çalışma 1973 yılında yayımlandı.⁴⁵

Tam bursum bitmek üzere iken, orada bir proje daha gelişti. *Social Sciences Research Council*⁴⁶ bana bir

⁴⁴ Archer Taylor, *English Riddles from Oral Tradition* (Berkeley, CA: University of California Press, 1951).

⁴⁵ İlhan Başgöz and (ve) Andreas Tietze, *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles* (Türk Bilmeceleri Külliyyatı) Folklore Studies (Folklor Araştırmaları) No.22. (Berkeley, CA: University of California Press, 1973).

⁴⁶ Toplum Bilimler Araştırma Konseyi.

burs verdi, "Türkiye'den dil malzemesi topla," dediler. Ben de dil malzemesinin en doğrusu ne olur diye düşündüm, yazarların eserlerini kendileri okumaları olduğuna karar verdim. Ve işi Fikret Otyam'a havale ettim. O da ses makinasını aldı, gitti efendime söyleyeyim, Faruk Nafiz' den Kemal Tahir'e, Melih Cevdet'ten Falih Rıfkı'ya, hepsine kendi sesleriyle eserlerinden parçalar okuttu.

Orada, onu da arşivime koydum. Çok sonra da, Yapı Kredi Yayınları'na yolladım. Onlar da Türk yazarları hakkında bir antoloji⁴⁷ yayımladıkları zaman, benim yolladığım yazarların kendi seslerinden teybe alınmış eserlerini bir C.D. olarak eklediler: Şiirler; hikaye ve roman parçaları... İşte bunu Los Angeles'teki Kaliforniya Üniversitesi'nde ben hazırladım.

Cengiz: Hocam, 1997 yazında bana bir plak hediye etmişsiniz...

Başgöz: O onlardan küçük bir parça. Böyle üçer beşer satırlık parçalar onlar. Evet, öyle plağı da çıktı.

Ondan sonra, projeler bitti. Türkiye'ye gelmem lazım, bana burs bir buçuk senelik verildi. Türkiye'ye gelip ne halt edeyim ben? Türkiye'den zor çıkmışım, işim yok, çocuklar orada gayet iyi büyüyor. Wilson çok anlayışlı bir adam, bursu altı ay daha uzattırdı. "İşleri bitiremedi," dedi, "şu kadar *progress*⁴⁸ yaptı."

⁴⁷ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. 2 cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık, 2001).

Ansiklopedide gerek İlhan Başgöz (c. 1, s. 148), gerek Gönül Pultar (c. 2, s. 688) maddeleri bulunuyor.

⁴⁸ İlerleme.

Tam da o sırada Kaliforniya Üniversitesi'nin Berkeley kampüsü, Türkçe okutmak için bir adam arıyor. Daha çok Türkçe, fakat biraz Türk edebiyatı da okutursa fena olmaz. Beni başvurdum. Tietze'nin çok yardımı oldu. Eberhard zaten Berkeley'deydi, beni tavsiye etmiş. Beni seçtiler, Berkeley'e gittim.

Berkeley'de, 1963'ten 1965'e kadar, iki yıl kaldım. Tabii orada İngilizcem biraz düzeldi. Artık halk edebiyatı dersleri de veriyorum. Biliyorsunuz, Amerikan üniversiteleri size bırakır, ne okutacağınızı siz seçersiniz. Bir yandan Türkçe okutuyorum, bir yandan da biraz edebiyat, işte biraz da halk edebiyatı.

Hiç unutmuyorum, Namık Kemal'in bir şiirini okuyoruz. Tercüme etmişim:

Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda,
Can korkusu gezmez ovamızda dağımızda.
Her güşede bir şîr yatar toprağımızda.
Kavgada şehâdetle bütün kâm alırsız biz,
Osmanlılarız, can veririz, nâm alırsız biz.⁴⁹

Birisi parmak kaldırdı,

"Hocam, niye bu kadar kanlı bu?" diye sordu.
"Ne oluyor böyle kılıçlar, kan dökmeler, can vermeler,
bayraklar, bilmem neler?"

Şiir bana çok güzel görünmüştü. Birdenbire farkına vardım ki doğru yahu, bize öğretilenler, kan, kılıç, kavga filan.

Sonra, orada ilk konuşmamı yaptım.

⁴⁹ "Vatan Şarkısı." *Namık Kemal'in Şiirleri*. Yay. haz. Ali Ertem (İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1957). s. 171.

Tesadüf oldu. Şamanlıkla ilgili bir şeyler okuyordum—artık yavaş yavaş, İngilizce yayınları okuyabiliyordum. Okurken, şamanların mesleğe giriş törenleri dikkatimi çekti. Bu törenler bir rüya halinde de kabul ediliyor. Yani şaman bir rüya, belli tipte bir rüya, görürse, kendisini şamanlık mesleğine girmiş sayıyor. Bununla, bizim halk edebiyatımızdaki âşıkların rüya motifleri arasında o kadar benzerlik var ki...

Pultar: "Şamanlık" derken...

Başgöz: Orta Asya şamanlarını kastediyorum. Onlara da rüyalarında bir kadın yardım ediyor, mesleklerini nasıl elde edeceklerini öğretiyor. Bir çalgı aleti veriliyor, bir davul; bir içki içiliyor, sonra kendilerinden geçiyorlar. Yani tamamen bizim âşıkların, "rüya gördük, şöyle oldu, böyle oldu," demeleri. Hiç farkı yok.

Bunu bir konuşma halinde verdim, Amerika'daki ilk konuşmam oldu. Dinlemeye gelenler arasında kimler vardı, hatırlamıyorum; fakat Archer Taylor oradaydı, Eberhard oradaydı, Tietze Los Angeles'ten geldi. Konuşmam çok ilgi çekti. Sonra zaten yayımladılar; Amerika'ya gittikten sonra yayımlanan ilk makalemdir ⁵⁰.

Yavaş yavaş Amerikan folklor araştırmaları ile tanışmaya başladım. O vakte kadar ne ciddi bir çalışmam var, ne de ne yapacağımı biliyorum. Türkiye'de

⁵⁰ İlhan Başgöz, "Dream Motif in Turkish Folk Stories and Shamanistic Initiation." *Asian Folklore Studies* 1 (Taiwan) ss. 1-20.

Makalenin Türkçesi, İlhan Başgöz, *Folklor Yazıları* (İstanbul: Adam Yayınları, 1986) derlemesinde bulunmaktadır.

Pertev Hoca'dan okuduğum doğru. Fakat, Türkiye'de Pertev Bey'in bize öğrettikleri, malzeme nasıl toplanır, nasıl değerlendirilir, nasıl analiz yapılır. Teorik yaklaşımlar üzerine ise pek az bilgimiz var. Zaten Pertev Bey'in çalışmalarına bakın: gayet sağlam. Malzemeyi toplar, tasnif eder, değerlendirir. Ondan ötesi yorumlara gitmez Pertev Bey. Böyle çalışma bir bakıma sağlam kalıyor. Ama Amerikan folklor çalışmaları orada bunu kabul etmiyor. Mutlaka bir yorum istiyorlar.

Yorum için psikoloji bileceksiniz, sosyoloji bileceksiniz, antropoloji bileceksiniz, bir sürü şey bileceksiniz. O yüzden, tıpkı bir öğrenci gibi onları okumaya başladım.

1960'lı yılların başında *contextual analysis*⁵¹ modaydı; yani, metni sosyal çevrenin içine oturtarak inceleme. Aslında bunu Pertev Bey'den biliyoruz. Çünkü Pertev Bey hiçbir zaman bize sadece metin inceletmedi. Mesela, kendisi halk hikayelerini derlerken, askerdeki âşıkları getirmiş öbür askerlerin arasına oturtmuş, onlara anlattırılmış ve kendisi tespit etmiş. Bu çok doğru bir yaklaşım.

Ben de buradan dünya kadar malzeme götürmüşüm. Yani öyle bir arşiv götürmüşüm ki, müthiş bir şey. Halk hikayelerinin çoğunu yanıma almışım. Hepsi

⁵¹ Sosyal çevre içinde çözümleme, bağlamsal çözümleme.

Contextual analysis bağlamsal yaklaşımda kullanılan bir yöntemdir; bu yönteme göre, folklorik bir ürünün incelenmesi için onun toplumsal bağlamının irdelenmesi, olanaklı olan bütün boyutlarıyla ele alınması zorunludur (bkz. Dan Ben-Amos, "Contextual Approach." *American Folklore*. der. Jan Harold Brunvand. [New York: Garland Publishing, 1996]). Serpil Aygün Cengiz'in notu.

teyplerde, benimle. Bu bakımdan o konuda, yani Türk folklorunda, Amerika'da tek adam benim.

Böyle bir arşiv var elimde, ama nasıl değerlendireceğimi bilemiyorum...

Pultar: Arşivi Amerika'ya götürmekteki maksadınız neydi?

Başgöz: Orada çalışmak için. Doğrusu ben artık buraya geri gelmeyi düşünmüyordum. Elimde olan her imkanı kullanarak orada kalmak istiyordum. Çünkü burada ben büyük ihtimalle sürünecektim.

Pultar: Amerika'ya giderken, mümkünse Türkiye'ye geri dönmek niyetiyle hareket etmişsiniz...

Başgöz: Burada işimden çıkartılmışım. İşsizim, tekrar dönüp ne yapayım? 1945'lerin bağnazlığı da devam ediyor.

Ayrıca, hangi yıldır, 1947 mi, 1948 miydi, Milli Eğitim Bakanlığı binası yanarken, önünden Bulgaristan'dan öğretmen olarak gelen birisi geçiyor... Meğer adamın dosyası varmış, o yaptı diye hapse attılar. İki ay sonra çıkardılar ama iş işten geçti.

Orhan Veli bu olay için,

Madem ki aklıktan bahsediyorsun
Sen komünistsin
Bütün binaları yakan sensin
Ankara'dakileri sen
İstanbul'dakileri sen
Sen ne domuzsun sen.

diye şiir yazdı.

Böyle bir cadı kazanı...

Üstelik, anarşi memleketimde sağdan soldan her gün on on beş kişinin canını alıyor. Nasıl dönersin Türkiye'ye?

Ek:

Sami Küçük'ün Anlattıkları

Pultar: Şimdi, İlhan Başgöz Hoca'nın anlattığı, pasaport almaya gidiyor alamıyor, gidiyor alamıyor...

Küçük: Evet. 1960 veya 1961 yazıydı. Zannederseniz 1961 yazıydı. Mecliste, salonda otururken bir genç yanıma yanaştı. Tahminen otuz otuz beş yaşlarında birisi. Kucağında kitaplar kapıdan içeriye girdi ve yanımdaki masaya kitapları atar gibi dağıttı. Ve ağlamaya başladı.

"Dur," dedim.

Durdu. İşte çay filan içtik.

"Anlat bakalım," dedim, "ağlama. Bırak ağlamayı, nedir, neden ağlıyorsun, anlat..."

"Amerika'da bir imtihan açıldı," dedi. "Türk folkloru ve Atatürk enstitüsü kurmak için bir üniversite bir müsabaka açtı, yarış açtı. Bu yarış ben kazandım. Amerika'ya gideceğim, orada folklor enstitüsü ile Atatürk enstitüsünü kuracağım."

Tabii aradan kırk yıl geçti, kelimelerde bazı değişiklikler olabilir; mesela enstitü değil de başka bir şey demiş olabilir... Anlattı:

"Kaliforniya Üniversitesi'nin açtığı imtihanı kazandım. Bana kuruluş için gerekli kitapları vs. alabilmem için de 5 bin dolar para gönderdiler. Ben bunları, her şeyi hazırladım. Gitmek için de pasaporta başvurdum. Bana pasaport vermediler," dedi.

"Neden vermediler?"

"Beni '52 veya '53 tevkifatında tevkif etmişlerdi. Ondan vermediler," dedi.

“Sonra ne oldu?” diye sordum.

“Sonra,” dedi, “işte bir müddet yattım. Ondan sonra ben değiştim. Bu kitapları ben yazdım. Ben 27 Mayıs gecesine kadar, tutuklanmamak için her gece ev değiştiriyordum.”

Gerçekten, bir defa kayıt edildinse, tescil edildin mi ... ondan sonra her defasında, bunun altında sen varsındır diye, ilk iş seni yakalamak oluyor...

“Ben,” dedi, “27 Mayıs’a candan katılan, sevilen, 27 Mayıs’ı alkışlayan birisi oldum. Ben 27 Mayıs’tan sonra bir marş ...”

“Selâm, selâm sana orduya, selâm...” diye, belki işitmişinizdir.

Pultar: Kendisi bize anlattı...

Küçük: İşte,

“Bunun güftesini yazan benim,” dedi.

“Evet,” dedim.

“Cenazeler,” dedi, “Anıtkabir’e gömüldüler...”

Devrim şehitlerini kastediyordu... İnkılap şehitleri de diyorlardı. Onları sonradan oradan kaldırdılar ya...

“Devrim şehitlerinin cenaze merasimini seslendiren benim,” dedi.

“Evet,” dedim.

“Ama,” dedi, “bu tevkifat nedeniyle bana pasaport vermiyorlar.”

“Oldu,” dedim. “Şimdi, siz hiç karanlık bir yer bırakmadan, her şeyi olduğu gibi yazın ve altına bir imza atıp getirin. Niçin tevkif edildiğinizi, komünist faaliyet-

lerden dolayı mı, hücre faaliyetinden dolayı mı tutuklandınız, vs., bunların hepsini açık açık yazın.”

“Olur,” dedi, kitaplarını aldı ve gitti.

Bir kaç gün sonra getirdi. Yazmış. Getirdi, ben de ... o vakit içişleri bakanı ... kimdi?... CHP’nin Genel Sekreteri, sarışın... Sivil... Tanırsınız... Allah, Allah... Şimdi adı hatırıma gelir... Yanıma Suphi Gürsoytrak’ı aldım, içişleri bakanına telefon ettim,

“Biz hemen geliyoruz,” dedim, “seninle görüşmek istiyoruz. Müsait misin?”

“Müsaitim,” dedi.

Kalktık beraber gittik.

Dedim ki:

“Böyle böyle bir genç var. Bu genç işte şunları şunları yapmak istiyor. Amerika’daki bir yarışmaya girmiş, kazanmış. Atatürk enstitüsünü ve folklor enstitüsünü kurmak istiyor; onlar da bunu istemişler, para göndermişler. Ama buna pasaport vermiyorlar. Siz vermiyormuşsunuz!”

Bakan,

“Bakalım,” dedi. Çağırıldı, biri geldi. “İlhan Başgöz’ün dosyasını getirin,” dedi.

Adam dosyayı getirdi.

“Anlatın,” dedim, “neler var?”

Tevkifatı anlattı, durdu.

“Bitti mi,” dedim ben.

“Bitti,” dedi.

“Sonra ne yapıyor bu adam?” diye sordum. Nerede bu?”

“Türkiye’de. Ne yapıyor, bilmiyoruz.”

“Ha şimdi bilmeniz için şu imzalı kağıdı alın, dosyayı tamamlayın,” dedim. “Ve pasaport verin.”

Aldılar ve pasaportu verdiler. İlhan Bey gitti.

Aradan üç-dört yıl filan geçmişti; bir gün Meclis'ten dışarı çıkıyorum, Meclis'in dış kapısında Sayın Bülent Ecevit ile karşılaştım. O giriyor, ben çıkıyorum.

"Sami Bey," dedi, "size bir emanetim var, vereceğim."

"Nedir?" diye sordum.

Cebinden bir tükenmez kalem çıkardı; bir kutu içerisinde bir tükenmez kalem, verdi.

"Bunu," dedi, "İlhan Başgöz gönderdi. Amerika'dan İlhan Başgöz."

"Sami Bey," diye devam etti, "yaptığımız işin ne kadar değerli olduğunu bilemezsiniz. İlhan Başgöz bugüne kadar Amerika'ya giden büyükelçilerin hemen hemen hepsinden, yahut hepsinin tümüne yakınından daha fazla Türkiye'yi tanıtan, Türk devrimlerini anlatan bir insan olmuş. Ne kadar iftihar etseniz, ne kadar ülkemiz iftihar etse bu işten, o kadar iyidir."

Yıllar geçti, bir gün telefon çaldı, İlhan Bey. Amerika'dan telefon ediyor. Tahran'dan folklor ile ilgili, veya çalıştığı başka konular ile ilgili, bir davet almış.

"Sami Bey," diyor, "ben oraya gideceğim. Ama gitmeden evvel Ankara'ya uğramak istiyorum. Yalnız, benim eski dosyamdan dolayı çıkışım önlenir mi?"

Tam da 12 Mart dönemi.

"İlhan," dedim, "ben seni oraya kadar gönderdim ama bugün belki gönderemem, çıkartamam. Sen baypas yap. Gelme. Belki çıkamazsın, yazık olur çalışmalarına."

Daha evvel Bülent Bey'den oradaki çalışmalarının hakikaten çok iyi olduğunu dinlemişim. Düşünün,

bugüne kadar gelmiş geçmiş tüm büyükelçilerin yaptıklarından çok daha iyi Türkiye'yi tanıtmaya faaliyetlerinde bulunan ve Türk devrimlerini anlatma imkanını bulan bir insan; bu kadar değerli bir insandır, diyor Ecevit.

İlhan Bey gelmedi, doğru Tahran'a gitti. Ondan sonra ... bitti her şey; çıktı geldi. Ve nihayet de gelip Türkiye'ye yerleşti.

Hep temasımız oldu... Bir Amerikalı ile birlikte yazdığı kitabın...

Pultar: İlk gittiği zaman yazdığı Atatürk ile ilgili olan kitabın mı?

Küçük: Evet, onun önsözünde eğer Sami Küçük ve Suphi Gürsoytrak olmasaydı bu kitap yazılmayacaktı der...

Pultar: Size teşekkür var...

Küçük: Evet. Önsözünde...

Hatırladım, işleri bakanı Nasır Zeytinolu idi.

(Eylül 2002'de Ankara'da Sami Küçük'ün evinde yapılmış söyleşi)

İkiz kızları Aşlı ve Nesli ile birlikte Londra'da (1961).

İkiz kızları Aşlı ile Nesli ve Andreas Tietze ile birlikte A.B.D.'de (1983).

"Hâlâ Gözlerim Doluyor": Türkiye'den Giden Arşivi A.B.D.'de Değerlendirme

Cengiz: Hocam, Indiana'ya ne zaman geçtiniz?

Başgöz: Berkeley'de iki yıl kaldım. 1965'e kadar. 1965'te Indiana Üniversitesi Türkçe ve Türk edebiyatı okutacak bir adam aradı. Talat Tekin oradaydı; o kalmak istemedi, Berkeley'e gitti. Ben de başvurduğum. Başka başvurular da var.

Benim başvurumu iki şey destekledi. Birincisi, daha 1952 yılında, doktoramı vermek üzereyken, yani henüz öğrenciyken, Amerika'da benim bir makalem yayımlanmıştı. Profesör Eberhard yazdığım metni İngilizceye çevirmişti ve bu *Journal of American Folklore* dergisinde yayımlanmıştı.⁵²

Cengiz: Türkiye'deyken?

Başgöz: Ben Türkiye'deyken yayımlandı.

Hatta, makalenin yayımlanmış hali, benim elime, başım hükümetle beladayken geçti. Bana gönderdikleri zaman ben artık hapisteydim. Bize gelen mektuplar ilkin askerî savcının eline gelir; o, "verilmesinde sakınca yoktur," diye yazar; ondan sonra bize verirlerdi. Böylece makaleyi benden evvel askerî savcı görmüş oldu. Maka-

⁵² İlhan Başgöz, "Turkish Folk Stories about the Lives of Minstrels." *Journal of American Folklore*. Vol. 65 (1952).

lenin askeri savcının "görölmüştür" damgası ile *off print*⁵³ini saklarım.

Bu makaleyi sonraları bayağı bir referans olarak kullandım. Bu sayede Indiana Üniversitesi'ndeki Folklor Enstitüsü başvurumu destekledi. Enstitü'nün direktörü Richard Dorson'a bir mektup yazdım,

"Ben asıl folklorcuyum. Türkçe okutmaya geliyorum ama folklorcuyum, benim alınmama yardım eder misiniz?" dedim.

Yardım etmiş.

İkinci olarak, Eberhard yazdı, Tietze yazdı, Bernard Lewis çok iyi bir referans yazdı, Pertev Hoca da Paris'ten yazdı.

Beni seçtiler.

Bloomington'a gittim. Artık, *assistant professor*⁵⁴ olarak işe girdim. Kaliforniya'dayken, hem Los Angeles'de hem Berkeley'de, *lecturer*⁵⁵dım. Her yılın sonunda kontratımızın tazelenmesi lazım, vizemizin uzatılması lazım... Sıkıntılı şeyler.

Pultar: İki yıl U.C.L.A., iki yıl Berkeley'den sonra, Indiana'ya, doğrudan doğruya *assistant professor* olarak, *tenure*⁵⁶ ile mi gittiniz?

Başgöz: Hayır, hemen *tenure* vermezler. Eğer herhangi bir üniversite kadrosunda yedi yıl çalışmazsanız *tenure* vermezler. O geçit yedi yıl sonra geldi. Ancak *tenure* pozisyonunu aldıktan sonra, suç işlememek koşuluyla,

⁵³ Ayrı basım.

⁵⁴ Yardımcı doçent.

⁵⁵ Okutman/öğretim görevlisi.

⁵⁶ Üniversitenin kadrosuna temelli alınmış olma.

hiçbir çalışma yapmayın, yan gelip yatın veya istediğinizi yapın, sizi orada artık yerinizden edemiyorlar.

Pultar: Kadronuz en azından *tenure track*⁵⁷ miydi?

Başgöz: Evet, *tenure track*'ti.

O vakit—yani Rusya Sputnik'i havaya atınca—Amerikalılar birdenbire bir sancıya girdiler. "Biz geri kaldık; ne yapacağız, nasıl yapacağız da bilimde ve sosyal bilimlerde Rusya'yı yakalayacağız?" demeye başladılar. Başkan John Kennedy tuttu, bir akıllık yaptı. "Milli savunma için önemli" diye, ordunun bütçesine eğitim için para koydurdu. Bir merkez kurdurdu ve bu merkez bütün üniversitelerde, az aranan yahut çok tanınmayan kültürler için kürsüler açtı.⁵⁸ Türkçe onlardan birisi oldu.

⁵⁷ *Tenure* elde etmeyi sağlayabilecek bir kadro.

⁵⁸ A.B.D.'de "Orta Doğu Araştırmaları" çok eskiye dayanır. Harvard Üniversitesi 1640 yılında Sami dilleri kürsüsü açmıştır—ama bu daha çok İncil'le ilgili çalışmalar yapmak içindir. Daha sonraki yüzyıllarda değişik üniversitelerde konuyla ilgili çeşitli bölüm ya da programlar ihdas edilse de, buralarda, daha çok, dil ve edebiyatla sınırlı olan filoloji çalışmaları yapılır. Esas gelişme, II. Dünya Savaşı'ndan sonra olur. Soğuk Savaş sırasında, stratejik önemi olabileceği düşünülen yörelerle ilgili, bu yörelerin uzmanı olarak yetişecek kadroları eğitmek üzere *area studies* (yöre araştırmaları) diye nitelendirilen bölümler açılır. Gene de, konunun asıl önem kazanması, Sovyetlerin 1957 yılında Sputnik'i fırlatması üzerinedir. Başgöz'ün sözünü ettiği, 1958 yılında yasalaşan *National Defense Education Act*'in (Ulusal Savunma Eğitimi Yasası'nın) VI. Bölümünde öngördüğü, stratejik önemi olan dillerin ve bu dillerin konuşulduğu yörenin tarihi, coğrafyası vs.'nin eğitimi için enstitü kuracak olan üniversitelere bütçeden yılda, o zamanın parasıyla, 8 milyon dolar ayrılmasıdır. 11 Eylül 2001'den sonra, bu enstitülerin ve benzerleri merkezlerin önemi artmış,

İşte bu çerçevede o vakit Indiana Üniversitesi'ne para verilmiş; ben de seçildim gittim.

Bizlere, yani Türkçe'yi programına alan bölümlere, her yıl bu bütçeden 250 ila 300 bin dolar gelir. Ancak o sayede öğrencilere burs verilir. O sayede yeni hocalar alınır.

Cengiz: "Elimde arşiv vardı, ama nasıl değerlendireceğimi bilemiyordum," diyordunuz...

Başgöz: Evet, malzeme yanımda fakat nasıl değerlendireceğimi bilmiyordum.

Pultar: Bu arşiv nasıl oluşmuştu?

Başgöz: Anlatayım. Bu arşiv şöyle oluştu: Daha 1943'te, ilk derleme araştırması için, biz Pertev Bey ile Kars'a gittik. Pertev Bey Türk Dil Kurumu'ndan biraz para buldu; askerî öğrenci Özdemir Sarıca, bir başka öğrenci ve ben, Kars'a gittik. Kars'ta on beş yirmi gün kaldık. Bütün âşıkları çağırdık. Lise'ye geliyorlardı; lise müdürü daha önce sözünü ettiğim, Ekrem Üçyiğit diye tatlı bir adamdı.

Sonra oradan Kızılçakçak'a geçtik. Kızılçakçak'da da benim bir akrabam vardı, levazım subayı Hamdi Bey, onun evinde kaldık. O oradaki âşıkları çağırdı. Epey malzeme topladık. O vakit ses kayıt makinası filan yok;

A.B.D. devleti bunların ihyası ve de benzerlerinin kurulması için, 2001'nin başında 78 milyon dolar olan *Title* (Bölüm) VI bütçesini, %26 artırarak, 98,5 milyon dolara çıkarmıştır (bkz. Arthur Clark, "The New Push for Middle East Studies [Orta Doğu Araştırmalarına Yeni İtki]," *Saudi Aramco World*. Vol. 54, no. 1, January 2003. ss. 2-13). Yayına hazırlayanın notu.

âşıkların hikayelerini, türkülerini, bu konulardaki bilgilerini, hepsini çalاکalem yazdık.

Ertesi sene, tezim üzerine malzeme toplamak üzere, ben yalnız gittim. Kars, Erzurum, gene Kızılçakçak ... dolaştım, tekrar malzeme topladım.

1952'de Kıbrıs Radyosu için program yaparak kazandığım parayla bir Grundig ses makinası aldığımı anlatmıştım. Almanya'dan hususi getirttiğim, büyük, ağır bir Grundig idi. Onunla bu sefer ses kaydederek malzeme toplamaya başladım. Âşık Sabit Müdâmi'yi Ardahan'dan Ankara'ya davet ettim, hikayelerini kaydettim. Bu arada, şeker hastası idi, tedavi ettirmeye çalıştım. Dursun Cevlani zaten Kars'tan Ankara gecekondularına göçmüştü. Onun hikayelerini de kaydettim. Hayali Küçük Ali'nin Karagöz oyunlarının hepsini kaydettim. Bunlar bugün Milli Kütüphane'dedir.

Amerika'ya gidince de Küçük Ali'nin büyük bir suret koleksiyonunu Kalifornia Üniversitesi'ne iyi bir para ile satın aldırđım; Küçük Ali bu para ile kendine Bahçelievler'de bir daire satın aldı.

Ankara'da kimi bulursam, hangi âşığa rastlarsam, çağırıyordum, teybe alıyordum. Gene daha önce anlattığım gibi, Milli Kütüphane müdürü Sami Özerdim topladığım her malzemeyi kütüphanenin arşivi için satın almaya başlayınca, elime para geçer oldu. Ondan sonra Doğu'ya, dolaşmaya gittim. Sivas, Divriği, Erzurum, Gemerek—benim köyüm. Böylece arşiv büyüdü.

Divriği'de enteresan bir şey oldu. Orada o vakit Nuri Üstünses adında, sesi çok iyi olan, nefis türküler söyleyen, Kızılay'da memur olan bir adam var. İndim, onun türkülerini teybe aldım—bugün arıyorlar, "Aman, Nuri Üstünses sizde var mı?" diye soruyorlar.

Efendim, param bitti. Sivas'a döneceğim, yol param yok. Nuri Üstünces'in okuduğu türkülerle beraber teypimi aldım bir kahveye gittim. "Şimdi," dedim, "ben size Nuri Üstünces'i dinleteceğim, bakın." Bir saat dinlettim. Ondan sonra garsonu çağırdım,

"Bak oğlum bedava dinlenmez bu," dedim, "şu tabağı al, parsa toplu."

Garson hakikaten topladı; iki buçuk lira, ki, o vakit çok para. Böylece benim yol param çıktı.

Sonra, askerlikte yedek subaylığımı Kars'ta yaparken aynı şekilde derleme faaliyetlerine devam ettim.

Askerlik yaparken Kars'tan Erzurum'a nakledildim. Nedeni de şu: Âşıklar akşamları bir kahvede toplanıp türküler çalıp çığıyor, hikayeler anlatıyor. Ben de katılıyorum. Haliyle, yedek subay elbisesi ile gidiyorum. Onların söylediklerini yazıyorum, hatta ben de şiirler okuyorum.

Rapor etmişler. Emir geldi:

"Bu yedek subay sınır boyunda kahvelere gidip âşıklarla görüşmesin."

Beni Erzurum Merkez Komutanlığı'na atadılar. Orada her zaman göz önündesin.

Erzurum'dan komik bir olay anlatayım. Bir ara rahatsızlandım, bir hafta kadar Fevzi Çakmak Hastanesi'nde yattım. Hastanedeyken birgün başhekim beni çağırdı,

"İlhan Bey, sen dün akşam dışarıya nasıl çıktın?" diye sordu.

Şaşırdım. Dışarıya filan çıktığım yok. Elbiseleirim kimbilir hangi dolapta, bir torbada duruyor. Ben pijama ile yatıyorum.

"Böyle bir şey olamaz, komutanım. Ben koğuştan çıkmadım. Filana falana sorun," gibi bir cevap verdim.

Tabii soruyorlar. Benim bir gece evvel hastanede olduğum anlaşılıyor.

Olay şu: Beni izlemekle görevli sivil polis her günkü gibi raporunu vermiş:

"İlhan Bey bugün filan saatte evden çıktı, akşam falan saatte filan kahveye gitti. Arkadaşları ile tavla oynadı, falan..."

Adamcağız her gün beni izleyip aynı şeyi yazmaktan usanmış olacak. Hastaneye yattığımdan da elbet haberi yok. Oturup raporunu yazmış. Zavallının başına kim bilir neler geldi benim yüzümden!

Pultar: Tevekkeli değil, Türkiye'ye dönmek üzere arşivimi alıp Amerika'ya götürdüm diyorsunuz...

Başgöz: Evet, bütün bu malzemedan oluşan arşivi aldım, Amerika'ya götürdüm.

Amerika'da, dediğim gibi, okumaya başladım. Yavaş, yavaş.

Ders vermek pek zor olmuyordu. Çünkü Türk folkloru Amerikalı öğrenciler için fazla çekici değil. Kimi burs almak için geliyor, kimi hükümette bir iş edinmek için. İçlerinde sevgilisi Türk olduğu için bu dersi alanlar bile var. Benden ders alan öğrenciler arasında Amerikan üniversitelerinde görev alan ancak otuz dört öğrenci var. Çoğu Almanya'daki *Radio Free Europe*'ta çalışmaya gitti.

Ders vermek zor olmadı ama yayın yapmak zor oldu.

1960'lı yılların başında gelişen *contextual analysis* modası bir süre devam etti. Bunu yapanlar da,

benim bulunduğum Indiana Üniversitesi'nin Folklor Enstitüsü'nden mezun olan genç folklorcular. Dan Ben-Amos, Alan Dundes, Robert George... Bizim Folklor Enstitüsü Amerika'da folklor alanında bir numaralı enstitü olduğu için de bunlar kısa zamanda yıldız oldular.

Ancak, bu moda fazla sürmedi, hemen arkasından *functional*⁵⁹ teori meşhur oldu, folklorun işlevi teorisi.

Bu "fonksiyon" çalışmaları, sosyal bilimlere ve folklorla, biyolojiden geçti. Çünkü, bir vücudun bütün parçalarının, o vücudu sağlıklı tutmak konusunda bir işlevi vardır. Sosyal bilimciler, "madem biyolojide böyle, sosyal bilimlerde de böyle olmalı" dediler. Folklorla uygularsak: folklorun bir toplumda yaşıyor olması için o toplumda bir fonksiyonu olması lazım.

Ve başladı fonksiyon çalışmaları... İşte efendim, müziğin fonksiyonu, folklorun fonksiyonu, bilmecelerin fonksiyonu ... Müthiş yazılar çıkıyor.

Yaklaşımı, kendisiyle Berkeley'de tanıştığım, Antropoloji bölümünün başkanı William Boscom formüle etti.⁶⁰ Ona göre folklorun: bir, eğlendirme fonksiyonu var; iki, eğitim fonksiyonu var; üç, çatışmaları, gerginlikleri önleyen emniyet subapı fonksiyonu var; ve dört, bir kuşaktan öbürüne değerleri ve geleneği nakletme fonksiyonu var. Bunların hepsinin sonunda, folklorun fonksiyonu, mevcut düzeni korumaktır demek istiyor. Toplumda bir gerginlik çıkarsa, folklor türküyü, masalla onu yumuşatacak, yerleşmiş değerleri nakledecek, eğlendirecek, eğitecek.

⁵⁹ İşlevsel.

⁶⁰ William Boscom, "Four Functions of Folklore (Folklorun Dört İşlevi)." *Journal of American Folklore* 67 (1963).

Bana göre tek yönlü bir görüş bu, tutucu bir görüş. Boscom, folklorun, kurulu düzeni protesto eden, gerginlikleri artıran yanını görmüyor. Ben de, başlığı Türkçeye "Folklorun Beşinci İşlevi: Protesto" diye çevirebilecek bir makale yazdım, bu görüşü eleştirdim.⁶¹

Zaten yaklaşıma başka eleştiriler de çıktı. Hangi teori ortaya çıksa, üç beş sene sonra eleştirileri çıkar, yeni teoriler gelir...

Diyeceğim, fonksiyon konusu ilgimi çekti, bu konuda çalıştım. Elimde dünya kadar bilmece var, üstelik kültürümüzü tanıyorum. Türk bilmecelerinin fonksiyonu üzerine bir yazı yazdım. Folklor Enstitüsü'nün dergisinde yayımlandı.⁶² İlgi çekti. Hatta yazıyı İspanyolca'ya tercüme ettiler. Bence yayımlanan ilk önemli makalem odur.

Böylece, yavaş yavaş yeni teorik çalışmalara giriyorum, yorumlara girebiliyorum.

Yalnız başka bir şey oluyordu. *American Folklore Society*⁶³ her sene bir şehirde toplantı yapar ve bütün folklorcular davetlidir. Üniversiteniz yol paranızı verir, ondan sonra, efendim, otel paranızı verir, oraya katılmanızı teşvik eder. Derneğin her toplantısına katıldım,

⁶¹ İlhan Başgöz, "Protest, the Fifth Function of Folklore." *Turkish Folklore and Oral Literature*. Selected Essays of İlhan Başgöz (Türk Folkloru ve Sözlü Edebiyatı. İlhan Başgöz'ün Seçilmiş Denemeleri). Ed (yay. haz.). Kemal Silay (Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series Publications [Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları], 1998).

Makalenin Türkçesi, İlhan Başgöz, *Folklor Yazıları* (İstanbul: Adam Yayınları 1986) derlemesinde bulunmaktadır.

⁶² İlhan Başgöz, "Functions of Turkish Riddles (Türk Bilmecelerinin İşlevi)." *Journal of the Folklore Institute* (Folklor Enstitüsü Dergisi). Vol. II (1965).

⁶³ Amerikan Folklor Derneği.

hiç birisini kaçırmadım. Her toplantıda da bir tebliğ verdim, iyili kötü. Ve bu ilgi çekmeye başladı: "Yaa, demek ki Amerika'da da bir Türk folklorcusu varmış..." denilmeye başlandı. Tebliğlerimin bazıları makale halini aldı; bazıları ise sonradan ciddi bulmadım, yayımlamadım. Ama, "İlhan Başgöz Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü'nden geliyor, fena şeyler de söylemiyor, Türk folkloru üzerine yeni görüşler getiriyor..." denilir oldu. Böylece yavaş yavaş aramaya başladılar. "Yayınlarınız nedir, hangi konuda çalışıyorsunuz?" diye sorar oldular.

Sonra, elimdeki malzemeyi, nasıl değerlendireceğimi gördükçe enteresan konular çıkmaya başladı. Şu bakımdan, kültürünü biliyorsun, içinde büyümüşsün, elinde malzemen var, artık teorik yaklaşımları da öğreniyorsun. O vakit nereye el atsan, hakikaten enteresan bir şey çıkıyor.

Mesela, teoride denirdi ki, "sözlü anlatım, yani halk edebiyatı, dinleyiciden etkilenir; anlatan, dinleyicinin isteklerine göre değişiklikler yapabilir." Bu, Wilhelm Radloff'da da, Rus folklor bilgini Viktor Zhirmunski'de de var; Türk destanlarını okurken gözlemlemişler. Zhirmunski, "destanı anlatan, onu bir emirin sarayında farklı anlatır, bir kahvehanede farklı," diyor. Bunu okuyorsun.

Ben 1967'de, ayrılışımdan yedi yıl sonra, ilk defa Türkiye'ye döndüm. Efendim, kalktım Ardahan'a gittim. Orada benim çok iyi tanıdığım bir hikayeci var, Sabit Müdami. Daha Ankara'da iken onun hikayelerini teybe almıştım.

Poshofta bir deneme yaptım. Müdami'ye bir hikayeyi kahvehanede anlattırdım. Orada onun her za-

manki dinleyicisi vardı; işte çıraklar, köylüler, zanaatkarlar, filan. Teybe aldım.

Müdami'ye aynı hikayeyi, ertesi günün akşamı Öğretmenler Birliği'nde öğretmenlere anlattırdım. Bu kez kaymakam geldi; memurlar, kasabanın entellektüelleri geldiler.

O kadar enteresan oldu ki: Müdami'nin ikinci anlatımı birinci anlatımından bir buçuk saat kısa oldu. Çünkü aydınlar sevmiyor, hoşlanmıyor; anlatırken bırakıp gidenler oldu.

Müdami'nin keyfi kaçtı:

"İlhan Bey, ben biliyordum, üst üste hikaye anlatılmaz," dedi, "bunlar hikaye sevmez... Bir âşık hikaye anlatırken biri kalkar giderse, âşığa kırk değnek vur daha iyi."

Bu hava içinde hikayeyi kısalttı. Türkülerden kesti, hikayenin süslerinden kesti.

Hatta, başka bir şey yaptı ki, ben doğrusu hiç beklemiyordum: Âşık Nuri'nin bir türküsü, şiiri vardır, "bilmem ne yolunda, bir Ulah güzeli gördüm," diye gider. Müdami ikinci anlatımda, "bir Ulah güzeli gördüm" yerine, "bir Ulah bayanı gördüm," dedi. Çünkü, orada toplananların öztürkçeci olduğunu düşünüyor. Öyleyse "bayan" demek daha uygun. Yani, Müdami şiirde dahi değişiklik yaptı.

Ben her iki anlatımı da teybe aldım; Amerika'ya dönünce bunları kullanarak, Türkçesi "Dinleyicinin Et-kisi Nedir?" başlıklı, bir bildiri sundum.

Bunu *American Folklore Society*'nin bir toplantısında yaptım. Bildirimi okudum. Orta yaşlı, orta boylu, geniş çehreli, sakallı bir adam,

"Mister Başgöz," dedi, "sen tebliğinin önemini biliyor musun? Ne kadar önemli bir şey yaptığını?"

"Vallahi herhalde biliyorumdur ki gittim orada deney yaptım," dedim.

"Seninle," dedi, "bir kahve içelim ve konuşalım."

Ben tanıyorum; o adam Alan Lomax'mış, müzik araştırmalarının büyük ismi. Columbia Üniversitesi'nde müthiş bir araştırma enstitüsü var, onun başında. Türkçeye "Halk Türküsünün Üslubu ve Kültürü"⁶⁴ diye çevirebileceğimiz bir kitap yayımladı. Bilmiyorum gördünüz mü? Herkes, "Lomax bize selâm versin," diye etrafında dönüyor, böyle bir adam işte. Ben o zaman tanıyorum.

Oturduk kahve içtik. Ne yaptığımı, nasıl çalıştığımı sordu. Bana tavsiyelerde bulundu, şunu oku, bunu oku dedi. Conrad Arensberg'in *Culture and Community*⁶⁵ diye bir kitabı vardır; hiç unutmuyorum, onu tavsiye etti. Okudum tabii.

Ondan sonra, bildirimim, sırf o benimle ilgilendi diye yayımlamak istediler: "Kimmiş yahu bu İlhan Başgöz, Lomax konuşmasını beğenmiş." İstediler ve bildirim makale olarak, "The Tale Singer and His Audience" başlığıyla, *Folklore: Performance and Communication*⁶⁶ adlı bir kitapta çıktı. Bu kitapta Dan Ben-Amos'un ve Linda Dégh'in makaleleri var. Kitabı yayıma hazırlayan-

⁶⁴ Alan Lomax, *Folk Song Style and Culture* (Washington: American Association for the Advancement of Science, 1968).

⁶⁵ Conrad Arensberg, *Culture and Community* (Kültür ve Cemaat) (New York: Harcourt, Brace & World, 1965).

⁶⁶ İlhan Başgöz, "The Tale Singer and His Audience (Âşık ve Dinleyicileri)." *Folklore: Performance and Communication* (Folklor: İcra ve İletişim). Eds (yay. haz.lar). Dan Ben-Amos and (ve) Kenneth Goldstein. The Hague: Mouton, 1975. ss. 142-220.

lardan biri Ben-Amos zaten. Benim makaleye yetmiş sayfa ayırdılar; metni de içine koydular.

Bu olay, benim Amerika'da tanınmamda dönüm noktası oldu.

Evet, adam benimle ilgilendi diye makalem yayımlandı. Ondan sonra da Kanada'da çıkan çok meşhur bir dergi, bu kitap hakkında çok uzun bir *review*⁶⁷ yayımladı. "Bu kitaptaki en iyi makale İlhan Başgöz'ün makalesidir," diye yazdı.⁶⁸ O meşhur folklorcuların makaleleri arasında benimki!

Ben de bunu üniversitede maaşımı artırmak için kullandım. Ben ilk gittiğim zaman, zannediyordum ki buradaki üniversitede olduğu gibi, *assistant professor*'a ne veriliyorsa bana o kadar verilecek. Meğer orada, girerken pazarlık edilmiş. Bizdeki gibi değil, pazarlık gücüne göre, tanınmışlığına göre maaş veriyorlar. Tabii ben düşük maaşla başladım. Gerçi her sene terfi ettirdiler ama maaş gene de düşük kalıyordu. Makalem hakkında bu yazı çıkınca, gittim *President*⁶⁹'e:

"Böyle böyle, bakın ben şuyum, işte şunlar çıktı. Maaşım da bu. Öbürleriyle mukayese edin, eğer yükseltmeye gerek bulmuyorsanız yükseltmeyin ama gerek görüyorsanız da yükseltin," dedim.

Ciddi bir zam geldi.

Efendim, ondan sonra artık nereye el attımsa benden orijinal birşeyler çıktı. Finlandiya'da çıkan *Pro-*

⁶⁷ Eleştiri yazısı.

⁶⁸ Dimitry Segal. "Folklore Text and Social Context." *Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature*. Vol. 1 no. 258 (1976).

⁶⁹ Üniversite rektörü.

verbium diye bir dergi var, atasözleri dergisi, yazı istedikler, iki yazı yolladım. İkisi de yayımlandı⁷⁰.

Artık tanındım. Konu Türkiye'yle, yabancı folklorla ilgili bir şey olunca yazı istemeye başladılar, yolladım. Böylece iş artık kapalı bir yerde kalmaktan çıktı, bana güven geldi.

Galiba 1982'de, iyi hatırlamıyorum, *American Folklore Society*'nin yıllık toplantılarından birisi Nashville'de düzenlenmişti. Her yıl, onun genel kurul toplantısında, iki bilim adamını *fellow* seçerler, yani şeref üyesi gibi bir şey. Dinliyoruz, belki 500 kişi varız. Derneğin sekreteri çıktı,

"Bu yıl iki kişi seçemedik, bir kişi seçtik," diye başladı.

Adettir, seçilen kişi veya kişilerin evvela çalışmaları anlatılır. İşte şunu şunu yaptı, onun için seçtik denilir. Sekreter devam ederek,

"Size evvela çalışmalarını anlatırsam hemen bileceksiniz, çünkü bu konuda başka çalışan yok. Onun için evvela adını söyleyeyim, bu yıl İlhan Başgöz'ü *fellow* seçtik," dedi.

Salon alkıştan çınladı.

Hâlâ gözlerim doluyor, görüyorsunuz.

Müthiş duygulandım. Beklemediğim bir şey bu. Hiç bilmiyorum kim teklif etti, nasıl kabul edildi...

Sonradan öğrendim. Profesör Eberhard ile, Prof. Felix Oinas diye bir Estonyalı vardı, onlar teklif etmişler ve kabul edilmiş.

⁷⁰ Örneğin, biri: İlhan Başgöz, "Riddle Proverbs and Related Forms in Turkish Folklore (Türk Folklorunda Bilmece Atasözleri ve İlgili Bıçimler)." *Proverbium*. 18, 1972. ss. 655-668.

Benim seçilişim müthiş bir şey oldu. Düşünün, *American Folklore Society*'nin 150 yıllık bir tarihi var ve bir Meksikalı dışında, tek yabancı isim, Orta Doğu'dan tek isim, benim.

Arkasından, Guggenheim⁷¹ bana bir *fellowship*⁷² verdi ki, bilirsiniz, Guggenheim en seçkin *scholar*'lara veriyor. O yıl da Indiana Üniversitesi'nden Guggenheim *fellowship*'i alan bir tek bendim.

Bütün bunlar bir araya geldi, ondan sonra, "A, İlhan Başgöz mü? Tanıyoruz," dediler. Bu iki olay *tenure* almama ve *full* profesörlüğe terfi etmeme neden oldu.

Amerikalı folklorcular, daha çok kıt malzeme üzerine, teorik çalışmalar üzerinde durdular. Yorumlarını dayandırdıkları malzeme küçük; işte iki masal alıyor, on bilmece alıyor. Benim elimde o kadar bol malzeme var ki, hangisine el atsam, onlarınkinden daha iyi bir şey çıkıyor. Yazdıklarım okunmaya, aranmaya başlandı.

Tabii yabancı olmamın, İngilizcenin benim için yabancı dil olmasının bir avantajı var. Bunun dezavantajı yok değil, rahat konuşamıyorsunuz, rahat yazamıyorsunuz; ama, avantajı da şu, eğer söyleyeceğiniz doğru dürüst bir şey yoksa yazamıyorsunuz. Eğer yazdığınız şeyde *substance*,⁷³ yani esaslı bir fikir yoksa bir şey yazamıyorsunuz. Çok iyi İngilizce konuşan birisi öyle yazıyor ki, oho... Okuyan hayran oluyor. Ben okuyorum, Allah Allah yahu bunda bir şey yok, diyorum, nedir yani

⁷¹ John Simon Guggenheim adına ihdas edilmiş burs dağıtan kuruluş. Her yıl dünyanın her tarafından şairler, romancılar, müzisyenler ve her daldan araştırmacılar bu bursu almak için başvururlar.

⁷² Bilimsel araştırma için burs verilmesi ve bu yolla, bursu hak eden kişinin onurlandırılması.

⁷³ Cevher, esas.

bu, filan. Türkçe yazarken bazen ben de yapıyorum bunu. Gargara etmek derler ya. Baktım ki biraz sıkışıyorum gargara ettiriyorum. Benim için İngilizce'de mümkün değil bu. Onun için daima ciddi oluyoruz.

Amerikan üniversitelerinin iyi bir geleneği var, bir dalda eğer tanınırsanız size istediğiniz her şeyi veriyorlar. Aldığım *grant*⁷⁴lerin sayısı belki on beşi buldu. Hiç bir araştırma projem yok ki burs vermesinler; bu sayede Sovyetler'e gittim, İran'a Irak'a gittim, Yugoslavya'ya gittim, Fransa'ya gittim. Yani ne zaman ciddi bir araştırma projesi versem desteklediler.

Pultar: Indiana Üniversitesi hep destekledi, burs verdi diyorsunuz...

Başgöz: Bursun bir kısmı Indiana'dan gelir, bir kısmı için de, vakıflar vardır. *Guggenheim Foundation*, *Ford Foundation*, *Social Sciences Research Council*, *American Philosophical Society*, böyle on beş, yirmi tane vakıf var, oralardan burs istersiniz.

Pultar: Peki, arşivinizi ne yaptınız?

Başgöz: Arşiv orada çoğaldı tabii. Benim Amerika'dayken yaptığım dış seyahatlerle büyüdü. Gelirken, onu Geleneksel Müzik Arşivi'ne bağışladım, *computer*⁷⁵e girdi. Bir kopyası orada. Öbür kopyasını da Tarih Vakfı'na veriyorum. Henüz tamamını getirmedim ama parça parça veriyorum. Pertev Bey'in arşiviyle beraber buraya gelmiş olacak.

⁷⁴ Araştırma bursu. Daha çok verilen miktar için kullanılır.

⁷⁵ Bilgisayar.

Norveç'te bir folklor kongresinde (1984).

Profesör İlhan Başgöz (1984).

Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü öğretim üyeleriyle.

Bloomington'da bir partide kuzu çevirirken.

“Kaz Kazınan, Baz Bazınan”: Sözlü Anlatım Çalışmaları

İlhan Başgöz söyleşiye devam etmeden önce, makalelerinin derlenmiş olduğu, Kemal Sılay tarafından yayıma hazırlanmış *Turkish Folklore, Oral Literature*⁷⁶ kitabını hediye ediyor.

Başgöz: Bu kitap, makalelerimin büyük kısmını içine alır.

Functionalism'le beraber veya ondan kısa bir zaman sonra Amerika'da *structuralism*⁷⁷ moda oldu. Bu konuda iki kuramcı var. Claude Lévi-Strauss ve Vladimir Propp. Lévi-Strauss'un yaklaşımı bana folklor malzemesinin değil de insan zihninin yapısını inceliyor gibi geldi. Beni pek sarmadı.

Propp'un Rus masalları üzerindeki çalışması⁷⁸ ise ilgimi çekti, çünkü Propp malzeme üzerinde

⁷⁶ *Turkish Folklore and Oral Literature. Selected Essays of İlhan Başgöz* (Türk Folkloru ve Sözlü Edebiyatı. İlhan Başgöz'ün Seçilmiş Denemeleri). Ed (yay. haz.). Kemal Sılay (Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series Publications [Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları]), 1998).

⁷⁷ Yapısalcılık.

⁷⁸ Bkz. Vladimir I. Propp, *Morfologiya Skazki* (Leningrad: Academia, 1928). *Morphology of the Folktale*. Ed. with an Introduction by Svatava P. Jakobson (Yay. haz. Svatava P. Jakobson'ın Giriş yazısı ile). Trans (Çev.). Laurence Scott (Philadelphia: American Folklore Society, 1958). *Masalın Biçimbilimi*:

çalışıyordu. Ben onun geliştirdiği kuramı bizim halk hikayelerine tatbik ettim, Türkçeye "Türk Halk Hikayelerinin Yapısı"⁷⁹ diye çevrilebilecek bir yazı yazdım. İlgi gören makalelerden biri de o oldu. Onu bir ders kitabına aldılar; halen Los Angeles'te okutulur o ders kitabı.⁸⁰

Propp, tamam, masalları inceledi ama ortaya çıkan şey, soyut bir formül gibi: "a-b-c, masal böyle ifade edilebilir." O teoriyle, masalın dilinden anlamazsın, masalın kahramanlarını tanımazsın, masalın konusunu bilmezsin, bir masal gerçek masal mı yoksa birisi oturdu uydurdu mu? Onun farkına varamazsın, böyle soyut bir şey.

Ben ise kendi araştırmamda, Propp'un metodunu takip ederek, Türk halk hikayelerinin, sonuç olarak, genç insanın, on altı on yedi yaşına gelen insanın, babasının otoritesinden kurtulmak, kendisine bağımsızlık elde etmek, aileden ayrılmak ve kendi yuvasını kurmak için kurduğu hâyâlin ifadesi olduğunu buldum.

Pultar: Türk halk hikayeleri?

Olağanüstü Masalların Yapısı. Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat (İstanbul: Om Yayınevi, 2001).

⁷⁹ İlhan Başgöz, "The Structure of Turkish Romances." *Folklore Today: A Festschrift for Richard M. Dorson.* Eds (yay. haz.) Linda Dégh, Henry Glassie and (ve) Felix J. Oinas (Bloomington: Indiana University Research Center for Language and Semiotic Studies, 1976).

Makale "Türk Halk Hikayelerinin Yapısı" başlığıyla *Folklor/Edebiyat* dergisinin İlhan Başgöz özel sayısında yayımlanmıştır (Çev. Serpil Cengiz, ss. 85-98).

⁸⁰ *Folk Groups and Folk Genres: A Reader* (Folk Grupları ve Folk Türleri: Okuma Kitabı), ed (yay. haz.). Elliott Oring (Logan, UT: Utah State University Press, 1989).

Başgöz: Türk halk hikayeleri. Bu müthiş bir şey oldu, çünkü böyle inanılır, bu kadar elle tutulur bir şey ortaya atılmamıştı. Bir konferans için Norveç'e davet ettiler, Danimarka'ya davet ettiler, bu konu üzerinde izahlarda bulundum.

Böylece yürüdü... İşte buraya geldik.

Daha fazla yapabiliirdim fakat yapamadım çünkü geç başladım. Ben Amerikaya gittiğimde yaşıım kırka geliyordu. İngilizce bilmeden gittim. Beni kurtaran, elimdeki büyük malzeme oldu. Bir de, Teori'yi öğrenince, teorilerin zayıf taraflarını gördüm. Derhal elimdeki malzemeye tatbik ediyorum, bakıyorum ki, aa bu şey, aklım almıyor pek...

Bir gün, toplantının birisinde... Robert George diye Los Angeles'li bir folklorcu var, Yunan asıllı. Fıkralar dinlemiş. Annesi üç beş fıkra anlatmış. Anlatırken de, birkaç kelime ile fıkradan kopan, yani bizim *digression*⁸¹ dediğimiz, konudan sapan bir şeyler söylemiş. Annesi fıkra anlatırken, fıkranın konusuna göre, "İşte bu böyle adam olur," yahut, "Çocuklar böyle eğlenirlerdi," filan, demiş. Robert toplantıda bu konuda bir konuşma yaptı.

Aa, birdenbire ben uyandım. Elimde o kadar çok malzeme var ki bu konuda... Ben hikayeleri yerinde dinlemişim, metinden okumuyorum. Gidiyorum, evet, hikaye anlatırken âşık bir yerde kesiyor,

"Beyim," diyor, "bunlar Pazar çocuklarıydı; ondan kötü oldular bunlar. Pazar gecesi çocuklarıydı."

⁸¹ Konu dışına çıkma.

Ne demek "Pazar gecesi"? Eskiden Cuma tatildi, kutsal gün sayılıyordu. Cuma günü tatil günü olduğu için tabii kocalar eşleriyle Cuma günü yatıyor, Cuma günü tohumu atılan çocuklar iyi oluyor. Babalarının anlelerinin sözünü dinliyorlar filan, tatlı çocuk oluyorlar. Pazar gecesi çocuğu ise bir şeye benzemiyor.

Yani bir bakıma tenkit yapıyor bunlar... "Çevirdiniz Cuma gecesini Pazara, işte doğan çocuklar böyle oldu," demeye getiriyorlar.

Yahut, hikaye kahramanı anlatıyor,

"O vaktin güzellerinin saçı, topuğunu döverdi, şimdiki genç kızları gibi tavuğun kuyruğuna benzemezdi," diyor.

Tenkidin yanısıra geçmiş kültürü izah ediyor, anlaşılır hale getiriyor. Yani *digression*'un bir fonksiyonu da bu.

Bunlardan ben o kadar malzeme toplamışım, fişlere yazmışım ve "âşığın hikayeye müdahalesi," demişim. Ne olduğunu bilmeden. 100-200 tane böyle fişim var.

İşte o konuşmayı dinleyince ben, haa, dedim, buna *digression* diyorlar. "Aktaranın yorumu" veya "kişisel görüşün ifadesi" de diyebiliriz.

Oturdum bir makale yazdım. Uzunca bir makale ve *Journal of American Folklore*'un ilk makalesi olarak çıktı. Editör de gayet tatlı bir not koymuş, "İşte," diyor, "sahada yaptığı çalışmalara dayanan..."⁸²

Diyeceğim, teori iyi, fakat Georges Dumézil'in meşhur sözü vardır, "En iyi teori on yıl gider, ondan

⁸² İlhan Başgöz, "Digression in Oral Narrative: A Case Study in Oral Narrative by Turkish Romance Tellers." *Journal of American Folklore* 99 (1986).

sonra yerini yeni bir teori alır," der. Öyle oluyor, bir teori geliyor ve arkasından yenisi geliyor. Her teoride yapılan iyi araştırma iyi, ama teoride kalmayacaksın, bir temelin olacak. Teoriyi tenkit edeceksin mesela, yanlışsa. Benim böyle kabadayı bir tarafım var, yanlış diyordum.

Pultar: Milman Parry ve Albert Lord'un *formulaic*⁸³ teorilerini⁸⁴ kabul ediyorsunuz değil mi? Hatta anladığıma göre, siz hikayede, yani düzyazıda bile böylesine formüller vardır diyorsunuz...

Başgöz: Parry ile Lord'un görüşünün eksikliği ne, bakın:

Bunlar gidiyorlar, hakikaten Yugoslavya destanlarını topluyorlar. Onları dinlerken farkına varıyorlar ki, bazı şeyler tekrar ediliyor. Mesela, bazı *epithet*⁸⁵ler.

Parry ve Lord, Homeros'un destanını okuyor, "çabuk ayaklı Akilleos," dendiğini görüyorlar. Bunu, bunlar, metinden okuyor. Nedir bu "çabuk ayaklı Akilleos"un fonksiyonu diye düşünüyorlar. Parry, heceyi ve kafiyeyi tamamlamak için kullanılmıştır, başka bir fonksiyonu yoktur, sonucuna varıyor. Yani, Parry'ye göre, "çabuk ayaklı Akilleos" *epitheti*, oraya dizinin hece sayısı tamamlansın diye konulmuş.

⁸³ Formüle dayanan. Parry ve Lord'un buluşuna göre, klişe sözlere dayanan sözlü edebiyatın özelliği. Yayına hazırlayanın notu.

⁸⁴ Bkz. Albert Lord. *The Singer of Tales* (Hikayeleri Terennüm Eden) (New York: Atheneum, 1965); *The Index of the Milman Parry Collection 1933-1935*. Heroic songs, conversations and stories (Milman Parry Koleksiyonu Dizini 1933-1935. Kahramanlık şarkıları, konuşmalar ve hikayeleri). Comp. and ed (Der. ve yay. haz.). Matthew W. Kay (New York: Garland Publishers, 1995).

⁸⁵ Niteleme.

Amerikan sosyal bilimleri müthiş dinamik. Bir başkası, George Calhoun, da çıkıyor diyor ki, "Hayır, bu klişeler tamamen mekanik bir öge değil, bunlar heyecanların yükseldiği yerlerde oluyor; ben Homeros destanında tetkik ettim."⁸⁶

Lord ise, "formula⁸⁷'yı anlamak için müziği ve vezni anlamak lazım, oradan başlar," diyor.

Ben bizim halk hikayelerine bakıyorum, acaba ne kadar formula kullanılmış. Bunlar mensur bir defa, şiir değil; sonra müzik yok ... Yani müziğin de ilgisi yok, veznin de. E, bu yanlış. Ama tekrarlar var. Hem de o kadar var ki. Hatta, manzum bir eser buluyorsun, *Dânişmend-nâme*, bir klişe var orada, bir formula. Onun mensur version⁸⁸'unu buluyorsun başka bir kaynakta,⁸⁹ aynı şeyi tanıyorsun, aynı klişeyi tanıyorsun. Ne kalıyor geriye? Belli fikirleri anlatmak için, belli kelimelerin bir araya gelmesi oluyor formula.

Bizim halk hikayelerinde formüllerin kullanıldığı yerler belli. Kahramanın nasıl büyüdüğünü anlatırken bir klişe kullanılır ... işte, üç yaşına gelince ayak maki-na, dört yaşına gelince dil bilmem ne, beş yaşına gelince

⁸⁶ George Calhoun, "The Art of Formula in Homer." *Classical Philology* 30 (1935).

⁸⁷ Formül.

⁸⁸ Uyarlama.

⁸⁹ Yeni bir baskısı: *Dânişmend-nâme*, haz. Necati Demir (Niksar: Niksar Belediyesi, 1999).

"Batılı" kaynaklar: *La geste de Melik Dânişmend*. Étude de *Critique du Dânişmendnâme*. Irène Mélikoff (Paris: İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü, 1960); *Dânişmend-nâme*. Tenkidli metin, Türkiye Türkçesine aktarılış, dil özellikleri, sözlük, tip-kıbasım. Haz. Necati Demir (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü'nde Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin tarafından, 2002).

çözüldü, konuşmaya başladı. Yahut kahraman ayrılıyor gurbete gidiyor:

Al Allah delini, zapteyle kulunu, işte döner gelirse, sağ olursak görürüz birbirimizi, Allaha ismarladım sizi.

Yahut atın anlatılması için, yahut güzelin anlatılması için...

Homeros'da kullanılan klişeler de aynı yerlerde kullanılmış. Yani, Homeros'un destanlarına bakın, atın güzelliği, kahramanın yiğitliği, ayrıldıkları zaman duygular, kavuştukları zaman duygular ... anlatılırken formüller kullanılmış. Tabii bizimkilerden farklı yanları yok değil, ama kullanıldığı yerler aynı. Şaşılacak derecede aynı.

Pultar: Bunları böyle karşılaştırmalı olarak da yazdınız mı?

Başgöz: Evet. Mesela heyecanların yükseldiği yerlerde belli formülleri kullanmışlar; çünkü bunlar hazır klişeler, bunların değeri tanınmış, dinleyenler bunları sevmiş, yüzyılların deneyiminden geçmiş. Bugün de kullanıyorlar.

Ama iki sanatkarın bunu kullanmasında fark görüyorsunuz. Her biri aynı klişeyi kullanıyor, yani geleneksel metni, geleneksel formülleri kullanıyor ama kendinden de bir şey katıyor, kendi yaratıcılığında bir kelime atıyor oraya.

Müdamı anlatır:

Kaz kazınan, baz bazınan,

alaca tavuk, çil horozunan,
bilmem kim meydana çıktı...

Bu klişeyle hikayelerine başlar.

"Nereden öğrendin sen bunu?" diye sordum kendisine.

"Üstadım Cafer Usta var," dedi, "filan köyde yaşıyor, aynen ondan öğrendim ben."

Cafer Usta'ya gittim, aynısını Cafer Usta'ya söyledim. Eksik. Müdami bir şeyler katmış... Mesela, diyor ki,

Kaz kazınan, baz bazınan,
alaca tavuk, çil horozunan,
delikanlı genç kızınan,
kaş oynatır gözünen...

Bunlar Müdami'nin eklemesi. Müdami genç hikaye anlatıcısı. Ustasından duyduğuna, "delikanlı genç kızınan, kaş oynatır gözünen"i katmış oraya.

Yani, bu klişelerde dahi, kişinin yaratıcılığının izini, anlatıcının izini görüyorsunuz.

Lord'un teorisinin bir eksiği daha var. O, müzik ve vezni, sözlü formüllerin, olmazsa olmaz bir parçası sayıyor. Çünkü manzum destanlar üzerinde çalışmış. Halbuki, görüşü bizim yarı manzum, yarı düzyazı *Dede Korkut*⁹⁰ destanına ve halk hikayelerimize uygularsanız, manzum olmayan yerlerde de bu klişe sözleri buluyorsunuz. Mesela manzum *Dânişmend-nâme*'ye bakıyorsunuz, bir yerde sabahın olmasını anlatan bir klişe kulla-

⁹⁰ Yeni bir baskısı: *Dede Korkut* destanları, haz. Yusuf Akgül (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997).

nılmış; düzyazı ile olan hikayeye bakıyorsunuz, aynı sözlü klişe orada da kullanılmış.

Bunları yazdım, çok enteresan görüldü.

Los Angeles'te bir konuşmaya gitmiştim, klasik çağ bilginleri geldiler, Roma üzerine çalışanlar. Dinlediler, dediler ki,

"Çok yeni ... yani biz bunları görememiştir."

Neden görememişler? Metin üzerinde çalışıyorlar.

Ben dinlerken, bakıyorum, âşık oraya geldi mi, sesini değiştiriyor. Yahut neden o sözü söylediğini belli ediyor.

Bunları ancak sahada gözlemleyebiliyorsunuz, metinden anlaşılmıyor.

Hatta, eğer iki veya üç metni mukayese etmezseniz, *formula* nerededir onu bile bulmanız zor.

Müdami'nin bir hikayesini alıyorsunuz, bir daha, bir daha, üç hikayeye bakınca, görüyorsunuz, aynı şeyleri kullanmış. Tamam. Bu formül mü değil mi tek metinden bulup çıkarmaya imkan yok, çok zor... Ancak mukayese edeceksiniz.

Pultar: Şu an yaşayan âşık kim var?

Başgöz: Çoğu öldü. Ve âşıkların hepsi artık kente geldi, hikaye anlatma geleneği bitti.

Pultar: Yüzde yüz bitti mi artık, hiç bulunamıyor mu?

Başgöz: 1982'de Kars'a gittim. Orada hikayelerin *episode*⁹¹larını anlatıyorlardı, kısa kısa...

Halbuki eskiden hikaye bir hafta devam ederdi. Aşık akşam bir yerde keser, ertesi gün oradan devam ederdi: Dinleyiciler o kentten, aralarında yabancı çok az; boş vakitleri var, gelip her akşam dinlerlerdi.

Pultar: Yani, gene de devam ediyor diyorsunuz.

Başgöz: 1982'de ediyordu. Ama artık uzun hikaye anlatılmıyordu; kısa, bir akşamda biten hikayeler anlatılıyordu. Çünkü bir akşam gelen dinleyici ikinci akşam yok.

1982'de ben dinleyicileri merak ettim. Kimler geliyor, niye hikaye kısa anlatılıyor? Gelenler: bir, Kars'tan Trabzon'a giden kamyonların şoförleri; iki, Kars'a alışverişe gelen halktan tüccarlar. Kars'ın her gün gelen yerlileri pek az kalmış. Radyo çıkmış, televizyon çıkmış; herkesin evinde televizyon var, açıyor televizyonunu, izliyor...

İran'da da aynı şey olmuş. 1967'de Tebriz'de halk hikayeleri derledim, orada da kısa *episode*'lar anlatıyorlardı. Sordum, dediler ki,

"Bizim dinleyicilerimiz kentlidir—orada köylüye kentli diyorlar—köyden Tebriz'e geliyorlar, bir gün yahut iki gün, iş için. Tebriz'de hükümetle işlerini görürken, akşamları kahveye gidiyorlar. Bir akşam. Ertesi gün çekiyor gidiyorlar. O akşam onlara söylenen bir şeyin başı

⁹¹ Epizot.

sonu olması lazım. Yarım hikaye dinlemiyorlar, gidiyorlar."⁹²

Biliyorsunuz, Çobanoğlu bir türküyü meşhur etti, "Kızıroğlu Mustafa Bey" türküsünü. Türkü, Köroğlu kollarından birinde geçer. Şöyle başlar:

Bir at biner Alapaça,
Aman vermez Kırat kaça,
Az kaldı ortamdan biçer,
Kim kim, Kızıroğlu Mustafa bey, bir bey
oğlu.

Çobanoğlu,

"Bu türküyü, babam Gülistan Usta söyledi, bana telif ücreti vermeden kimse okuyamaz," dedi.

Halbuki bu bir halk türküsüdür, daha evvel söyleyenler olmuştur.

Ben onun babasının hikayelerini tespit ettim. Gülistan Çobanoğlu ... çok tatlı bir anlatımı vardı. Çok zengin bir dili vardı. Terekeme⁹³ ağızıyla anlatırdı. Oğluna,

"Sen niye öyle anlatmıyorsun?" diye sordum.

"İlhan Bey, kimse anlamaz ki şimdi bunu," dedi, "gelenlerin çoğu yabancı, yerliler gelmiyor, ben öyle anlatırsam dinlemez beni kimse."

Eski dili anlamıyor artık bugünün dinleyicisi. Ya okur yazar olduğu için, yahut okur yazar değilse bile bugün konuşulan dil aşağı yukarı milli bir dil. Yani Kars'ın lehçesi, Adana'nın lehçesi ... çok az. Hergün kay-

⁹² İlhan Başgöz, "Turkish Hikaye Telling Tradition in Azerbaijan, Iran." *Journal of American Folklore* 83/330 (1970).

⁹³ Kafkaslardan gelme bir Türk topluluğu.

boluyor bunlar. Onun için hikayeci, anlatırken, buna dikkat ediyor.

Demin de dediğim gibi, aslında *digression*'un bir fonksiyonu da bu. Geçmiş kültürü izah ediyor, anlaşılır hale getiriyor.

Pultar: Ancak artık öyle bir kopukluk var ki, onun için bile çok geç olmuş diyorsunuz...

Başgöz: Halk dilinin zenginliği kaybolmuş. Artık okuldan, gazeteden, televizyondan yayılan bir kültür dili var. Gitmiş, oraları işgal etmiş. Gayet fakara, zayıf. Ama işte, âşık dinleyicisine anlatmak için artık onu kullanıyor.

Her yerde halk kültürü böylece bitiyor. Uzun anlatım sanatı özellikle bitti. Kimsenin bugün çocuklarına masal anlattığını zannetmiyorum. Oturuyorlar televizyonun başına, tamam.

Pultar: Özetle, hem uzun hikaye geleneği bitti, hem de hikaye dili değişti diyorsunuz...

Başgöz: Bakın şöyle diyeyim. Hikayenin dili, tespit edilmiş bir dil değildir. Âşığın zihninde var o. Tabii geleneksel anlatım dilini biliyor, tekniğini, *formula*'ları biliyor. Ama her anlatımda dinleyicilerine göre, kendi ruh haline göre, dili değişebiliyor. O sabah karısıyla kavga etmiş mi, etmemiş mi, ona göre anlatımı değişebiliyor. Cümleleri kısa olabiliyor, uzun olabiliyor, filan. Âşık kendini mutlaka duruma göre ayarlıyor. Yani ortada "performans" dediğimiz, gösteri dediğimiz bir olay var... Bu çok önemli.

Pultar: Peki, âşık tamamıyla bugünkü televizyon diliyle konuşsa ... o zaman da o anlatı, artık hikaye olmaktan çıkıyor ... mu?

Başgöz: Tabii. Hikaye bitiyor. Bitti yani. Televizyon yayıldıktan sonra hikaye anlatımı bitti.

Ama siyasi fıkralar müthiş canlı. Her gün yeni fıkralar çıkıyor. Mesela Temel Reis fıkraları. Türkiye'de her kötü olay üzerine Temel Reis'in bir fıkrası anlatılıyor. Müthiş bir şey! 1940'larda Temel fıkraları Doğu Karadeniz'de, küçük bir bölgede anlatılan Laz fıkralarıydı. Şimdi Türkiye'nin her tarafına yayılan başka bir gelenek oldu. Şu fıkrayı biliyorsunuz herhalde: Temel:

"Ben başbakan olacağım daa," demiş.

"Temel, sen deli misin?" demişler.

"Delilik şart mıdır?" diye sormuş.

Baylıyorum yani... Halk kültürü canlılığını başka yerlerde sürdürüyor. Siyasi fıkralarda. Yalnız bizde değil, Mısır'da, İsrail'de, Rusya'da, İran'da siyasi fıkralar müthiş çoğalıyor. Eğer bir yerde basın hürriyeti, söz hürriyeti varsa, fıkraların eleştiri dozu düşük; yoksa müthiş yüksek! Adam aklına her geleni, her şeyi fıkralar olarak söylüyor, çünkü başka türlü anlatamıyor. Bir toplantıda anlatmışlardı:

Bir büyük toplantıda bütün dünyadan doktorlar bir araya gelmişler. Aralarında Rus doktoru da var. Rus doktoru bir bildiri sunmuş, demiş ki,

"Biz bademcik ameliyatında çok yeni bir metod geliştirdik."

"Nedir?" demişler.

"Kıçtan giriyoruz ve bademciği öyle alıyoruz."

"Ee," demişler, "niye ağızdan almıyorsunuz?"

"Bizde kimse ağızını açamaz ki."

Bu tip fıkralar çok yayılıyor.

Cengiz: Linda Dégh de, kentte oluşan bu yeni kültür için, "eski şişede yeni şarap" diyerek, kentteki yeni kültürü "kent folkloru" olarak adlandırıyor. Yani, folklorun aslında özünü koruduğunu, bir şekilde yeni *form*⁹⁴lar aldığını söylüyor.

Başgöz: Bakın buna şöyle, elle tutulur bir örnek versek... Bizim âşıklarımız vardır. Bunların hepsi kente geldi, hâlâ koşma yazmaya devam ediyorlar ve sazla söylüyorlar. Ancak, çok büyük bir değişim oldu. 1960'a kadar âşıkların dilinden sosyal protesto yahut toplumun yapısına yönelik protesto pek azdı. 1940'larda biraz başladı. 1950'de sustu. Menderes susturdu. 1960'ta, 27 Mayıs'tan sonra, anayasanın yeni söz hürriyetini garanti eden maddelerinden sonra, bir patlama oldu. Âşıklar, artık eleştiri türküsü söyleyince cezalandırılmayacaklarına inandılar. Peşinden, politika sahnesine yeni bir parti çıktı: Türkiye İşçi Partisi. T.İ.P., özellikle Alevi âşıkları, Devrimci Âşıklar Derneği diye bir dernekte topladı. Bilmiyorum siz 1960'ları hatırlar mısınız? Âşıklar ilk defa, gruplar halinde köylere gitmeye başladılar, konser vermeye. Verdikleri konserlerde söyledikleri türküler zehir zıkkım. Bir kısmı diyor ki, "Ey köylüler yürüyün artık şehirlere

⁹⁴ Biçim.

... baltalarınızı alın," bilmem, "değneğinizi alın, ykalım," filan. Öbürü işte, "Emperyalizm bizden çok şey aldı, Amerika kahrolsun!.." "Ağaların kökü kazınsın..."

Öyle bir protesto geleneği ki bu, aydın şairlerin söylediği herşeyi, âşıklar, halk şiirinin biçim özellikleri içinde söylediler ve çaldılar.

Şimdi, "eski şişeye yeni şarap" deyimini eğer şu anlamda kullanılıyorsa doğru: Biçim hâlâ eski, sazla söyleniyor, ama içerik yeni, çok yeni. Özellikle Alevi âşıklarınki. Eskiden beri onların Osmanlı idaresine karşı gelmeleri var. Yavuz İran seferine giderken 40.000 Aleviyi kesmiş. Efendim, Pir Sultan Abdal asılmış. Alevilik kenarda, sanki düşman bir ideoloji gibi görülmüş. Aleviler o yüzden çok kızgınlar. İlk defa 1930'larda, Cumhuriyet kurulduktan sonra laikliğin kabulüyle rahatladılar. "Aa, demek ki biz de Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşymışız," dediler. Ama 1950'den itibaren özellikle aşırı milliyetçiler, yani bizdeki dar milliyetçiler, bunları düşman ilan ettiler. Biliyorsunuz, Aleviler, sosyal demokrat partileri, yahut T.İ.P.'i desteklediler. Aleviler Maraş'ta katledildi, Yozgat'ta mahallelerine hücum edildi, filan. Bu sıkıntı, ifade özgürlüğü var oldukça şiire de yansdı. Ama 1972 anayasa değişikliği gelince Alevilerin bir kısmı hapse atıldı, bir kısmı sürüldü, dernekleri dağıtıldı. O zaman ses kesildi. Yani bu "yeni şarap," içinde geliştiği, yahut şarabın olgunlaştığı, mahzenle çok alakalı.

Bir de onlar, "Biz âşık değil, ozanuz; halk ozanuz," diyorlar.

"Ne fark var," diyorum, "halk ozanı ile âşık arasında?"

"Biz halkın dertlerini söyleriz," diyorlar, "onlar aşk hikayeleri söylerler, aşklarını anlatırlar."

Bu çok enteresan bir şey.

Bu âşıklardan Sivas'ta öldürülen Nesimi Çimen bana bir gün dedi ki:

"İlhan Bey, bize derlerdi ki, 'İşte hak için öldük, hak için boynunu vurdular, hak için çile çektik.' Biz de zannediyorduk ki," dedi, "gökteki 'Hak' için olmuş bu işler... Meğer insan haklarıymış bu."

Bu kadar dikkate değer bir yorum ben görmedim.

"İnsan hakkı için mücadeleymiş, biz de onu devam ettiriyoruz," diyor.

Pultar: Peki şu an bu "ozanlar" var mı?

Başgöz: Var. Genç, çağdaş ozanlar. Hepsi de Atatürk'e bağlı. Onların bir derneği var: Ozanlar Derneği. Bir dergi çıkartıyorlar. Sonra Âşık Veysel Derneği var. Oraya gelenlerin çoğu Alevi; zaten Veysel Alevi. Bugün kabul görüyorlar. Fazla ileriye gitmemek şartıyla, yani ne bileyim, "Kahrolsun, yıkın bu hükümeti," filan, dememek şartıyla, kabul görüyorlar. Tabii eleştiri dozu azalmış, bu çerçeve içinde söylüyorlar.

Bilkent Üniversitesi'nde sınıfıma iki âşığı çağırdım, ikisi de sosyal içerikli şiirler söylediler. Çaldılar ve söylediler. Dinleyenler hakikaten bu temayı çok beğeniyorlar. Herkes şikayetçi çünkü Türkiye'den. Fukaralıktan herkes şikayetçi, hürriyetsizlikten şikayetçi, ne bileyim, rahat olmamaktan şikayetçi. Âşıklar da bunu söylüyorlar.

Folklor Enstitüsü müdürü Richard Dorson'la.

Kars'ta Murat Çobanoğlu'nun kahvesinde (1982).

“Türklerin Sayısı Herşeye Rağmen Az”: A.B.D.’de Türk Araştırmaları

Boğaziçi Üniversitesi'nde konuk profesör iken (1978).

Kazakistan'da (1990).

Cengiz: Amerika'ya gittiğiniz zaman, Türkçe dersleri vermeye ve Türk edebiyatı ile Türk folkloru okutmaya...

Başgöz: Los Angeles'te ders vermedim ben, araştırmacıydım. Hiç ders vermedim. Berkeley'de ders vermeye başladım. İki yıl Türkçe ve Türk edebiyatı dersi verdim. “*Introduction to Turkish Literature*”⁹⁵ diye bir ders. Halk edebiyatı dahil, Türk edebiyatı hakkında fikir veren genel bir dersti.

Cengiz: Indiana'da?

Başgöz: Indiana Üniversitesi'ne gelince, ben Türkoloji dalında tek hoca olduğum için bir hayli ders verdim. İlk, “Türk Folkloru ve Halk Edebiyatına Giriş,” sonra “Türk Folkloru Üzerinde Araştırma Teknikleri ve Türler.” Lisans öğrencileri için “Türkiye’de Eğitim ve Toplum Değişmesi,” “Türkiye’de Siyasi Partiler,” “Batı’da ve Orta-doğu’da *Romance*⁹⁶ Türü” gibi derslerdi bunlar. Folklor ve halk edebiyatı ile ilgili olanları bazen Folklor Enstitüsü’nde, bazen bizim bölümde verdim. Bir zaman Türkçe dersleri de verdim. Bunlar, bilmeyenlere, orta derecede bilenlere ve iyi bilenlere olmak üzere üç düzeyde ders-

⁹⁵ Türk Edebiyatına Giriş.

⁹⁶ Romans.

lerdi. Kısa bir zaman sonra Türkçe okutmak için yardımcıları almaya başladım. Onlar Türkçe okuttu, ben sadece denetledim.

Cengiz: Siz hangi bölüme bağlıydınız, Folklor Bölümü'ne mi?

Başgöz: Hem Folklor Bölümü'nde idim, hem de *Uralic and Altaic Studies*⁹⁷ diye bir bölüm vardı, oradaydım. Maaşımı oradan alıyordum ama Folklor Bölümü'nde de çalışıyordum, ikili sözleşmem vardı. Folklorla ilgili dersleri her iki bölümde de verebiliyordum.

Cengiz: *Turkish Studies Program*⁹⁸ ne zaman kuruldu?

Başgöz: *Turkish Studies*, çekirdek halinde hemen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'ye gidecek asker ve subaylara Türkçe öğretmek için başlıyor. Harp biter bitmez. Hatta, harp sırasında da, Indiana Üniversitesi'nde küçük bir bölüm olarak var. *State Department*⁹⁹ üniversiteye para veriyor ve ilkin dil okutma şeklinde başlıyor.¹⁰⁰

Pultar: *Area studies* dedikleri...

Başgöz: Evet *area studies*. Öyle başlıyor. O zaman henüz *Uralic and Altaic Studies* bölümü kurulmamış. Bu

⁹⁷ Ural ve Altay Araştırmaları.

⁹⁸ Türk Araştırmaları Programı.

⁹⁹ A.B.D. Dışişleri Bakanlığı.

¹⁰⁰ Bkz. dipnot 58.

bölümü 1950'lerin ortalarında, *semiotics*¹⁰¹ alanında çalışmalarını ile tanınan Thomas Sebeok adlı bir Macar profesör kuruyor. İçinde Fin, Macar, Moğol, Özbek, Tibet ve Türk dilleri ve kültürleri okutuluyor. Benden evvel orada Talat Tekin Türkçe okuttu. Ben Berkeley'de kalmadım, Indiana'ya geldim, o benim yerime Berkeley'e gitti. İki yıl sonra da Türkiye'ye döndü. Ben gidince programın içine halk edebiyatı girdi.

Ben Indiana'ya gittiğim vakit bölümün başkanı bir başka Macar profesör, Denis Sinor idi. Çok becerikli, girişken, politik bir insan. Bölümün asıl gelişmesi onun zamanında oldu. Türkleri hiç sevmez, *barbarian peoples*¹⁰² diye söz ederdi. Neredeyse *Barbarian Studies*¹⁰³ diye bir bilim dalı kuracaktı. Bölüm başkanlığından ayrıldığı 1983'e kadar benim bağımsız bir Türkçe programı kurmamı önledi.

Ural ve Altay Araştırmaları bölümünün adını dünyada daha çok Thomas Sebeok'un editörlüğünü yaptığı *Uralic and Altaic Series*¹⁰⁴ yayınları duyurdu. Bu dizide 150 ciltten fazla kitap yayımlandı. Benim de iki kitabım orada yayımlandı: *Educational Problems of Turkey* ve *Turkish Folklore Reader*.¹⁰⁵ Bu sonuncusu, Amerikalı öğrencilere Türkçe öğretmek için yazdığım bir kitap. Halk edebiyatı metinleri ile Türkçe öğretmeyi denedim.

¹⁰¹ Göstergibilim.

¹⁰² Barbar halklar.

¹⁰³ Barbar Araştırmaları.

¹⁰⁴ Ural ve Altay Dizisi.

¹⁰⁵ İlhan Başgöz, *Turkish Folklore Reader* (Türk Folkloru Okuma Kitabı) (Bloomington: Indiana University Uralic and Altaic Series Publications, 1971).

*Department of Education*¹⁰⁶ onun hazırlanmasını parasal olarak desteklemişti.

Bu gelişme 1983'e kadar sürdü. O yıl Sinor emekli oldu.

Pultar: Programı ancak o zaman kurabildim diyorsunuz...

Başgöz: Programın ve vakıf kürsüsünün kurulmasının ilginç bir hikayesi vardır. 1975'te İstanbul'da uluslararası bir Türk Folklor Kongresi toplanmıştı. Yurtdışından 200 filan davetli var. Bu toplantıya, Pertev Boratav'la beni davet ettiler. Biz de gideceğiz.

Kongreden on gün evvel hükümet düştü; C.H.P. ağırlıklı hükümet düştü. Süleyman Demirel koalisyon hükümeti kurdu. O hükümette de Saadetin Bilgiç bakan oldu. Onun kardeşi var, Emin Bilgiç, "Dil Tarih"te bizimle aynı dönemden, birbirimizi hiç sevmeyiz. O da Kültür Bakanlığı müsteşarı oldu.

Müsteşar oluşundan iki gün sonra bana bir telgraf gönderilmiş: "Yol paramız olmadığından, sizden kongre davetimizi geri alıyoruz."

Halbuki, bildirimini yollamışım, kongre bildirilerinin yayımlandığı kitap içinde çıkmış bile. Efendim, bana Bakan'dan mektup gelmiş; hangi otelde kalacağım, hangi kokteyllere katılacağım, filan, hepsi belli.

Ben telgraf elime geçmeden, yani hiçbir şey bilmeden yola çıktım. Telgraf sonradan gelmiş.

¹⁰⁶ A.B.D. Eğitim Bakanlığı.

Tabii Pertev Bey'i de çıkartmışlar. Pertev Bey Paris'te, daha yakında olduğu için ona gönderilen telgrafi almış.

Pertev Bey dehşetli kırıldı, gelmedi.

Ben geldim, İstanbul'da bana oda ayrılan otele indim:

"Listede adınız yok," diyorlar.

"Ya nasıl olur? Bakın işte davetiyem, şu tebliğim," filan.

Sonunda anlaşıldı, "yol parası olmadığı için" çıkarılmışım!

Ama etrafımda böyle acayip gençler dolaşiyor, korktum. O zaman da hani terörizmin başladığı zamanlar. Ne olduğu belli değil.

Dolaşan ülkücülerdi...

Tuttum, bizim bölümün başkanı Denis Sinor'a bir telgraf çektim. Dedim ki böyle böyle, beni kongreye almadılar.

Seninki tut, cumhurbaşkanına bir telgraf çek! Cumhurbaşkanı o vakit Fahri Korutürk. Korutürk'e diyor ki,

İlhan Başgöz davet edildi. Orada yalnız kendini değil, üniversitemizi temsil ediyor. Söz hakkı alınmış, lütfen müdahale edin.

Korutürk telgrafi Dışişleri Bakanlığı'na gönderiyor, onlar da Emin Bilgiç'e baskı yapıyorlar. Ama o vazgeçmiyor, çünkü ağabeyi hükümette. Onun üzerine beni Dışişleri Bakanlığı'ndan çağırdılar. Kültür dairesinin başkanı gayet önemli bir adam; kültürlü, otoriter... Semih Bey.

Pultar: Semih Günver. Emekli olduktan sonra *Milliyet*'te sütunu vardı, *Vizyon* dergisinde de öykü yazardı, değil mi? Hafif erotiğimsi öyküler.

Başgöz: "İlhan Bey görüyorsunuz, bunlar söz dinlemiyor, dar kafalı adamlar. Sizi Avrupa'ya yollayalım, bizim hesabımıza on beş gün gezin," dedi.

"Aman Semih Bey," dedim, "Türk hükümetinin parasıyla Avrupa'ya gideyim, eğleneyim; ben bunu kabul etmem. Ama siz bir para verecekseniz bunu Indiana Üniversitesi'nin Türkçe programına verin, biz yayın yapmaya başlayalım."

"Tamam," dedi.

O yıl gerçekten bize 2500 dolar geldi. Biz de bununla *Indiana University Turkish Studies Series*¹⁰⁷i başlattık. İlk kitabımız Pertev Boratav için bir anma kitabı¹⁰⁸ oldu.

Dışişleri Bakanlığı bu parayı birkaç yıl daha gönderdi, biz de yayınlara devam ettik. Ben 1997 yılında emekli oluncaya kadar bu diziden on dokuz kitap çıkarılmışım. Aralarında Halil İnalçık, Çiğdem Kağıtçıbaşı ve Mübeccel Belik Kıray gibi değerli araştırmacı ve bilim adamlarımızın eserleri vardır.

Daha sonra ben Amerika'da yaşayan Türklere para sağlamaya başladım. Bize senede 100 dolar vererek abone olan Türklere yayınlarımızı ücretsiz göndermeye başladım. Böylece ilk ağızda otuz abone kaydettik. Yani

¹⁰⁷ Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi.

¹⁰⁸ Başgöz, İlhan and (ve) Mark Glazer, eds. (yay. haz. lar). *Studies in Turkish Folklore in Honor of Pertev N. Boratav* (Pertev N. Boratav Onuruna Türk Folkloru Çalışmaları) (Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series Publications, 1978).

yılda 3000 dolar. Fena para değil. Yayınlar sürdü ve *Turkish Studies*'in adı böylece Amerika dışında daha çok duyulmaya başladı.

İşte *Turkish Studies Program* böyle başladı. Ama dediğim gibi Denis Sinor, 1983 yılında bölüm başkanlığından ayrılana kadar bağımsız olmamızı önledi. O ayrılınca *Turkish Studies Program* resmî bir hüviyet kazandı. Biri 1983'te, biri 1988'te olmak üzere iki uluslararası türkoloji kongresi topladım. Yayınlarımız sürdü.¹⁰⁹

Cengiz: "Program ve vakıf kürsüsü" dediniz. "Vakıf kürsüsü" nedir, sizinki nasıl kuruldu?

Başgöz: Amerikan üniversitelerinde "vakıf kürsüsü" şu demektir: Ya bir hükümet ya da zengin bir adam, herhangi bir üniversiteye büyük bir para bağışlar ve, "bu paranın faizi ile," şu konuda, diyelim Türk edebiyatı konusunda, "bir kürsü açacaksınız, öğretim üyesinin maaşını bu paradan vereceksiniz," der. Para büyükse, onun faizi ile yayın yapılır, araştırma projeleri desteklenir. Böylece o üniversitede bir bilim dalı desteklenmiş olur.

Örneğin, Denis bizim bölümde Macarca için bir vakıf kürsüsü kurdu. Macar komünist hükümeti 1970'lerde Macarca eğitimi devam etsin diye 250 bin dolar verdi. Bu vakıftan hocanın maaşı verildi, bazı çalışmalar desteklendi. Böylece Macar dili ve kültürü eğitimi sürekli hale geldi.

¹⁰⁹ Bu yayınların toplu listesi, söyleşinin sonunda, "İlhan Başgöz'ün Kısa Yaşamöyküsü ve Yayınları" bölümündedir.

Efendim, bir yandan Türk hükümeti, bir yandan da Türkiye'den zenginler 1990'ların başından itibaren Amerikan üniversitelerinde vakıf kürsüleri kurmaya başladılar.

Pultar: Bu kürsüler nerelerde kuruldu?

Başgöz: Koç firması Harvard Üniversitesi'ne 9 milyon dolar bağışladı diye biliyorum. Orada bir Türk tarihi kürsüsü kuruldu. Ahmet Erteğün, Princeton Üniversitesi'ne, zannediyorum 3 milyon dolar bağışladı. Orada da bir kürsü kuruldu. Şikago'da kuruldu. Hükümet Los Angeles'te bir vakıf kürsüsü kurmak istedi, Ermeniler önlediler.

Ben de Türk hükümetine başvurarak Indiana Üniversitesi'nde bir vakıf kürsüsü kurulmasını istedim.

Çünkü, eğer burs yoksa, öğrenci çekmek zor. Ancak öğrenciye dört yıl eğitimini sağlayacak burs verirken geliyor. Öğrenci alamayınca da program tehlikeye düşüyor. *Tenure*'u olan bir hoca ayrılınca, yerine Türkçe okutsun diye bir okutman alıyorlar, o kadar. Yani program tehlikeye giriyor.

Bunu önlemek için bir kürsü kurmaya kalktım. Projemize Dışişleri Bakanlığı öncelik tanıdığı halde kolay olmadı. Bu arada üç başbakan değişti. Üç başbakanla cebelleştim: Tansu Çiller, Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit. Üçü de, "evet, tamam," diyor ama bir türlü çıkmıyor, çıkmıyor...

O sırada bana şöyle bir bilgi geldi. Vakıf kürsüsü için gerekli parayı veren kurulda bütün bakanlıkların ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın temsilcisi varmış. Sözü en

çok geçen de Genel Kurmay temsilcisi imiş. En kestirme yol ona ulaşmakmış.

Pultar: Ulaşabildiniz mi?

Başgöz: Evet ulaştım.

Bu başvurudan iki yıl evvel Ankara'da bir piknik yemeğinde Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Ahmet Çörekçi ile tanışmıştım. Sivildi. Çok mütevazı, kültürlü, kasılmayan bir tatlı insan. Orada uzun boylu konuşmuştuk.

Bana bilgi gelince, tuttum ona yayınlarımızın hepsini büyük bir kutu ile gönderdim. Yirmi kadar İngilizce yayın. Henry Glassie'nin, bir yılda üç baskı yapan, o büyük *Turkish Traditional Art*¹¹⁰, Halil İnalçık'ın İngilizce tarih kitabı¹¹¹... Böyle bir yayın serisini Türk hükümeti gerçekleştirilememiş. Bir de mektup ekleyerek,

"Biz bunları yaptık, siz de faydalı buluyorsanız, lütfen bir vakıf kürsüsü kurulması için bize yardım edin," dedim.

Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Evinde oturuyorum. Telefon çaldı. Açtım, bir kadın sesi,

"Ben, Hava Kuvvetleri'nden Teğmen Nazan. Çörekçi Paşa sizinle görüşmek istiyor," dedi.

¹¹⁰ Henry H. Glassie, *Turkish Traditional Art Today* (Günümüz Türk Geleneksel Sanatı) (Bloomington: Indiana University Press and Indiana University Turkish Studies Publications, 1993).

¹¹¹ Halil İnalçık, *The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire. Selected Essays* (Osmanlı İmparatorluğu Altında Orta Doğu ve Balkanlar. Seçilmiş Makaleler). (Bloomington: Indiana University Turkish Studies Publications, 1993).

O kadar sevindim ki anlatamam. Hava Kuvvetleri Komutanı'nın emir subayı bir bayan. Memleketim ne kadar değişmiş!

Çörekçi Paşa,

"İlhan Bey, size istediğiniz para verilecektir" dedi.

Kısa bir zaman sonra da hakikaten bir milyon dolar sefarete geldi. Üniversitenin özel uçağı ile *College of Arts and Sciences*'¹¹²ın dekanı, *Indiana University Foundation*'¹¹³ün başkanı ve ben Washington'a uçtuk. Büyükelçimiz Şükrü Elekdağ bize güzel bir ziyafet verdi ve sözleşme imzalandı. Para alındı.

Cengiz: Sözleşmenin koşulları var mı?

Başgöz: Bu bir milyon dolar Indiana Üniversitesi'ne veriliyor. Üniversite bunu işletiyor. Her yıl %5'ten aşağı olmamak üzere, bu paraya faiz veriyor. Yani 50.000 dolar. Bu 50.000 dolara Indiana Üniversitesi her yıl 50.000 dolar daha katıyor. Böylece kürsünün yıllık geliri 100.000 dolar oluyor. Bu para kıyamet gününe kadar Türk Araştırmaları kürsüsüne gelecek. Yani Indiana Üniversitesi'nde bizim programa ölüm yok, olmayacak.

Vakıf kürsüsü kurulduktan bir yıl sonra ben emekli oldum.

Pultar: Yani bu kadar yeni...

Başgöz: Bu kürsüye ve programın yöneticiliğine değerli bir öğrencim, Kemal Sılay, hem de *tenure*'le atandı. Geleceği artık o devam ettirecek.

¹¹² Fen ve Edebiyat Fakültesi.

¹¹³ Indiana Üniversitesi Vakfı.

Cengiz: Bildiğim kadarıyla Kemal Sılay edebiyatçı, folklorcu değil...

Başgöz: Folklorcu olması şart değil. Zaten edebiyata ilgi daha çok olur diye kürsüyü edebiyata ayırmıştık.

Ben folklorcu olduğum için folklor okuttum. Ama o sırada üniversitede tek Türk hoca olduğum için Türkiye ile ilgili bir hayli başka ders de okuttum.

Cengiz: "Türk Araştırmaları Programı" dört yıllık lisans eğitimi mi veriyor?

Başgöz: Evet. Hem *major*¹¹⁴ yani lisans eğitimi, hem de lisans-üstü *master*¹¹⁵ ve doktora eğitimi veriyor.

Bölümün şöyle bir özelliği var. Eskiden adı *Department of Uralic and Altaic Studies* idi. Sonra bu değiştirildi. Şimdi *Department of Central Eurasian Studies*¹¹⁶ oldu. Bölümde bir hayli *area studies* var. Fin, Macar, Moğol, Özbek, Tibet, Türk. *Central Eurasian*'da lisans-üstü eğitim yapan öğrenciler bu alanlardan herhangi birinden *master* ve doktora yapabilirler. Diyelim Macar-Osmanlı ilişkileri; yahut Osmanlı Divan edebiyatı... O sırada hangi dersler okutuluyorsa... Ancak aldıkları derece, bölümün adını taşır. Yani *M.A.* veya *Ph.D. in Central Eurasian Studies*¹¹⁷ denir.

Cengiz: Şu anda doktora öğrencisi var mı?

¹¹⁴ Lisans derecesi.

¹¹⁵ Yüksek lisans.

¹¹⁶ Orta Avrasya Araştırmaları Bölümü.

¹¹⁷ Orta Avrasya Araştırmaları yüksek lisans veya doktora dereceleri.

Başgöz: Evet, zannediyorum iki kişi var. Birinin Cahit Külebi üzerine doktora yaptığını biliyorum.

Pultar: Türkiye'den de sizin bölümde doktora yapmak isteyen oluyor mu?

Başgöz: Şimdi doktora yapan öğrencilerden biri, evet, Türkiye'den.

Türkiye'den, edebiyat doktorası yapmak için Amerika'ya gelmek biraz lüks görünüyor. İlk çok pahalı. Sonra Türk edebiyatı Türkiye'de okutulur; kaynaklar burada, bu alandaki iyi öğretim üyeleri burada.

Ancak şöyle oldu: Benim zamanımda Türkçe'de bir asistan kadrosu vardı. Buna *teaching assistant*¹¹⁸ diyorlar. O kadroya özellikle Türkiye'den Amerika'da doktora yapmak isteyen öğrencileri alırdım. Bunlara yeteri kadar ücret verilir, ayrıca doktora yaparlarken harç alınmaz. Böylece hem doktora yapan hem Türkçe okutan değerli öğrencilerim oldu. Bunlardan Mahir Şaul şimdi Illinois Üniversitesi'nde profesör. O, antropoloji doktorası yaptı. Yıldırım Erdener etno-müzikoloji doktorası yaptı, Türk aşıkları üzerine çalıştı. O da şimdi Teksas Üniversitesi'nde profesör. Kemal Sılay Divan edebiyatından doktora yaptı.

Cengiz: Hande Birkalan da orada doktora yaptı, değil mi?

¹¹⁸ Araştırma görevlisi.

Başgöz: Evet, Hande de aynı kadro ile çalıştı, onu ben Türkçe okutmanı yaptım, ama doktorasını Folklor Bölümü'nde yaptı.

Master'ını veya doktorasını Türk kültürü ile ilgili bir dalda yapsın yapmasın benden ders alanların sayısı yüzleri geçmiştir...

Pultar: Genelde Amerika'daki *Turkish Studies*'in durumunu nasıl görüyorsunuz?¹¹⁹

Başgöz: Buna iyi veya kötü diye kesin bir cevap vermek güç.

Şu nedenle: Amerikan bilim hayatı çok dinamik. Bakarsınız, bir üniversite herhangi bir nedenle Türkçe programı açar. Bu siyasi neden olabilir; ekonomik olabilir, yani biri para verir, vakıf kürsüsü kurdurur. Amerikan hükümetinden bu yolda istek gelebilir. Şimdi programa iyi bir profesör atanırsa öğrenci gider ve onun dersini alır. Ama aynı program kötü bir hocanın eline geçerse dumura uğrar. Öğrenci sayısı azalır. Program kapanabilir bile.

Buna bir de Amerikan ekonomisinin genel durumunu eklemek gerek. 1960'larda Amerika'da ekonomi büyüyordu. Üniversite bitirenlerin işsiz kalmak diye bir korkusu yoktu. O vakit benim dersimde on beş yirmi kişi olabiliyordu. Sonra ekonomik duruma bağlı olarak bu

¹¹⁹ Bu soruyu tabii ki "11 Eylül 2001"den önce sormuştum. Ancak bu olay, Arap Araştırmaları'na ve de genelde Orta Doğu Araştırmaları ile İslam Araştırmaları'na ilgiyi artırdı, ya da dikkatleri üzerilerine çektiyse de, özellikle Türk Araştırmaları'na bakış açısına—en azından bu satırların yazıldığı Haziran 2003'de—hissedilir değişiklik getirmede. Yayına hazırlayanın notu.

sayı azaldı. Üçe, beşe düştüğü yıllar oldu. Amerika'da öğrenciler artık iş bulmanın garanti olduğu alanlara yöneliyorlar.

Başka bir etken de burada eyalet üniversitelerinin birbiri ile ilişkisi olmaması. Bizde [Indiana Üniversitesi'nde] edebiyat, eski ve yeni, okutulur. Şikago'da tarih okutulur. Wisconsin'de siyasal bilimler. "Türk Araştırmaları"nın bütün dallarını birarada okutan hiçbir üniversite yok.

Bu nedenle vakıf kürsüleri önemli. Onların geliri olduğu için öğrenci çekmeye devam edecekler.

Pultar: Geliri olan kürsüler devamlı öğrenci bulur diyorsunuz?

Başgöz: Tabii, bulur. Burs veriyor çünkü.

Bir de şu oldu. Türkiye'den gelip çok parlak doktora yapan Türkler, derecelerini aldıktan sonra A.B.D.'nin çeşitli üniversitelerinin çeşitli programlarında iş buldular, öğretim üyesi oldular. Ve uzmanlık alanları da, örneğin, eğer antropoloji ise, tabii Türk antropolojisi üzerinde araştırma ve yayın yapıyorlar ve de yaptırıyorlar. Böylece, Amerikan üniversitelerinde Türk Araştırmaları'na devam ediyorlar. Ayrıca, Türkiye'den gelme parlak hocalar var, onlar da Türk Araştırmaları yapıyor ve de yaptırıyorlar. Örneğin, Halil [İnalçık] Bey Şikago'ya gittiği için, Şikago çok iyi tarihçiler yetiştirir, Osmanlı tarihçileri. Amerika'nın üniversitelerinde Osmanlı tarihi okutan kimler varsa Halil Bey'in geleneğini devam ettiriyorlar. O çok iyi. Diyeceğim, Türkiye'nin bir desteği olmasa da, üniversiteler Türkleri alıyor ve onlar çalışmalarını sürdürüyorlar.

Pultar: Peki, Türk Araştırmaları'nın gelişmesini engelleyen etkenler yok mu?

Başgöz: Olmaz olur mu? Var, elbette var.

Ermeni lobisi var. Ermeniler Los Angeles'te kalabalık. U.C.L.A.'de Türkçe bölümünün gelişmesini önlediler. 1960'larda Tietze orada idi. Bölüm geliştirmekteydi. Sonra Ermeniler, Tietze'ye,

"Biz sizi severiz, ama kıyameti koparacağız, siz ayrılın," demişler.

O da bunun üzerine Avusturya'ya gitti.

Onun yerine sadece bir *lecturer* alındı, bir okutman. O da Orta Asya Türk dillerini okutabili.

Demin anlattığım gibi, Türk hükümeti orada bir vakıf kürsüsü kurmak istedi. Ermeniler üniversiteye baskı yaptılar; para kabul edilmedi.

O üniversitede Osmanlı tarihi okutan Stanford Shaw vardı. Onu tehdit ettiler. Evine bomba attılar. Shaw bir zaman ders veremedi. Sonra üniversite idaresi, "kürsü özgürlüğü" adına işe karıştı. Profesör Shaw yeniden ders vermeye başladı ama gene de rahat vermediler.¹²⁰

Benim başımdan geçen bir olayı anlatayım. İstanbul Belediyesi, Boston Çocuk Müzesi'ne büyük bir Karagöz suretleri külliyesi hediye etmiş. Müze, bunları düzenlemek, tanıtmak ve sergi açmak için beni davet etti. Gittim, tek tek suretleri ayırdım, neler olduğunu alt-

¹²⁰ O gün bugün U.C.L.A.'den emekli olmuş olan Stanford Shaw ile Türk eşi Ezel Kural Shaw 1999'dan beri Bilkent Üniversitesi'nde ders vermekteler. Bir Türkle evlenmiş olan kızları Wendy Shaw ise İstanbul'da Bilgi Üniversitesi'nde ders vermektedir. Yayına hazırlayanın notu.

larına yazdım, filan. Ama sergi açmaya gelince, Ermeniler araya girdi. Boston'da kalabalıklar.¹²¹ Müze de çe-
kindi, sergiyi açamadı. Ermeniler bu kadar işkilli.

Rumlar ise bu konuda o kadar etkili veya faal değil. Rumlar pek üniversitelere karışmazlar. Gene de özellikle Kıbrıs hareketından sonra azdılar, her toplantıda paneller filan düzenlediler... Türklerin sayısı herşeye rağmen az tabii!

¹²¹ A.B.D.'nin Boston kentinde Ermeniler özellikle Watertown mahallesinde yoğunlaşmış durumdadır. Zaten orada 1971 yılında kurulmuş *The Armenian Library and Museum of America* ALMA (Amerika'nın Ermeni Kütüphanesi ve Müzesi) bulunuyor (65 Main Street, Watertown, Massachusetts, USA). Yayına hazırlayanın notu.

Indiana Üniversitesi'nde düzenlenen 1. Türkoloji kongresinde.

Henry Glassie'nin evinde *Thanksgiving* (Şükran Günü) yemeğinde (1992).

Ankara'da 1940'larda yaşadığı evin önünde (1993).

Ankara'da Cahit Külebi ile birlikte (1996).

Sonsöz Niyetine: "Yaş Yetmiş Beş Yolun Yarıısı Eder"

Başgöz: 1997 yılında emekli oldum. Üniversitem bana *Emeritus*¹²² ünvanını verdi. Bu bir bakıma *distinguish-ed*¹²³ emekli demek olur.

Henüz bunamamışım. Oturup çalışmak ise beni sıkar. O yaz, Cengiz Bektaş'ı, Güre'de¹²⁴ ziyarete gittim. Cengiz orada her yaz bir grup genç mimara kurs veriyor. Onun Güre'de bir işyeri var. Dehşetli yerli bir yapı. Çamur sıvalı duvarları görür görmez bayıldım. Orada aklıma geldi. Ben de burada bir bina yaptırayım ve folklorculara kurs vereyim dedim. Cengiz'e "Bana bina yapar mısın?" dedim, "Elbet," dedi.

Cengiz: Cengiz Bektaş'la nereden tanışıyorsunuz?

Başgöz: New York'a, Talat Halman'ın Mayıs 1976'da Amerikan Pen Derneği ile Princeton Üniversitesi adına düzenlediği "Modern Near Eastern Literatures (Modern Yakın Doğu Edebiyatları)" konulu kongreye gelmişti. Orada tanıştık ve birbirimizi sevdik.

Orada, bir ara, kaldığımız otelin kahvehane kısmında grup halinde oturup konuşurken, Cengiz bana uzun uzun Denizli'de Babadağlılar Çarşısı diye bir çarşı yapmış olduğunu anlattı. Ben de, bunun üzerine,

¹²² A.B.D.'de, bir üniversitenin kadrosundan emekli ama memuriyet haklarını muhafaza eden öğretim üyesi.

¹²³ Üstün.

¹²⁴ Edremit'in bir köyü.

“Cengiz,” dedim, “çarşının kapısına bir yazı koy-sana.”

“Ne koyayım?” diye sordu. Hemen oracıkta, New York'ta bir kahvehanede, şunu yazdım:

Besmele çek gir çarşıya, selâmı da unutma ha,
Kiloyu eksik çekme ha, metreyi kısa tutma ha,
Halka hizmet eylemektir Hak'ka hizmet eylemek
İyi belle sen bu sözü, sakın yaban atma ha
Alış derken veriş derken ölçü tartı satış derken
Paraya pula tapma ha, insanlığı unutma ha!

İlhan Canbaba diye de imzaladım. Bu çarşıya gi-derseniz, mermere yazılmış bu yazıyı görürsünüz.¹²⁵ Çarşının içindeki kimi dükkan sahibi de bir tek dizeyi almış, dükkanına yazmış.

Bozkurt Güvenç *Türk Kimliği* eserinde bu metne atıfta bulunarak, Anadolu'da Ahi geleneğinin devam etti-ğini yazmış.¹²⁶ Kendisine haber yollayıp durumu bildir-dim, ikinci baskıda düzeltilmiş.

Efendim, Cengiz o binayı yaptı. Ben her yaz ora-da bir ay kadar kurs veriyorum. Genç üniversite öğretim elemanları geliyor. Edebiyat öğretmenleri geliyor. Serpil de 1997'deki ilk kursta orada öğrencim oldu. Sonra, bu yaz kursunu Indiana Üniversitesi'ne bağladık; bundan sonra da onlarla işbirliği içinde devam edecek.

Bu arada Türkiye'de yeni yayınlarım oldu. *Türki-ye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk* adlı, Kültür Bakanlı-ğının bastıracağı kitap, üç yılda iki baskı yaptı. Tietze ile beraber hazırladığımız *Türk Halkının Bilmeceleleri* üç yılda

¹²⁵ Fotoğrafi sayfa 224'dedir.

¹²⁶ *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları* (Ankara: Kültür Bakanlı-ğı, 1993).

ikinci baskısını yaptı. Yeni öğrendim, gene tükenmiş... *Sibirya'dan Bir Masal Anası* adlı, Azadowski'den çevirdi-ğim kitap ikinci baskısını yapıyor.

Cengiz: Hocam, Bilkent Üniversitesi'ne gelmeniz nasıl oldu?

Başgöz: Talat Halman'la dostluğumuzun kırk yıllık bir tarihi var. Bilkent'te, Türk Edebiyatı bölümünün başına gelmişti, benden katılmamı istedi. Üç yıl, her yıl bir sö-mestir Bilkent'te ders verdim.

Cengiz: Peki, sonra niye ayrıldınız?

Başgöz: Bilkent Üniversitesi Amerika'nın en iyi üniver-siteleri ile yarışacak kadar sağlam bir üniversite. Öğretim kadrosu iyi; idare de her türlü bürokratik engeli yıkmış. İşler tıkr tıkr gidiyor. Zengin bir kitaplığı var. Ali Do-ğramacı benim gördüğüm en iyi ve mütevazı üniversite rektörü. Her öğretim üyesine bir daire verilebiliyor. Ma-aşlar iyi. Kampüs tertemiz ve yemyeşil. İlk geldiğim kış, sabah kalktım derse gideceğim. Gece kar yağmış, yerler buz tutmuş. Bir de baktım merdivenlere halı sermişler, hocalar düşüp de bir yerlerini incitmesinler diye. Böyle bir şeyi ben hiçbir üniversitede görmedim.

Ankara'daki üçüncü yılımda beni Van'daki Yü-züncü Yıl Üniversitesi'nden bir konuşma yapmaya davet ettiler. Gittim. Van'ı çok sevdim. Öte yandan, Bilkent'te Türk Edebiyatı Bölümü'nde beni rahatsız eden bir şey oldu. Bölüm doktora programı açıyor, ama doktora dersleri arasına Türk folkloru ve halk edebiyatı dersi konmadı. Bunun mali ve idari nedenleri olduğunu söy-

lediler. Ama ben bu durumdan çok rahatsız oldum. Van'a biraz da bu nedenle gittim. 2002 başından beri Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde çalışıyorum ve çok memnunuzum.

Cengiz: Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde yeni planlarınız var mı?

Başgöz: Olmaz mı! Orada bağımsız Halk Kültürü ve Halk Yaşamı bölümü kurmak istiyorum.

İdare anlayışlı, her türlü yardımı yapıyor. Ama bürokrasi hazretleri çok yavaş çalışıyor.

Kitaplarımın bir bölümünü üniversitenin kütüphanesine armağan ediyorum. Planımda oraya arşivimin bir kopyasını da götürmek var.

Yeni kitap çalışmalarından *Türk Halk Edebiyatı Araştırma ve Güldeste* neredeyse bitti. Onu Yüzüncü Yıl Üniversitesi yayınları arasında bastırmak istiyorum.

Bir de hazırlamakta olduğum *Türk Folklorcusunun El Kitabı* var, bir çeşit *reader*.¹²⁷ O da yürüyor.

Anılarımı da yazıyorum, başlığı: "Gemerek niree, Bloomington niree, dayan bire."

Emre Kongar Kültür Bakanlığı müsteşarı iken Pertev Hoca'yı davet ederek ona üstün hizmet nişanı vermişti. Böylece Hoca'yı devletle barıştırmıştı. Ben devlete hiç küsmedim. Ama Kongar bana da böyle bir ödül verdi. Sonra "Hacı Bektaş Veli Dostluk ve Barış Ödülü"ne de 2000 yılında beni layık gördüler. Yurtdışında ne kadar ödül alırsan al, insanın kendi kültürü içinde

saygı görmesi başka ve çok tatlı bir olay. Hele yaşınız yetmiş beşi geçmişse...

Bilkent Üniversitesi'nde bir şiir saatinde, Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Otuz Beş Yaş" şiirini okurken şöyle değiştirmiştım: "Yaş yetmiş beş yolun yarısı eder..."

Güzel bir hâyâl değil mi?

¹²⁷ Okuma kitabı.

İlhan Başgöz'ün Kısa Yaşamöyküsü ve Yayınları

Doğum yer ve tarihi:

Sivas, 15 Ağustos 1923.

Eğitim:

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Türk Halk Edebiyatı doktora derecesi (1949).

Türkiye'de eğitimle ilgili görevler:

İlmi Yardımcı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1944-1950).

Edebiyat öğretmeni, Tokat Lisesi (1950-1952).

ABD'de akademik görevler:

Öğretim görevlisi, Los Angeles'teki Kaliforniya Üniversitesi (1961-1963).

Öğretim görevlisi, Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi (1963-1965).

Yardımcı doçent, Indiana Üniversitesi (1965-1967).

Doçent, Indiana Üniversitesi (1967-1975).

Başgöz'ün, Cengiz Bektaş'ın yaptığı çarşının önünde mermere kazınmış şiiri.

Profesör, Indiana Üniversitesi (1975-1997).

1997'den bu yana Emeritus Profesör.

Türkiye'de akademik görevler:

Konuk Profesör, Boğaziçi Üniversitesi (1978).

Konuk Profesör, Bilkent Üniversitesi (1998-2001 bahar yarıyılları).

Konuk Profesör, 100. Yıl Üniversitesi (2002-).

Diğer Görevler ve Ödüller:

Yardımcı Yayın Yönetmeni, Uralic and Altaic Series (Ural ve Altay Dizisi), Indiana Üniversitesi (1965-1978).

Yayın Kurulu üyesi, *Journal of the Folklore Institute* (Folklor Enstitüsü Dergisi) (1973-1978).

Selected Columbia University Seminar Fellow (Columbia Üniversitesi Seçilmiş Seminer Araştırmacısı) (1975).

Yayın Yönetmeni, *Turkish Studies Association Bulletin* (Türk Araştırmaları Derneği Bülteni, ABD) (1976-1979).

Başkan, Turkish Studies Association (Türk Araştırmaları Derneği, ABD) (1978-1980).

Yönetim Kurulu üyesi, American Research Institute in Turkey ARIT (Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü) (1978-1980).

Üye, Promosyon Komitesi, College of Arts and Sciences (Fen ve Edebiyat Fakültesi), Indiana Üniversitesi (1981-1983).

Kurucu Genel Yayın Yönetmeni, Turkish Studies Series (Türk Araştırmaları Dizisi), Indiana Üniversitesi (1982-1997).

Başkan, Türk Araştırmaları Programı, Indiana Üniversitesi (1982-1997).

Elected Fellow (Oylamayla Seçilmiş Araştırmacı), American Folklore Society (Amerikan Folklor Derneği) (1983).

"Ulusal ve Evrensel Kültüre Verdiği Üstün Hizmetleri ile Bilimsel ve Çağdaş Katkılarından Dolayı," Türk Kültürüne Üstün Hizmet Onur Belgesi, T.C. Kültür Bakanlığı (1993).

Bilim ve Edebiyat Alanında Çalışmaları için Altın Madalya, Türk Edebiyatçılar Birliği (1996).

Akşehir Derneği Nasrettin Hoca Ödülü (1996).

7. Hacı Bektaş Veli Dostluk ve Barış Ödülü, Hacı Bektaş Belediyesi (2000).

Araştırma Bursları:

Ford Foundation (Ford Vakfı) (1961-1963).

American Council of Learned Societies (Amerikan Bilim Dernekleri Şurası) (1967).

Social Science Research Council (ABD Toplum Bilimleri Araştırma Şurası) (1967).

U.S. Department of Health, Education and Welfare
(A.B.D. Sağlık, Eğitim ve Refah Bakanlığı) (1967).

J.S. Guggenheim Vakfı (1973).

National Museum of Canada (Ulusal Kanada Müzesi
(1974).

Indiana University Presidential Grant (Indiana Üniver-
sitesi Rektörlük Bursu) (1977).

SSCB Bilim Akademisi daveti (1978).

National Endowment for the Humanities (A.B.D. Ulusal
İnsani Bilimler Bağış Kuruluşu) (1981-1983).

Center for West European Studies, Indiana University
(Indiana Üniversitesi Batı Avrupa Araştırmaları Merkezi)
(1982-1983).

Ford Foundation (1983).

International Communication Agency (Uluslararası İle-
tişim Kuruluşu) (1983).

International Exchange Board (Uluslararası Değiş-tokuş
Kurulu) (1983).

Russian and East European Institute, Indiana Univer-
sity (Indiana Üniversitesi Rusya ve Doğu Avrupa Ensti-
tüsü) (1983).

Indiana University International Program (Indiana Üni-
versitesi Uluslararası Programı) (1983).

Fulbright-Hase and International Exchange Board (Ful-
bright-Hase ve Uluslararası Değiş-tokuş Kurulu) (1988).

Yayınlar

Türkçe Kitaplar:

Türk Halk Edebiyatı Antolojisi. İstanbul: Ahmet Halit
Kitabevi, 1956. İstanbul: Ararat Yayınevi, 1968.

Manilerimizden. Ankara: Dost Yayınları, 1960.

Howard E. Wilson ile birlikte. *Türkiye Cumhuriyetinde
Milli Eğitim ve Atatürk*. Ankara: Dost Yayınları,
1968.

Kitabın İlhan Başgöz tarafından genişletilmiş
baskısı:

İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk:
Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamalar*. Anka-
ra: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

olarak yayımlanmıştır.

Karac'oğlan. İstanbul: Cem Yayınevi, 1978. İstanbul:
Pan Yayınları, 1992 (genişletilmiş ikinci baskı).

Aşık Ali İzzet Özkan. Ankara: İş Bankası Yayınları,
1979. İstanbul: Pan Yayınları, 1994.

Folklor Yazıları. İstanbul: Adam Yayınları, 1986.

Yunus Emre, Araştırma ve Güldeste. İstanbul: Indiana
Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları,
1989.

Andreas Tietze ile birlikte. *Türk Bilmeceleri*. 2 cilt.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992. *Türk
Halkının Bilmeceleri* (tek cilt). Ankara: Kültür Ba-
kanlığı Yayınları, 1999.

Nasreddin Hoca. *Geçmişten Günümüze Bir Konular Analizi*. İstanbul: Pan Yayınevi, 1996.

Ceviri:

Saussey, Edmond. *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Ernek Basımevi, 1952.

Azadowski. *Sibirya'dan Bir Masal Anası*. Çev. İlhan Başgöz'ün Folklor Araştırmaları tarihi hakkında uzun bir önsözü ile. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Hakkında dergi özel sayısı:

Folklor/Edebiyat dergisi İlhan Başgöz özel sayısı. No. 14 (Haziran 1998).

İngilizce Kitaplar:

Co-authored with Howard E. Wilson (ile ortaklaşa kaleme alınmış). *Educational Problems of Turkey, 1920-1940*, (Türkiye'nin Eğitim sorunları 1920-1940). Bloomington: Indiana University Uralic and Altaic Series Publications, 1967.

Turkish Folklore Reader (Türk Folkloru Okuma Kitabı). Bloomington: Indiana University Uralic and Altaic Series Publications, 1971.

Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles (Türk Bilmeceleri Külliyatı). Co-authored with Andreas Tietze (Andreas Tietze ile ortaklaşa kaleme alın-

mış). *Folklore Studies* (Folklor Araştırmaları) No. 22. Berkeley: University of California Press, 1973.

Studies in Turkish Folklore (Türk Folkloru Çalışmaları). Co-edited with Mark Glazer (Mark Glazer ile ortaklaşa yayıma hazırlanmış). Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series Publications (Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları), 1978.

I, Hodja Nasreddin, Never Shall I Die. A Thematic Analysis of Hodja Stories (Ben Nasreddin Hoca, Hiç bir Zaman Ölmeyeceğim. Hoca Fıkralarının Tematik Çözümlemesi). Co-authored with Pertev Boratav (Pertev Boratav ile ortaklaşa kaleme alınmış). Indiana University Turkish Studies Series Publications (Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları), 1999.

Fransızca Kitap

Moi, Hoca Nasreddin, Jamais Je Ne Mourrai (Ben Nasreddin Hoca, Hiç bir Zaman Ölmeyeceğim). İlhan Başgöz et (ve) Pertev Boratav. Trad (çev.). Fagdaba A. Bakoyama. Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series Publications (Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları), 2001.

Makalelerinden derlenmiş kitap:

Turkish Folklore and Oral Literature, Selected Essays of İlhan Başgöz (Türk Folkloru ve Sözlü Edebiyatı. İlhan Başgöz'ün Seçilmiş Denemeleri). Ed (yay. haz.) Kemal Silay. Bloomington, Indiana Univer-

sity Turkish Studies Series Publications (Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları), 1998.

Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi Yayınları (Turkish Studies Series Publications) Genel Editörü olarak, İlhan Başgöz'ün yönetiminde Bloomington'da yayımlanan yapıtlar:

Başgöz, İlhan and (ve) Mark Glazer, eds. (yay. haz.lar). *Studies in Turkish Folklore in Honor of Pertev N. Boratav* (Türk Folkloru Çalışmaları, Pertev N. Boratav Onuruna). 1978.

Halman, Talat S., ed (yay. haz). *Yunus Emre and His Mystical Poetry* (Yunus Emre ve Mistik Şiiri). 1981.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, ed (yay. haz.). *Sex Roles: Family and Community in Turkey*. 1982.

Faik, Sait. *A Dot on the Map; Selected Stories and Poems* (Haritada bir Nokta: Seçilmiş Öyküler ve Şiirler). Edited with an introduction by Talat S. Halman, with editorial assistance by Jayne L. Warner (Jayne L. Warner'in editörlük yardımıyla yayıma hazırlayan Talat S. Halman'ın Giriş yazısı ile). 1983.

Başgöz, İlhan and (ve) Norman Furniss, eds (yay. haz.lar). *Turkish Workers in Europe: An Interdisciplinary Study* (Avrupa'da Türk İşçileri: Disiplinlerarası bir Çalışma). 1985.

Akural, Sabri, ed (yay.haz). *Turkish Culture: Continuity and Change* (Türk Kültürü: Süreklilik ve Değişim). Proceedings of the First International Con-

ference on Turkic Studies, held at Indiana University, Bloomington, May 19-22, 1983 (19-22 Mayıs 1983'de Bloomington'da Indiana Üniversitesi'nde düzenlenen İlk Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildirileri). 1987.

Twenty Stories by Turkish Women Writers (Türk Kadın Yazarlarından Yirmi Öykü). Trans (çev.). Nilüfer M. Reddy. 1988.

Galın, Müge, ed (yay. haz.). *Turkish Sampler: Writings for All Readers* (Türk Örnekleme: Bütün Okuyuculara Yazılar). 1989.

Kıray, Mübeccel, ed (yay. haz.). *Structural Change in Turkish Society* (Türk Toplumunda Yapısal Değişim). 1991.

Rodrigue, Aron, ed (yay. haz.). *Ottoman and Turkish Jewry: Community and Leadership* (Osmanlı ve Türk Yahudiliği: Cemaat ve Liderlik). 1992.

İnalçık, Halil. *The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire. Selected Essays* (Osmanlı İmparatorluğu Altında Orta Doğu ve Balkanlar. Seçilmiş Makaleler). 1993.

Sılay, Kemal, ed (yay. haz.). *An Anthology of Turkish Literature* (Türk Edebiyatı Antolojisi). 1996.

Poems by Karacaoğlan, a Turkish Bard (Türk Ozanı Karacaoğlan'ın Şiirleri). Trans (çev.). Seyfi Karabaş and (ve) Judith Yarnall. 1996.

Seçilmiş Türkçe Makaleler ve Yazılar:

"Köroğlu Düzeni." *Özgür İnsan*. 24. 1975. ss. 78-82.

- "Habip Karaaslan." *Özgür İnsan*. 24. 1975. ss. 67-77.
- "Karacaoğlan Geleneği." *Türk Dili*. 287. 1975. ss. 411-420.
- "Toronto'ya Göçümüz." *Özgür İnsan*. III/29. 1976. s. 80.
- "İnsan Adları ve Toplum." *Türk Dili*. 294/1976. ss. 164-171.
- "Bir Geziden İzlenimler I-II." *Politika*. 3-4 Ağustos 1976.
- "Türk Halk Edebiyatında Protesto Geleneği I-VI."
Politika. 20-25 Temmuz 1976.
- "Bela Bartok." *Türk Dili*. 306. 1977. s. 296.
- "Pir Sultan Abdal Yorumları." *Özgür İnsan*. 5/40, 1977.
s. 56.
- "Yollar." *Türk Dili*. 309. 1977. ss. 550-552.
- "Halk Şiiri." *Milliyet Sanat Dergisi*. 28 Ocak 1977. sayı
216. s. 13.
- "Kuklanın Eksikliği." *Türk Dili*. 321. 1978. ss. 510- 515.
- "Önsöz." *Pir Sultan Abdal*. Der. Sabahattin Eyüboğlu.
İstanbul: Cem Yayınevi, 1978.
- "Karac'oğlan Türkmenistan'da." *Ulusal Kültür*. 4. 1979.
ss. 123-134.
- "Tekerlemeler: Başım." *Milliyet Çocuk Dergisi*. 21 Mayıs
1979. s. 11. M. İlhan Canbaba mahlasıyla.
- "Aşık Edebiyatının Evrimi." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye
Ansiklopedisi*. 19. 1984. ss. 592-593.

- "Yozgatlı Karacaoğlan." *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1990.
- "Bir Düğün." *Folklor/Edebiyat*, 17/1999. ss. 27-35.
- "Gozan'dan Ozana." *Folklor/Edebiyat* dergisi. 24. 2000,
ss. 129-135.

Türkçe Çeviriler

- "Ata Candan Haber" (İngilizceden çevrilen bir Hint
halk türküsü). *Yeni Ufuklar*. Cilt 16. 1968. Sayı
189. ss. 40-44.

Secilmiş İngilizce Makaleler:

- "Turkish Folk Stories About the Lives of Minstrels
(Aşıkların Hayatları Hakkında Türk Halk Hikaye-
yeleri)." *Journal of American Folklore* (Amerikan
Folklor Dergisi). 65/ 258. 1952. ss. 331-340.
- "Dream Motif and Shamanistic Initiation (Rüya Motifi ve
Şamanlığa Adım Atış)." *Asian Folklore Studies*
(Asya Folklor Araştırmaları) 1. 1966. ss. 1-20.
- "The Functions of Turkish Riddles (Türk Bilmecelerinin
İşlevleri)." *Journal of the Folklore Institute* (Folklor
Enstitüsü Dergisi). II/2, 1966. ss.132-147.
- "Rain Making Ceremonies and Anatolian Seasonal
Festivals (Yağmur Yapma Törenleri ve Anadolu'
nun Mevsimlik Festivalleri)." *Journal of American
Oriental Society* (Amerikan Doğu [Oryantal] Der-
neği Dergisi). 84/331. 1967.
- "Turkish Story Telling Tradition in Azerbaijan Iran (İran

Azerbeycanı'nda Türk Hikaye Anlatma Geleneği." *Journal of American Folklore* (Amerikan Folklor Dergisi). 84/ 331, 1970. s. 405.

"Earlier References to Kukla and Karagöz (Kukla ve Karagöze Daha Önceki Atıflar)." *Türccica*, III. 1971, ss. 9-21.

"Riddle Proverbs and Related Forms in Turkish Folklore (Türk Folklorunda Bilmece Atasözleri ve İlgili Bıçimler." *Proverbium*. 18, 1972. ss. 655-668.

"Folklore Studies and Nationalism in Turkey (Türkiye'de Folklor Araştırmaları ve Milliyetçilik)." *Journal of the Folklore Institute* (Folklor Enstitüsü Dergisi). IX/2-3, 1972. ss. 162-176.

"Love Themes in Turkish Folk Poetry (Türk Halk Şiirinde Aşk Temaları)." *Review of National Literature* (Ulusal Edebiyat Dergisi). IV, 1973. ss. 99-114.

"The Boarding School in Turkey (Türkiye'de Yatılı Okul)." *Social Change and Politics in Turkey* (Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Politika). Ed (yay. haz.). Kemal Karpat and (ve) contributors (katkıda bulunanlar). Leiden: E.J. Brill, 1973. ss. 203-223.

"The Tale Singer and His Audience (Aşık ve Dinleyicileri)." *Folklore: Performance and Communication* (Folklor: İcra ve İletişim). Eds (yay. haz. lar). Dan Ben-Amos and (ve) Kenneth Goldstein. The Hague: Mouton, 1975. ss. 142-202.

"The Structure of Turkish Romances (Türk Halk Hikayelerinin Yapısı)." *Folklore Today: A Festschrift for Richard Dorson* (Günümüzde Folklor: Richard Dorson'a Armağan Kitabı). Eds (yay.

haz. lar). Linda Degh, Henry Glassie and (ve) Felix Oinas. Bloomington: Indiana University Press, 1976. ss. 12-23.

Makale daha sonra şu kitapta yeniden basılmıştır:

Folk Groups and Folklore Genres, A Reader (Halk Grupları ve Folklor Çeşitleri: Okuma Kitabı). Ed (yay. haz.). Elliot Oring. Logan, UT: Utah State University Press, 1989.

Makale, Türkçe olarak da yayımlanmıştır:

"Türk Halk Hikayelerinin Yapısı." Çev. Serpil Cengiz. *Folklor/Edebiyat* dergisi İlhan Başgöz özel sayısı. Sayı 14, Haziran 1998. ss. 85-98.

"The Epic Tradition Among the Turkish Peoples (Türk Halkları Arasında Destan Geleneği)." *Heroic Epic and Saga: An Introduction to the World's Great Folk Epics* (Kahramanlık Destanı ve Saga: Dünyanın Büyük Halk Destanlarına Giriş). Ed (yay. haz.). Felix Oinas. Bloomington: Indiana University Press, 1978. ss. 310-336.

"Epithet in a Prose Epic: The Book of My Grandfather Korkut (Düzyazı bir Destanda Sıfat: Korkut Dedemin Kitabı)." *Studies in Turkish Folklore, in Honor of Pertev N. Boratav* (Pertev N. Boratav Onuruna Türk Folkloru Araştırmaları). Indiana University Turkish Studies Series (Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi) No.1. Eds (yay. haz. lar). İlhan Başgöz and (ve) Mark Glazer. Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series Publications, 1978. ss. 25-45.

"Frogs, Toads and Rain Ceremonies (Kurbağalar, Kara

Kurbağalar ve Yağmur Törenleri)." *Folklore on Two Continents: Essays in Honor of Linda Dégh* (İki Kıtada Folklor: Linda Dégh Onuruna Denemeler). Eds (yay. haz. lar). Nikolai Burlakoff and (ve) Carl Lindahl et al (ve başkaları). Bloomington: Trickster Press, 1980. ss. 104-112.

"Religion and Ethnic Consciousness Among Turks in the Soviet Union (Sovyetler Birliği'ndeki Türkler Arasında Din ve Etnik Bilinç)." *Islam in the Contemporary World* (Çağdaş Dünyada İslam). Ed (yay. haz.). Cyriac K. Pullapilly. Notre Dame, IN: Cross Roads Books, 1980. ss. 238-250.

"Yaşar Kemal and Turkish Folk Literature (Yaşar Kemal ve Türk Halk Edebiyatı)." *Edebiyat* (University of Pennsylvania tarafından İngilizce olarak yayımlanan Orta Doğu edebiyatları dergisi). Cilt V, No.1-2, 1980. ss. 37-54.

"Human Dimension of Yunus Emre's Transformation (Yunus Emre'nin Değişiminin İnsani Boyutu)." *Yunus Emre and His Mystical Poetry* (Yunus Emre ve Mistik Şiiri). Ed (yay. haz.). Talat S. Halman. Indiana University Turkish Studies Series (Indiana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi) No.2. Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series Publications, 1981. ss. 23-41.

"Yada Tradition Among the Turkish Peoples (Türk Halkları Arasında Yada Geleneği)." *Journal of Popular Culture* (Popüler Kültür Dergisi). Cilt 16, 1982, No.1.

"Dede Korkut in Yunus Emre's Poetry (Yunus Emre'nin Şiirinde Dede Korkut)." *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata* (Alexii Bombaci Anısına Türkoloji Çalışmaları). Instituto Universi-

tario Orientale, Seminario di Studi Asiatici, Series Minor XIX. A cura di (yay. haz. lar) Aldo Gallotta, Ugo Marazzi. Napoli, Roma: Herder, distributore (dağıtımçı), 1982. ss. 22-28.

"Formula in Prose Epic, Hikaye (Düzyazı Destan, Hikayede Formül)." *Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas* (Folklorika: Felix Oinas'a Armağan Kitap). Eds (yay. haz. lar). Egle Victoria Žygas and (ve) Peter Voorheis. Bloomington: Indiana University Uralic and Altaic series Publications, 1982.

"The Meaning and Dimension of Change of Personal Names in Turkey (Türkiye'de Şahıs İsimlerinin Değişmesinin Anlamı ve Boyutu)." *Turcica* XV. 1983. ss. 201-218.

"Turks in the Canadian Social Mosaic (Kanada'nın Toplumsal Mozayğinde Türkler)." *Nord Nytt*, 20, 1983. ss. 63-78.

"Digression in Oral Narrative: A Case Study of Individual Remarks by Turkish Romance Tellers (Sözlü Anlatımda Konudan Sapma: Türk Âşıkların Bireysel Sözlerinin İncelenmesi)." *Journal of American Folklore* (Amerikan Folklor Dergisi). 1986. ss. 1-23.

"Proverbs about Proverbs (Atasözler Hakkında Atasözler)." *Proverbium*, 7, 1990, ss. 7-17.

"Proverb Image, Proverb Message and Social Change (Atasözü İmgesi, Atasözü Mesajı ve Toplumsal Değişme)." *Journal of Folklore Research* (Folklor

"The Horse Does the Work, the Hero Boasts: the Seven-

Century Life of a Turkish Proverb (At İşlemese Er Öğünmez: Bir Türk Atasözünün Yedi Yüzyıllık Yaşamı)." *Proverbium*, vol.11, 1994, ss. 47-54.

"From Gosan to Ozan (Gozan'dan Ozana)." *Turcica*.
Revue d'Études Turques (Türk Araştırmaları Der-
gisi). 33 (2001): 229-236.

Fransızca Makale:

"Les devinettes (Bilmeceler)." Pertev N. Boratav ile
ortaklaşa kaleme alınmış. *Philologicae Turcicae*
Fundamenta II (Darmstadt). 1965. ss. 77-89.

Öğretici Malzeme, Kayıtlar ve Kasetler:

Turkish Literary Tapes and 400 pages typescripts to
teach literary Turkish, prepared in 1967,
includes the voice of Turkish writers (1967'de
hazırlanan, Türkçe öğretmek için 400 sayfa
metin ve Türk yazarlarının sesinin bulunduğu
Türk edebiyatından kayıtlar).

Yunus Emre. Selected Poems (Yunus Emre'den Seçilmiş
Şiirler). Indiana University Turkish Studies Re-
cord Series (Indiana Üniversitesi Türk Araştı-
rmaları Kayıt Dizisi). No. 1. 1981.

Selected Poems of Yunus Emre, recited by İlhan Başgöz
and Talat Halman (İlhan Başgöz ve Talat Hal-
man'ın sesinden Yunus Emre'den Seçilmiş Şiir-
ler) (L.P. in Turkish and English [Türkçe ve İngi-
lize uzunçalar]), Indiana University Turkish
Studies Series (Indiana Üniversitesi Türk Araş-
tırmaları Dizisi). No. 1. Bloomington, 1982.

The Superintendent, by Memduh Şevket Esendal,
Indiana University Turkish Studies Series (In-
diana Üniversitesi Türk Araştırmaları Dizisi). No.
2. Bloomington, 1982.

How was Fil Hamdi Caught?, by Aziz Nesin, Indiana
University Turkish Studies Series (Indiana Üni-
versitesi Türk Araştırmaları Dizisi). No. 3.
Bloomington, 1982.

The Midwife with a Trunk, by Hayali Küçük Ali, Indiana
University Turkish Studies Series (Indiana Üni-
versitesi Türk Araştırmaları Dizisi). No. 4.
Bloomington.

An Episode of Two, by Sait Faik, Indiana University
Turkish Studies Series (Indiana Üniversitesi
Türk Araştırmaları Dizisi). No. 5. Bloomington.

The Voice of Turkish Authors (Türk Yazarlarının Sesi),
L.P. (uzunçalar), Indiana University Turkish Stu-
dies Series (Indiana Üniversitesi Türk Araş-
tırmaları Dizisi). Bloomington.

Yapı Kredi Yayınları, Türk yazarlarının ses ka-
yıtlarını, "Kendi Sesinden 23 Yazar" başlıklı bir
C.D. olarak hazırladı ve iki cilt olarak yayımladığı
Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi
(İstanbul: 2001)'nin 1. cildiyle birlikte dağıttı.

Aşık Veysel, Dostlar Seni Unutmadı. (C.D.) Veysel'in
kendi sesinden ve sazından şiirleri ve biyografisi.
Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini A-
raştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayını,
2001.

Cengiz Bektaş ve eşi ile birlikte Nasrettin Hoca'nın türbesinin önünde.

1. Güre kursu öğrencileriyle (1999).

Gönül Ayda Pultar İstanbul'da doğdu. Robert Kolej Yüksek Kısmı'nda Karşılaştırmalı Edebiyat okudu. Robert Kolej Sinema Klubü'nün Senaryo Yarışması Ödülü'nü (1964) ve Fransa'nın 1970 Hachette-Larousse Dene-me Ödülünü kazandı. *Dünya Bir Atlıkarınca* (1979) ile *Ellerimden Su İçsinler* (1999) romanları, *Kardeşim Yaralı'nın: Fakir Baykurt'u Anarken* derleme kitabı (Selim Sünter'le, 2002) ve A.B.D.'de *Technique and Tradition in Beckett's Trilogy of Novels* (Beckett'in Roman Üçleme-sinde Teknik ve Gelenek, 1996) adlı inceleme kitabı ya-yımlandı. *Journal of American Studies of Turkey* (Türkiye Amerikan Etüdlere Dergisi)'nin kurucu yayın yönetmen-liğini (1995-2002) ve Türkiye Amerikan Etüdlere Der-neği'nin başkan yardımcılığını (1994-2000) yaptı. Orta Do-ğu Teknik Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı ve bir süre bu üniversitede ders verdi. Harvard Üniversite-si'nde araştırmacı olarak bulundu. Hâlen Bilkent Üni-versitesi'nde Edebiyat, Kültür ve Toplum Seminerleri'nin koordinatörlüğünü yapmakta ve Dünya Tatarlar Birliği Başkanlığı ile Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu Baş-kanlığı yürütmektedir.

Serpil Aygün Cengiz Kütahya'da doğdu. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu-ktan sonra Ankara Üniversitesi Halk Bilimi Bölümü'nden yüksek lisans derecesini aldı. Hâlen aynı üniversitenin Gazetecilik Bölümü'nde doktora yapmakta, aynı za-manda Başkent Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

KÜLTÜR ve MODERNİTE

Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu'nun 2001 yılında düzenlemiş olduğu "Kültür ve Modernite" sempozyumunda sunulan bildiri-lerden bir seçki...

Bahattin Akşit, Emine O. İncirlioğlu ve Gönül Pultar tarafından derlenen kitap çok yakında Tetragon İletişim Hizmetleri ile Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu tarafından Ağustos 2003 tarihinde ortaklaşa yayımlanacaktır.

İsteme Adresleri:

Tetragon İletişim Hizmetleri A.Ş.
İnönü Caddesi 75/4, Meriç Apt. • Gümüşsuyu,
80090 İstanbul

Telefon: 0 212 249 9891 • Faks: 0 212 293 1278

E-posta: tetragon@turk.net

Bahçelievler 1. Cadde No: 50/A

Bahçelievler / Ankara

Telefon: 0 312 213 9095 • Faks: 0 312 222 5522

E-posta: bgrafik@optima.net.tr